

T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK EDEBİYATÇILARININ GEZİ
YAZILARINDA BALKANLAR (1900-2000)

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA YAŞAR

İZMİR-2023

**T.C.
İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

**TÜRK EDEBİYATÇILARININ GEZİ
YAZILARINDA BALKANLAR (1900-2000)**

Yüksek Lisans Tezi

MUSTAFA YAŞAR

DANIŞMAN: DR ÖĞR. ÜYESİ ÜNAL ŞENEL

İZMİR-2023

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "Türk Edebiyatçılarının Gezi Yazılarında Balkanlar (1900-2000)" adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23/06/2023

Mustafa YAŞAR

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

TÜRK EDEBİYATÇILARININ GEZİ YAZILARINDA BALKANLAR (1900-2000)

Mustafa YAŞAR

İzmir Katip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Seyahatnâmeler; Türk edebiyatı tarihinde tercih edilen türler arasında yer almış, birçok alana da kaynaklık etmiştir. Türk edebiyatında Seyahatnâmeler, 19. yüzyıldan itibaren daha modern bir yapıya dönüşmüştür.

Balkanlar, tarih boyunca birçok uygarlığa ve ulusa ev sahipliği yaptığı için Türk ve dünya tarihinde önemli bir yere sahiptir. Doğu Avrupa'da yer alan Balkan Yarımadası'na Türkler ilk olarak 4. yüzyılda adım atmıştır. Ancak Balkanları Türk tarihinde bu kadar önemli kılan husus, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 600 yıl boyunca bu coğrafyada hüküm sürmesi ve Türklerin bu toprakları yurt edinip farklı kültürlerle yaşama hakkı tanıyarak üstün bir medeniyet kurmasıdır.

19. yüzyıldan itibaren ortaya çıkan isyanlar ve savaşlar neticesinde Osmanlı Devleti, Trakya hariç elindeki Balkan topraklarını kaybetmiştir. Balkanlarda bulunan Türkler azınlık konumuna düşmüş ve birçoğu Trakya, İstanbul ve Anadolu'ya göçmek zorunda kalmıştır. Türk edebiyatçıları da incelediğimiz gezi yazılarında bu coğrafyadaki eserlerimizi ve insanlarımızı ziyaret ederek duygu, düşünce ve gözlemlerini çoğu zaman hüznü bir bakış açısıyla dile getirmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Rumeli, Türk edebiyatı, Seyahatnâme, Gezi yazısı

ABSTRACT

Master's Thesis

The Balkans in the Travel Writings of Turkish Writers

Mustafa YAŞAR

İzmir Katip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of Turkish Language and Literature

Travelogues; It has been among the preferred genres in the history of Turkish literature and has been a source for many fields. Travelogues in Turkish literature have turned into a more modern structure since the 19th century.

The Balkans has an important place in Turkish and world history as it has hosted many civilizations and nations throughout history. The Turks first stepped into the Balkan Peninsula, which is located in Eastern Europe, in the 4th century. However, what makes the Balkans so important in Turkish history is that the Ottoman Empire ruled this geography for about 600 years, and the Turks made this land their home and established a superior civilization by giving different cultures the right to live.

As a result of the rebellions and wars that emerged from the 19th century, the Ottoman Empire lost its Balkan lands, except Thrace. Turks in the Balkans became a minority and many of them had to migrate to Thrace, Istanbul and Anatolia. Turkish writers of letters visited our works and people in this region in their travel writings and expressed their feelings, thoughts and observations from a sad point of view.

Keywords: Balkans, Rumelia, Turkish literature, Travelogue, Travel article

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYAHATNÂME VE GEZİ YAZILARINDA BALKANLAR

1. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Balkanlar.....	12
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

YIRMİNCİ YÜZYIL GEZİ YAZILARI

1. Ziyaret Edilen Başlıca Ülkeler ve Şehirler.....	20
1.1. Bosna Hersek.....	21
1.1.1. Saray Bosna.....	21
1.2. Bulgaristan	22
1.2.1. Filibe.....	22
1.2.3. Rusçuk.....	25
1.2.4. Sofya.....	26
1.2.5. Şumnu.....	29
1.2.6. Varna.....	30
1.3. Hırvatistan.....	31
1.3.1 Zagreb.....	31
1.4. Kosova.....	32
1.4.1 Priştine.....	32
1.5. Kuzey Makedonya.....	33
1.5.1. Kalkandelen.....	33
1.5.2. Üsküp.....	37

1.6. Macaristan.....	47
1.6.1. Budapeşte.....	47
1.6.2. Szetendre.....	55
1.6.3. Vişegard.....	55
1.7. Romanya.....	56
1.7.1. Bükreş.....	56
1.7.2. Dobruca.....	61
1.8. Sırbistan.....	62
1.8.1. Belgrat.....	62
1.8.2. Niş.....	67
1.9. Yunanistan.....	68
1.9.1. Atina.....	68
1.9.2. Kavala.....	70
1.9.3. Selanik.....	71
2.Diğer Şehirler.....	73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜLTÜREL VARLIKLAR

1. Mimari Yapılar.....	95
2. Yemek Kültürü.....	99
3. Müzik Kültürü.....	100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAZARLARIN BALKANLARA BAKIŞ AÇILARI

1. Yazarların Bakış Açıları.....	101
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA.....	110

ÖNSÖZ

Balkan coğrafyası çok farklı dil, kültür ve inancın bir arada bulunduğu, dünyanın en kozmopolit bölgelerinden biridir. Bu durum, bölgede yaşayan insanlar için çok büyük imkânlar sağladığı gibi bir hayli dezavantajı da beraberinde getirmektedir.

Balkanlar, Türk tarihi bakımından da önemli bir coğrafi konuma sahiptir. Karadeniz'in kuzeyinden Avrupa'ya inen Türk toplulukları asırlarca bu coğrafyada etkili olmuşlardır. Anadolu'da kurulan Osmanlı Devleti zamanla Avrupa'ya yayılmış ve Balkanlar, özellikle 15. yüzyılın başlarından itibaren, Osmanlı Devleti'nin ana yurdu olmuş ve bu coğrafyada Türk kültür ve medeniyetinin en güzel eserleri ortaya konulmuştur.

“Doksan Üç Harbi” olarak bilinen Türk-Rus mücadelesi ve Balkan Savaşları'nın öncesinde başlayan süreç, ardından yaşanan I. Dünya Savaşı, Milli Mücadele dönemi, “mübadele” ve diğer anlaşmalarla birlikte 1980'li yıllarda Bulgaristan'da yaşananlar Balkan Türklerini Türkiye Cumhuriyeti topraklarına itmiştir.

Bütün bu tarihî dönemlerde yaşananlar, Türk edebiyatına da farklı yönleriyle konu olmuştur. Biz bu çalışmamızda, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet Devri'nde yaşayan Türk seyyahların gezip gördükleri Balkan şehirlerini ve bu şehirlerdeki doğal, beşeri ve tarihî güzellikleri eserlerine hangi yönleriyle ve nasıl yansıttıklarını tespit ederek bu alandaki çalışma eksikliğini gidermeyi amaçlamış bulunuyoruz.

Gezi yazıları ya da klasik dönemdeki adıyla Seyahatnâmeler, Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Şüphesiz ki Türk edebiyatının en kapsamlı gezi yazısı, 17. yüzyıl seyyahlarından Evliya Çelebi'ye aittir. Evliya Çelebi'den günümüze kadar birçok gezi yazısı yazılmış ve bu eserlerde Balkanlar, çeşitli yönleriyle okuyucuya aktarılmıştır.

Bulgaristan, Yunanistan, Kuzey Makedonya, Kosova, Bosna Hersek, Sırbistan, Karadağ, Romanya gibi Balkan ülkeleri birçok yazar tarafından

gezilmiştir. Bu gezileri yapan yazarların önemli bir kısmı Macaristan'ı da aynı bakış açısıyla gezmişlerdir. Buna bağlı olarak Macaristan da çalışmamızın kapsamı içerisinde yer almıştır. Balkan coğrafyasında yaşanan savaşlar, çekilen acılar, bu ülkelerdeki etnik çeşitlilik, tarihî, turistik ve folklorik zenginlikler birçok yazarın ilgisini çekmiş ve bu vesileyle adı geçen ülkelere geziler yapılmıştır. Özellikle 1990'lı yıllardan sonra bu gezilerin sayısında artış görülmektedir.

Sosyal, siyasi ve kültürel olarak hâlâ gündemde olan Balkanlardaki Türk varlığı ve Türk izleri, yazarların gezi yazılarına geniş bir şekilde yansımış olup hâlâ yaygınlığını sürdürmektedir. O topraklarda yaşayan insanları, medenî ve kültürel izleri gidip gören ve kitaplarına yansıtanların eserlerini topluca değerlendirmek maksadıyla tez çalışması planlanmıştır.

Türk edebiyatında geniş yer tutan Balkanlarla ilgili gezi yazıları hakkında bugüne kadar kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Türk yazarlarının gezi yazılarında Balkanlar üzerine yaptığımız literatür taraması, YÖK Ulusal Tez Merkezinde yer alan yüksek lisans ve doktora tezleri ile müstakil olarak hazırlanmış kitap çalışmalarından oluşmaktadır. Yapılan çalışmalarda “gezi yazısı türü” ve “Balkanlar” ayrı ayrı ele alınmış ancak “Gezi Yazılarında Balkanlar” adlı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu çalışmada öncelikle *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'ndeki Balkanlar kısmından söz edilmiş, ardından Yenileşme Dönemi'nden itibaren yazılan gezi yazılarında Balkanlar ele alınmıştır. Eser seçiminde daha çok, Türk edebiyatının önde gelen yazarlarının yazmış olduğu gezi yazıları seçilip incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda, dönem içerisinde yayımlanmış olan oldukça fazla sayıdaki gezi yazısı okunup incelenmiştir. Yöntem olarak daha önce gezi yazılarında Balkanlar konusunda yapılan inceleme ve araştırmalardan faydalanılmıştır.

Bana bu alanda çalışma fırsatı vererek ufkumu aydınlatan ve yol gösteren saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Ünal Şenel'e, desteğini her zaman yanımda hissettiğim eşime saygı ve şükranlarımı sunarım.

Mustafa YAŞAR

İZMİR - 2023

GİRİŞ

A. TÜRK EDEBİYATINDA GEZİ YAZILARI

Seyahatnâme, yazarların gezip gördükleri yerlerdeki izlenimlerini, şehirlerin ve ülkelerin ilginç özelliklerini, okuyucuda merak uyandıracak şekilde anlattığı türdür. İncelediğimiz diğer kaynaklarda Seyahatnâmelerin tanımı şu şekilde yapılmaktadır:

Kubbealtı Lügati'nde, “*Bir seyyahın gezileri sırasında tuttuğu notları ve seyahat hatıralarını topladığı kitap.*” olarak tanımlanır. (Kubbealtı Lügati, Seyahatnâme Maddesi, Erişim: 11.08.2022)

Hüseyin Yazıcı'nın belirttiğine göre Arapça “gezmek, gezi” anlamındaki seyâhat ile (aslî siyâhat) Farsça nâme (risâle, mektup) kelimelerinden oluşan seyâhat-nâme “gezi mektubu, gezi eseri” mânâsına gelir. (Yazıcı, 2019: 9)

Seyahatnâmeler; tarih, coğrafya, sosyoloji, edebiyat gibi bilimler için bir kaynaktır. İnsanoğlunun görmediği yerler hakkında bilgiler edinebilmesi gereksiniminin bir sonucudur. Gezi yazıları, gezilen yerlerdeki halkın yaşayışı, gelenek ve görenekleri, dili, kültürü, doğal güzellikleri, mimarisi, sanat anlayışı hakkında bilgiler verir. Bu yüzden gezi yazılarında gözlem gücü, izlenimler önemli yer tutar. İzlenimlerdeki öznellik, tarihsel süreçlerden söz edilirken yerini nesnellığe bırakır. Tüm bu hususlar bir araya geldikten sonra gezi yazıları, nesiller arasında bir kültür taşıyıcılığı vazifesi görür.

Menderes Coşkun, Osmanlı toplumunda savaş, memuriyet, iş bulma, sürgün, eğitim, irşad ve hac gibi vesilelerle seyahat edilmesine rağmen XIX. yüzyıla kadar oldukça az sayıda seyahatnâme kaleme alındığını belirtir ve bunun sebebi olarak da

genellikle kişilerin bu yolculuklara farklı yerleri görmek ve anlatmak gibi bir maksatla çıkmamış olmalarını gösterir:

“Mevcut bilgilere göre Türkler tarafından yazılan ilk seyahatnâmelerden biri Gıyâseddin Nakkaş’a aittir. Timur’un oğlu şâhruh Mirza’nın 1419’da Çin hakanına gönderdiği heyet içinde yer alan Nakkaş seyahat notlarını 1422’de Sefernâme-i Çin adıyla kitap haline getirmiş, eseri Damad İbrâhim Paşa’nın isteği üzerine Çelebizâde İsmâil Âsım Acâibü’l-letâif adıyla Türkçeye çevirmiştir.” (Coşkun, 2009: 15)

Türk edebiyatında ilk Seyahatnâme örneklerine XVI. yüzyılda rastlanır. Seydi Âli Reis’in *Mirat’ül-Memâlik* (Memleketlerin Aynası) adlı eseri, edebiyatımızdaki ilk Seyahatnâme sayılır. “Klasik dönemde müelliflerin coğrafya ile ilgili olarak kaleme aldıkları kitaplar, coğrafyacının bizzat tanık olduğu ve duyduğu hikâyelere ve gözleme dayanan edebî eserler haline gelmiştir.” (Yazıcı, 2019: 9)

Klasik dönemde kullanılan dilin abartılı ve sanatkârane olduğu görülür. Klasik Dönem Seyahatnâmeleri arasında ününü en çok duyuran, on ciltlik *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*’dir. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*’nin dışında Piri Reis’in *Kitab-ı Bahriye*, Kâtip Çelebi’nin *Cihannüma*, Nabi’nin *Tuhfetü’l-Harameyn*, Keçecizade İzzet Molla’nın *Mihnetkeşan* adlı eserleri; klasik dönemdeki önemli coğrafya ve seyahat kitaplarıdır.

Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra yazılan Seyahatnâmelerde dil, daha sade ve anlaşılırdır. Anlatılanların gerçeklik yönü daha fazladır. Gezilen yerler hakkında bilgiler verilip gözlemler aktarılırken, okuyucunun merakını ve ilgisini cezbeden hususlar üzerinde durulur.

Ahmet Mithat Efendi’nin *Avrupa’da Bir Cevelan*, Direktör Ali Bey’in *Seyahat Jurnalı*, Cenap şahabettin’in *Hac Yolunda*, *Avrupa Mektupları* gibi eserleri, Tanzimat sonrası yazılan önemli gezi yazılarıdır.

Cumhuriyet’ten sonra Falih Rıfkı Atay (*Deniz Aşırı*, *Tuna Kıyıları*, *Bizim Akdeniz*), Azra Erhat (*Mavi Yolculuk*, *Mavi Anadolu*), Ahmet Haşım (*Frankfurt Seyahatnâmesi*), Melih Cevdet Anday (*Sovyet Rusya- Azerbaycan-Özbekistan-Bulgaristan-Macaristan Seyahatnâmesi*), Ahmet Rasim (*Romanya Mektupları*), Reşat Nuri Güntekin (*Anadolu Notları*), Sâmiha Ayverdi (*Yeryüzünde Birkaç Adım*),

Yavuz Bülent Bâkiler(Üsküp'ten Kosova'ya, Türkistan Türkistan), Füzuzan (Balkan Yolcusu) önemli gezi yazıları yazmışlardır.

İncelediğimiz gezi yazılarında en çok gezilen Balkan ülkelerinin eski adıyla Yugoslavya, günümüzde Kuzey Makedonya, Kosova ve Bulgaristan olduğunu tespit ettik. Bunda, bu ülkelerdeki Türk varlığının diğer ülkelere göre daha fazla olmasının ve 1990'lardan sonra bu ülkelerle Türkiye'nin diplomatik ilişkilerinin gelişmesinin payı vardır.

B. BALKANLAR

Balkan yarımadası, adını batıdan doğuya uzanan Balkan Dağlarından alır. Balkan yarımadası yaklaşık 1.000.000 km²'dir. Balkanlar sınırlaması bazı coğrafyacılarca tartışılan bir konu olsa da genel görüş, Balkan ülkelerinin şunlar olduğudur: Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye(Trakya), Kuzey Makedonya, Arnavutluk, Romanya, Moldova, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Hırvatistan, Bosna Hersek, Slovenya.

Balkan coğrafyasının göze çarpan ilk özelliği dağlık olmasıdır. Yarımadada dört dağ silsilesi vardır. Bunlar; Dinar Silsilesi, Karpatlar, Balkan Dağları ve Rodoplar.

Bölgenin birçok ülkeden geçen en önemli akarsuyu Tuna'dır. Almanya sınırları içinden doğan Tuna nehri Avusturya, Macaristan, Kuzey Makedonya ve Bulgaristan'ı geçerek Romanya'dan Karadeniz'e dökülür. Balkanların en büyük nehirleri arasında yer alan Sava, Drava, Morava, Drina, Olt, Prut, Tiza nehirleri; Tuna'nın kollarıdır. Vardar, Struma-Karasu, Metra-Karasu, Meriç Balkanların Ege Denizi'ne dökülen nehirleridir.

Balkanlar'ın kuzeyi yani Sava ve Drava nehirleri arasında kalan yerler, Demirkapı'dan sonra Tuna'nın kuzey ve güney kıyıları boyunca Karadeniz'e kadar uzanan bir ovardır. Bu topraklar, dağlık Kuzey Dobruca hariç sulak ve verimlidir. Balkan Dağlarının güneyinde Pazarlık ve Filibe'den başlayarak Meriç Nehri boyunca Ege sahillerine kadar uzanan düzlük ise Balkanlar'ın diğer önemli ovasıdır.

Sofya, Üsküp, Atina, Selânik, Manastır, Edirne, Bükreş, Belgrad, Zagreb, Zadar, Budapeşte, Saray Bosna Yarımada'nın önemli şehirleridir. Balkan yarımadasındaki en yaygın din Hristiyanlık'tır. Hristiyanlık'ın ardından en yaygın din ise İslamiyet'tir.

Balkanlar, tarih boyunca, Türkler de dahil olmak üzere birçok uygarlığa ve ulusa ev sahipliği yapmıştır.

Balkanların en eski sakinleri İlliryalılar olup Avusturya'da bulunan Halstatt kültürüne bağlanmaktadır. Balkanlarda Türk izlerinin ilk görünümü IV. yüzyıla dayanır. Balkan topraklarında ilk yer edinecek olan Türk topluluğu Hunlar olacaktır. "Hunlar, 380 yılından itibaren Avrupa'da ve Balkanlarda görülmektedir."(Karpat, 1992: 28)

Bu tarihten itibaren Türkler, Balkanlarda varlığını göstermeye başlayacaktır. Sonradan asimile olup Slavlaşacak olan Türkler de Hunların Balkanlara gelişinden sonra Balkanlara gelip yerleşmeye başlamışlardır.

"VII. yüzyılda Türk asıllı Bulgar kabileleri, hükümdarları Asparuh'un kumandasında Tuna'yı geçerek Batı Karadeniz ile Tuna Nehri arasındaki bölgeye yerleşen Slavları hâkimiyetleri altına almışlardır. Fakat bunlar, tarihte çok ender görülen bir biçimde hâkimiyetin verdiği maddî menfaatleri koruyabilmek için benlik ve kimliklerini feda ederek Slavlaşmışlardır. Bulgarların Balkanlar'a gelişinden daha sonra XI ve XII. yüzyıllarda Peçenek, Kuman (Kıpçak) ve Uz Türkleri Balkanlar'a göç etmişler ve bunların bir kısmı XV. yüzyıla kadar toplu olarak varlıklarını korumuşlardır." (Karpat, 1992: 28-29)

Balkanlara gerçekleşen Müslüman Türklerin göçleri ise, İtil Bulgarlarından sonra, kitlesel olarak ilk kez XIII. yüzyılda görülmektedir. "Moğol istilâsından kaçan Horasan erenlerinden Sarı Saltuk ile sonradan onun adıyla anılan Türkmen aşireti Balkanlar'a geçerek Dobruca dolaylarında 10.000-12.000 kişilik bir İslâm toplumu oluşturmuşlardır." (Karpat, 1992: 29)

XIV. yüzyılın başında kurulan Osmanlı Devleti ve Anadolu'da bulunan Türk Beylikleri de Trakya ve Balkan topraklarına, yine XIV. yüzyılda geçiş yapmaya başlamıştır. Bu dönemde gerçekleştirilen göçler, farklı sebeplere dayanmaktadır. Örneğin; "Batı Anadolu Beyliklerinin denizaşırı akınlarının Batılı Haçlılar tarafından engellendiği dönemde, yani 1348'den itibaren, Aydın ve Saruhan

bölgelerinden evvela Karesi'ye (Mysia) ve ardından Balkanlara mühim miktarda Türkmen göçü başlamıştır.” (İnalçık, 2020: 131) Ancak Balkanlara gerçekleştirilen göçler, sadece fetih ve gaza amaçlı göçler değildir. Yapılan sürgünler de Balkanlarda Türk ve Müslüman tarihinin başlayıp şekillenmesinde rol oynamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Klasik Dönemi'nde bazı padişahlar, özellikle dağlarda gezerek göçebe bir yaşam süren göçebelere karşı bir iskân politikası izlemiştir. Bunda, devletten imparatorluğa doğru emin adımlarla ilerleyen devletin, bürokraside de üstüne düşeni yapma çabasının rolü vardır.

“Merkezî bir bürokratik devlet kurma mücadelesine giren I. Bayezid ve I. Mehmed, göçebelerin düşmanı diye bilinmişlerdir. Erken dönem Osmanlı kaynakları, onların Batı ve Kastamonu, Amasya, Tokat, Canik bölgesinden Rumeli'ye Türkmen göçebelerin toplu sürgünlerine sebep olduklarını söylemişlerdir. II. Mehmed Devri'nde Osmanlıların 1468-1474'te Toros-Karaman bölgesini zapt edişine karşı mukavemetin dayanak kuvveti olan büyük miktarda Yörük/Türkmenler, aynı şekilde cebren Rumeli'ye sürgün edilmişlerdir.” (İnalçık, 2020: 131)

Bu tarihten sonra Balkanlarda Türk ve Müslüman nüfusu oldukça artmıştır.

XV. yüzyılda Balkanlarda önemli ölçüde toprağı bulunan Osmanlı Devleti'nde, 1362 yılında I. Murat zamanında Rumeli Beylerbeyliği kurulmuştur. Rumeli Beylerbeyliği, daha sonra kurulacak olan Anadolu Beylerbeyliğinden statü olarak daha üstte yer almıştır. Bunda devletin ilerleme yönünün Batı olarak belirlenmesinin de etkisi vardır. 1453'te İstanbul'un fethedilmesinin ardından geçen yaklaşık yüz yıllık sürede, devletin Balkanlardaki ilerlemesi ve elde ettiği toprak parçası da oldukça artmıştır. Devletin teşkilatlanma yolunda Rumeli'yi merkeze alması, bu kadar süre ayakta kalmasını sağlayan önemli bir husus olarak kayıtlara geçmiştir. Konuyla ilgili Erhan Afyoncu şöyle demektedir:

“Osmanlı Beyliği'nin yayılma alanı uygun fırsatlar çıkmadığı takdirde Rumeli olmuştur. Osmanlı Beyliği'nin Rumeli'de kuvvetlendikten sonra Anadolu'yu içine aldığına dikkat etmek gerekir. Devletin ana siyasi organizasyonunu sağladığı bölge de Rumeli'dir. Osmanlı Devleti Rumeli'de öylesine sağlam bir yapı kurmuştur ki Fetret Devri'nde Anadolu toprakları çok kısa sürede elinden çıkarken, burasının büyük bir bölümü elinde kalmış ve bu saha sayesinde varlığını sürdürebilmiştir. Timur İstilasından sonra Osmanlılar, Rumeli'yi gerçek yurtları saymaya başladılar. Osmanlı İmparatorluğu'nun anavatanı Rumeli'dir.”(Afyoncu, 2020: 61)

Balkanlar, tarih boyunca birçok açıdan dikkat çekmiş bir coğrafyadır. Bölgede tarihin her döneminde mevcut olan çok renklilik, farklılıklar ve karmaşıklıklar Osmanlı Dönemi'nde yerini birliğe bırakmıştır. Bu durum, Osmanlı'nın son yıllarına kadar devam etmiştir.

“Balkan coğrafyası dil, kültür ve inanç yönüyle dünyanın en karmaşık bölgelerinden biri konumundadır. Bütün bu farklılıkların barış içinde ve dengeli bir şekilde bir arada tutulduğu dönemler, tarih boyunca sık görülmemiştir. Balkanlardaki birlik, kısmen Roma ve Bizans dönemlerinde sağlanabilmiş olmasına rağmen, Osmanlı devrinde dünya literatürüne “Osmanlı Barışı” adıyla geçen bir dönemin yaşanmasıyla büyük ölçüde sağlanmıştır.” (Şenel, 2012: 7)

Bölgede farklılık teşkil eden bir diğer husus da dindir. Uzun yıllar Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan bölgede Hristiyanlık ve İslâmiyet, iç içe yaşamıştır. Osmanlı Devleti bu farklılığı, son dönemlerine kadar, lehine kullanmayı başaramamıştır.

“Osmanlı idaresi, yaptığı propagandayla İslâm'ın ananevi müsamaha politikası çerçevesinde gayrimüslimlere can ve mal güvenliği ile dinlerinde serbestlik tanıyor ve eski feodal bağılıklarından kurtarıyordu. Osmanlılar gayrimüslim halkın yanı sıra, Ortodoks kilisesini ve manastırlarını da himaye ederek vergilerden muaf tuttular ve onların dinî vakıflarına dokunmadılar.”(Afyoncu, 2020: 58)

Böylece halkın güvenini ve saygısını kazanan Osmanlı, bölgeye kolayca yerleşti. Uyguladığı hoşgörülü politika, iskân politikası, verdiği mimari ve kültürel eserler, sömürgeci ve emperyalist bir tutum sergilemeyip “millet anlayışı” gütmesi, Osmanlı'yı uzun yıllar Balkanlar'da tuttu.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi incelendiğinde Balkanlarda karşımıza 78 kale, 58 cami, 9 hamam, 12 mektep, 6 tekke, 3 kaplıca, 3 medrese, 1 manastır, 13 saray, 1 değirmen çıkmaktadır. Fakat eserde sadece adı geçen ve Evliyâ Çelebi'nin hakkında bilgi vermediği birçok yapıttan da bahsedebiliriz. Ekrem Hakkı Ayverdi ise Balkan ülkelerinin tamamında Osmanlı'nın hâkim olduğu dönemde inşa edilen vakıf, kamu ve askeri amaçlı eserlerin sayısı 15.846 olduğunu söyler. (Ayverdi: 1981- 1982).

Osmanlı Devleti, Rumeli'deki ilk büyük toprak kaybını 1699 Karlofça Anlaşmasıyla yaşamıştır. 1699'dan 1912 Balkan Savaşları'na kadar geçen sürede Rumeli toprakları yavaş yavaş Osmanlı'nın elinden gitmiştir. 1912'den sonra Balkan

Türkleri artık azınlık durumuna geçmiştir. Yaklaşık beş yüz yıl Balkanlarda hâkimiyetini sürdüren ve Balkanları ana yurdu gören Osmanlı Devleti'nin bölgede bu denli uzun kalmasında uyguladığı hoşgörölü politikanın rolü büyüktür.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Balkan toprakları önemli ölçüde kaybedilmeye başlandı. 1832'de Yunanistan, 1878'de Romanya, Sırbistan, Karadağ, 1908'de Bulgaristan, 1912-1913 Balkan Savaşları'nın ardından Arnavutluk ve Makedonya bağımsızlığını ilan etti. Balkan Savaşları'nın ardından Osmanlı'nın elinde Avrupa'da sadece Midye-Enez hattına kadar olan Trakya toprakları kaldı. Osmanlı, ana yurdunu kaybetti. Bu tarihten sonra, Balkanlarda yaşayan Türkler, azınlık durumuna düştü. "Doksan Üç Harbi" olarak bilinen 1877- 1878 Türk Rus harbinden ve 1912'deki Balkan savaşından sonra bu topraklardan Doğu Trakya ve Anadolu'ya kitleler halinde Türk göçleri başladı.

XX. yüzyılda Balkan Türklerinin birçoğu Türkiye'ye göç etmiştir. Azınlık statüsünde kalan Balkan Türkleri ise bugün Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Bosna Hersek ve Romanya'da yaşamaktadır.

1991 yılında Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsız olan Makedonya'da 1950'lerden sonra Türk nüfusu bir hayli azalmıştır. Bugün Kuzey Makedonya'da yaklaşık 90.000 Türk yaşamaktadır. Makedonya Türkleri; Üsküp, Kalkandelen, Ohri, Struga, Manastır/Bitola, Kırçova, Debre, Köprölü, Valandova, Usturumca, Radoviş, İştıp bölgelerinde yaşamaktadır. Umay Günay'ın belirttiğine göre, Müslüman Makedon olarak adlandırılan ve "Torbeşler" denilen topluluğun büyük bir kısmı da bu adlandırmaya karşı çıkarak kendilerini doğrudan Türk olarak tanımlamışlardır. (Günay, 2015: 619)

2008 yılında Sırbistan'dan tek taraflı bağımsızlığını ilan eden Kosova'yı bu tarihe kadar diğer devletler bürokratik açıdan tanımıyorlardı. Osmanlı Devleti Kosova'dan I. Dünya Savaşı'nın ardından çekilmiştir. "Osmanlı'nın çöküşünden sonra göç etmeyip Kosova'da kalan Türkler, büyük güçlülere ve kendilerine tanınmayan haklara rağmen dillerini ve kültürlerini muhafaza etmişlerdir." (Günay, 2015: 620)

Kosova’da bugün sayısı kesin bilinmemekle beraber 40.000 Türk’ün yaşadığı düşünülmektedir. Kosova, Türk izlerinin en belirgin görüldüğü Balkan ülkelerinden biridir. Osmanlı’nın Balkanlar’ı fethinden sonra 14. yüzyıldan itibaren Kosova’da da Türkçe yazı ve konuşma dili olarak yaşamakta ve buna bağlı olarak gelişmiş edebî geleneğe sahiptir. (İsen, 1990: 464-469)

Balkan Savaşları’nın ardından Batı Trakya; Yunanistan ve Bulgaristan arasında paylaşılmıştır. Bölgedeki Türkler, bağımsızlıklarını yeniden kazanmak için çaba göstermişlerse de başarılı olunamamıştır. Bu tarihten itibaren birçok Türk, bölgeden Türkiye’ye göç etmiştir. Batı Trakya hariç Yunanistan’ın diğer şehirlerinden ve adalardan beş yüz bin civarında Türk mübadele anlaşması kapsamında Türkiye’ye göç etmiştir.

Bölgeden Türkiye’ye yapılan kitlesel göçlerin sonuncusu, 1989 yılında Bulgaristan’dan gerçekleşmiştir. Bulgar Komünist Partisi’nin ırkçı ve asimile etme politikalarına karşılık bölge Türklerinin bir bölümü sınır kapıları açıldıktan sonra zorunlu olarak Türkiye’ye göç etmiştir.

“Batı Trakya Türkleri, bütün olumsuzluklara rağmen dinlerini, dillerini ve kültürlerini muhafaza etmişlerdir.” (Günay, 2015: 622) Bugün Yunanistan’da resmî olmayan rakamlara göre 150.000; Bulgaristan’da yaklaşık 800.000 Türk yaşamaktadır.

B. 1. Günümüzde Balkan Ülkeleri

Balkan ülkeleri; Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Sırbistan, Slovenya, Türkiye (Trakya) ve Yunanistan’dan oluşmaktadır. Macaristan, bir Balkan ülkesi olmamakla birlikte, Osmanlı Dönemi’ne ait izler bulunması itibarıyla ve yazarların önemli bir kısmının bu ülkeyi de ziyaret etmelerinden dolayı çalışmamıza dâhil edilmiştir. Bu ülkelerin başlıca özelliklerinin ve geçirdikleri tarihî süreçlerin bilinmesi, incelediğimiz gezi yazılarını daha anlaşılır kılacağı için haklarında kısa bilgiler verilmesi uygun görülmüştür.

Arnavutluk'un başkenti Tiran'dır. 1385 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren Arnavutluk, 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını kazanmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında, 1939-1944 yılları arasında Arnavutluk İtalyanlar ve Almanlar tarafından idare edildi. Arnavutluk, işgalden 29 Kasım 1944'te kurtuldu. 2 Aralık 1945 seçimleriyle sosyalistlerin hâkim olduğu bir hükümet kuruldu. Enver Hoca'nın 1985'te ölümünün ardından, 1991'de sosyalist rejim sona erdi ve çok partili yönetime geçildi. (Bilge, 1991: 383-390) Ülkede bulunan Dinar Alpleri, ülke yüzeyinin büyük bir kısmını kaplar. Ülkenin en yüksek noktası Korab Dağı'dır. Drin, Mat, Erzen, İşkumbi, Semen, Viyosa ülkenin önemli akarsularıdır. Ülkenin yaklaşık %60'ı Müslüman'dır.

Bulgaristan'ın başkenti Sofya'dır. Bugünkü Bulgaristan sınırlarını içinde bulunduran bölüm, I. Murat Dönemi'nde Osmanlı topraklarına katıldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından imzalanan Berlin Antlaşması ile bir Bulgaristan Prensiği kuruldu. 5 Ekim 1908 tarihinde Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti. 1943 yılında ülkede komünist bir darbe yapıldı. 1989 yılında komünist rejim zayıfladı ve 1991'de kuvvetler ayrılığını esas alan bir anayasa hazırlandı. (Kuyucuklu, 1992: 403-408) Tuna, Meriç, Tunca ülkenin önemli akarsularıdır. Prin Dağı ve Rila Dağı Bulgaristan'ın en yüksek noktalarıdır. Bulgaristan'ın yaklaşık %13'ünü Türkler oluşturmaktadır. Dolayısıyla ülkede Bulgarcadan sonra en çok konuşulan dil, Türkçedir. Sofya, Filibe, Varna, Şumnu, Ruscuk, Kırcaali Bulgaristan'ın önemli kentleridir. Deliorman ve Rodop bölgesi yoğun Türk yerleşimine sahiptir. Ekrem Hakkı Ayverdi, Bulgaristan'da 2356 cami-mescit, 142 medrese, 273 okul, 174 tekke-zaviye, 42 imaret, 116 han, 113 hamam, 27 türbe, 24 köprü, 75 çeşme, 16 kervansaraydan oluşan 3329 İslami eserin olduğunu belirtir. (Ayverdi, 1982: 11-143) Bu eserlerin çok azı günümüze ulaşmıştır.

Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'dir. Bugünkü Hırvatistan topraklarının ve Hırvatların bir bölümü 1527'de Habsburg Krallığına katıldı. 1527'den 1699 Karlofça Antlaşması'na kadar bugünkü Hırvatistan'ın önemli bir bölümü Osmanlı hâkimiyetinde kaldı. Hırvatistan, 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğundan ayrıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve komünist rejimle yönetilen

Yugoslavya'ya katılan Hırvatistan, 1991'de Yugoslavya'dan ayrıldı. Ülke bugün parlamenter cumhuriyet ile yönetilmektedir. (Moacanin, 1998: 397-400)

Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'dır. Bölgeye ilk Türk akınları 1386'da başlamıştır. XVI.yüzyılın başında Bosna, Osmanlı tarafından bir sancak hâline getirildi. Bosna ve Hersek'te İslam dini yayılmış ve Bosna, ayrıcalıklı eyaletlerden olmuştur. Bosna-Hersek, 1878 yılında Avusturya-Macaristan tarafından işgal edildi ve 1908'de resmen Avusturya-Macaristan toprağı oldu. Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan himayesinin ardından Yugoslavya hâkimiyeti altına girdi. 1986-1992 yıllarındaki iç savaşta 100 binin üzerinde Boşnak hayatını kaybetti. Bosna Hersek, 1992 yılında bağımsız oldu. (Djurdjev, 1992: 297-305)

Karadağ'ın başkenti Podgorica'dır. Karadağ ile Osmanlı arasındaki ilk çarpışma, 1385'te gerçekleşmiştir. Karadağ 1878 Berlin Kongresi ile bağımsızlığını kazandı. Sırpların idaresindeki Yugoslav Krallığının bir parçası olarak Karadağ politik kimliğini kaybetti. (Mocanin, 2001:384-385) 2003 yılında Yugoslavya dağıldıktan sonra Sırbistan-Karadağ adıyla yeni bir devlet kuruldu ve 2006 yılında Sırbistan ile Karadağ ayrıldı.

Kosova'nın başkenti Priştine'dir. Osmanlı döneminde Kosova'ya ilk önemli akınlar 1388'de yapıldı. 1389 I. Kosova Savaşı'nın ardından Osmanlılar bölgeye yerleşmeye başladı. 1913 Londra Antlaşması ile Kosova Sırbistan hâkimiyetine geçti. (Aktepe, 2002: 216-219)Uzun yıllar Yugoslav ve Sırp hâkimiyetinde kalan Kosova, 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Prizren, Yakova, İpek gibi Türk kültürü açısından önem taşıyan şehirleri vardır. Sultan Murat Türbesi, ülke sınırları içindedir.

Macaristan'ın başkenti Budapeşte'dir. İlk Kosova Savaşı'nın ardından Kanuni Sultan Süleyman döneminde hızlanan Osmanlı akınları neticesinde, Osmanlılar 16.yüzyılda yaklaşık 120 bin km²lik Macar toprağını idare etmiştir. II. Viyana Bozgunu, Karlofça ve Pasarofça Anlaşmaları Osmanlının büyük kayıplar vermesine neden olmuştur. 1867'de Avusturya-Macaristan monarşisi ortaya çıktı ve bu, 1918'e kadar sürdü. II. Dünya Savaşı'nın ardından ülke komünist rejimle

yönetildi. 1989'da komünist rejim çökünce Macaristan Cumhuriyeti ilan edildi. (David, 2003: 286-295)

Kuzey Makedonya'nın başkenti Üsküp'tür. Makedonya 1389'da Osmanlı hâkimiyetine girdi. 1913 Bükreş Antlaşması'yla Makedonya'nın büyük bir kısmı Yunanistan ve Sırbistan'ın eline geçti. 1945'te Yugoslavya'ya katıldı. 1991'de Yugoslavya'dan bağımsızlığını ilan etti. (Hacısalıhoğlu, 2003: 437-444) Devlet, Şubat 2019'dan beri Kuzey Makedonya adını kullanmaktadır. Kalkandelen, Manastır, İştıp, Ohri, Gostivar önemli şehirleridir.

Sırbistan'ın başkenti Belgrat'tır. 1371 Çirmen, 1389 Kosova Savaşlarının ardından Sırlar Osmanlı'ya vergi ödemeye başladı. Fatih Sultan Mehmet döneminde Sırbistan tamamen ele geçirildi. 1804'te Sırp İsyanı başladı. Sırbistan, 1878'de bağımsız oldu. 1945'te Yugoslavya'ya dâhil oldu ve Sırbistan'a özerklik verildi. 1992'de Sırbistan ve Karadağ, Yugoslavya Federasyonu'nu kurdu. 2002'de Yugoslavya yerine Sırbistan-Karadağ Devleti kuruldu. 2006 yılında bu iki devlet ayrıldı. (Hacısalıhoğlu, 2009: 121-126)

Slovenya'nın başkenti Ljubljana'dır. Bugünkü Slovenya toprakları hiçbir zaman tamamıyla Osmanlı hâkimiyetine girmedi. II. Dünya Savaşı'nda Nazi Almanyası tarafından işgal edildi. II. Dünya Savaşı'nın ardından Yugoslavya'ya dahil olan Slovenya, 1991'de bağımsızlığını ilan etti. (Dostovic, 2019: 511-513)

Yunanistan'ın başkenti Atina'dır. Osmanlılar 14.yüzyıldan itibaren bugünkü Yunanistan topraklarını egemenlikleri altına almaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti, 1821'de başlayan Yunan isyanlarının ardından 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul etti. 1924'te ülkede cumhuriyet ilan edildi. (Hacısalıhoğlu, 2013:586-595) Selânik, Kavala ve Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Gümülcine ve İskeçe önde gelen şehirleridir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEYAHATNÂME VE GEZİ YAZILARINDA BALKANLAR

1.EVLİYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNDE BALKANLAR

Türk edebiyatı incelendiğinde, bu güne kadar yazılmış en kapsamlı seyahatnâmenin *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* olduğu görülür. Bu yüzden çalışmamızda ilk olarak Evliya Çelebi'den ve onun *Seyahatnâme*'sinden söz edeceğiz. Böylece XX. yüzyılda yazılan, incelediğimiz gezi yazılarıyla *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* arasında bir mukayese yapma imkânı bulunacaktır.

Evliya Çelebi'nin babası Kuyumcubaşı Derviş Mehmet Zillî, yakın dostu olan Evliya Mehmet Efendi'nin vesilesiyle oğluna Evliya adını vermiştir. Ailesinin kökeni Kütahya'ya dayanır. Evliya Çelebi, İstanbul'da doğmuştur. İyi bir eğitim alıp hafız olan Evliya Çelebi, Enderun'da eğitimini sürdürmüştür. İlk gezilerine 19 yaşında başlamıştır. (Baymak, 2017: 1)

Evliya Çelebi'nin geziye karşı duyduğu ilgi, çocukluğunda başlar. *Seyahatnâme* adlı eserinin girişinde geziye karşı duyduğu ilgiyi anlatırken rüyasında Hz. Peygamber'i gördüğünü, Hz. Peygamber'e “Şefaata ya Rasulallah” diyeceğine yanlışlıkla, “Seyahat ya Rasulallah” dediğini, bunun İlahi bir mesaj olarak algılayıp seyahatlerine başladığını söyler. (Kahraman&Dağlı, 2006: 4)

Evliya Çelebi, gezisine ilk olarak İstanbul'dan başlar. Ardından Bursa, İzmit, Trabzon'u dolaşarak Kırım'a varır. Anadolu'ya geri dönerek Erzurum ve çevresini gezer. Azerbaycan, Gürcistan, Şam'ı dolaşır. 1651'de Rumeli'ye geçer ve Avusturya, Arnavutluk, Teselya, Kandiye, Gümölcine, Selanik yörelerini gezer. Bu gezilerin süresi yaklaşık 50 yıldır.

Yazar, *Seyahatnâme*'de sadece gezip gördüğü yerleri anlatmamış, aynı zamanda her biri ayrı araştırma konuları olabilecek öyküler, türküler, şiiirler, söylenceler, masallar, maniler, ağız ayrılıkları, halk oyunları, giyim-kuşam, düğün, eğlence, inançlar, insan ilişkileri, sanat ve zanaatlara da yer vermiştir.

Gezdiği yörelerdeki evler, cami, medrese, mescit, çeşme, han, saray, konak, hamam, kilise, manastır, kule, kale, sur, yol, havra gibi mimari eserlerden; bu eserlerin yapılış yıllarından, yapım-onarımından, yapanlardan, yaptıranlardan söz etmiştir. Aynı zamanda gezdiği yerlerdeki iklim şartlarını da anlatarak eserine canlılık katmıştır.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi; tarih, coğrafya, Türkoloji, sosyoloji gibi bilim dallarına kaynak olmuş bir eserdir. Kendisinden sonra yazılmış Türk seyahatnâmelerini, çağdaş seyahatnâmeler de dâhil olmak üzere, etkilemiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde üç kıtadan da bilgiler bulunur. Bizim burada bahsedeceğimiz bölüm, Balkanlar bölümüdür. Eserin XVII. yüzyılda yazıldığını düşünürsek o yıllarda Balkanlar, daha önce de bahsettiğimiz gibi Osmanlı'nın ana yurdudur. Dolayısıyla *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*; Balkan tarihi, coğrafyası ve kültürüne de ışık tutar.

Evliya Çelebi, Rumeli'ye ilk seyahatine 1651'de başlar. Ondan sonra Rumeli'yi birkaç kez ziyaret etmiştir. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'de kullandığı dil, Osmanlı Türkçesidir. Eserde Balkan coğrafyasında yaşayan farklı lehçe ve ağız özelliklerini de görürüz. *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1967'de Hazım Şabanoviç tarafından Sırpçaya ve Hırvatçaya tercüme edilmiştir.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'nde Balkanlar kısmını incelediğimiz zaman, müellifin sadece gezip gördüğü yerleri anlatmadığını görürüz. *Seyahatnâme*'de bazı şair ve müzisyenlerden, din adamlarından ve farklı dinî ritüellerden de bahsedilir. Balkan şehirlerinin mimarî eserleri, bu eserlerin yapılışı ile ilgili bilgiler *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*'nde yer alır. Bu mimari eserlerden bazıları günümüze kadar ulaşmıştır.

Üsküp, Manastır, Filibe, Priştine gibi şehirlerin nüfus yapıları, yöneticileri, Evliya Çelebi'nin sonraki yıllarda gerçekleştirdiği ziyaret ile nasıl bir değişime uğradığından söz edilir.

“Balkanları genel itibarıyla gezen seyyah, coğrafyayı olabildiğince tasvir etmeye çalışmıştır. Fakat daha çok katıldığı ve şahitlik ettiği savaşlardan, gittiği kale ve şehir gibi yerlerin fiziksel durumundan, yerlerin kısa tarihçesinden, kaleleri kimin inşa ettiğinden, bölgelerdeki insanların nelerle geçindiğinden, neler yetiştirdiğinden ve meşhur olan diğer unsurlardan bahsetmektedir. Zaten bir seyyahın belki de yapması gereken işi yapmış ve geçmişin mekânlarını ve olaylarını gözümüzde canlandırılmasını sağlamıştır. Bunun yanında yer yer Balkanlarda yaşayan insanların özellikleri hakkındaki düşüncelerini de açıklamıştır. Zaman zaman çok net olarak anlatmasa da satır aralarında bulunan bir kelimedenden veya bir olayın yorumlanmasından insanlar hakkında ne tür algılara ve fikirlere sahip olduğu anlaşılabilir.”(Yılmaz&Sertkaya, 2016: 76-77)

İKİNCİ BÖLÜM

YİRMİNCİ YÜZYIL GEZİ YAZILARINDA BALKANLAR

Çalışmamızda şu eserler incelenmiştir: Ahmet İhsan Tokgöz, *Avrupa'da NeGördüm / Tuna'da Bir Hafta*; Cenap Şahabeddin, *Avrupa Mektupları*; Ahmet Rasim, *Romanya Mektupları*; İsmail Habib Sevük, *Tuna'dan Batı'ya*; Falih Rıfkı Atay, *Tuna Kıyıları*; Melih Cevdet Anday, *Sovyet Rusya / Azerbaycan / Özbekistan / Bulgaristan / Macaristan*; Haldun Taner, *Düşem Yollara Yollara*; Yavuz Bülent Bâkiler, *Üsküp'ten Kosova'ya*; Sâmiha Ayverdi, *Yeryüzünde Birkaç Adım*; Fûruzan, *Balkan Yolcusu*; Haluk Dursun, *Nil'den Tuna'ya Osmanlı*.

Ahmet İhsan Tokgöz (1868-1942); Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşamış bir Türk aydınıdır. Gazetecilik, dergicilik, tercümanlık, spor yöneticiliği matbaacılık, milletvekilliği yapmıştır.

Avrupa'da Ne Gördüm, Servet-i Fünûn dergisinin kurucusu Ahmet İhsan'ın 1891 yılında, dergisinde kullanabileceği resimli baskı tekniklerini öğrenebilmek amacıyla Avrupa'ya gerçekleştirdiği geziyi ihtiva eder. Dönüşünde önce Servet-i Fünûn'da yayımlanan gezi yazıları, kısa bir süre sonra kitaplaştırıldı. *Tuna'da Bir Hafta* ise 1911'de yayımlanır. Yazar, bu tarihte yaptığı Almanya gezisinden dönüş yolunda, Tuna yolculuğunu anlatır.

Yazarın Balkan topraklarındaki güzergâhı Budapeşte, Sırbistan, Orşova-Adakale-Krabiye(Romanya), Simtov ve Rusçuk(Bulgaristan)tur.

Eserin, elimizdeki 2007 basımı 558 sayfadan oluşmaktadır. Yazar, eserin “Avrupa'da Ne Gördüm” bölümünde, 482-498. sayfalar arasında Budapeşte'den söz eder. Bu gezi 1891'de gerçekleşmiştir. Genel olarak tren yolculuğunun anlatıldığı bu bölümün ardından eserin “Tuna'da Bir Hafta” bölümü 500. sayfadan başlamaktadır.

Cenap Şahabeddin (1870-1934), son dönem Osmanlı edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Yazarın şiirlerinde kullandığı sanatkârane üslup, nesirlerine de yansımıştır.

Avrupa Mektupları, Cenap Şahabeddin'in 1917-1918 yıllarında Avrupa'ya yaptığı gezileri barındırır. Eser, 1919 yılında yayımlanmıştır. İsmail Habib Sevük, *Avrupa Mektupları* için *Tanzimat'tan Beri* adlı eserinde, edebiyatımızda tam manasıyla edebî olarak yazılan ilk seyahat kitabıdır, der. (Sevük, 1942: 380)

Cenap Şahabeddin'in Avrupa üzerine yaptığı geziler, önce *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde dizi olarak yayımlanmış, daha sonra kitap hâline getirilmiştir. Yazarın gezisini Sofya, Bükreş, Budapeşte, Viyana, Berlin şehirleri oluşturur. Eserde Bulgarlar, Romenler, Macarlar, Avusturyalılar ve Almanlar da anlatılmaktadır. Tezimizin kapsamı doğrultusunda yazarın Berlin ve Almanlar ile ilgili gözlemlerine yer verilmemiştir.

Ahmet Rasim (1865-1932), elli yıllık yazı yaşamına irili ufaklı yüze yakın eser sığdırmıştır. *Romanya Mektupları*, yazarın gezi yazısı türündeki tek eseridir. Eser, yazarın I. Dünya Savaşı yıllarında Romanya Cephesi'nde Osmanlı Ordusu'nun başarılarını kutlamak ve askerlere çeşitli hediyeler dağıtmak için Romanya'ya giden heyet içerisinde, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin yazarı olarak yer almasının sonucunda doğmuştur. Eserin ilk basımının tarihi 1917'dir. Kitabın elimizdeki 5.baskısının tarihi 1988'dir ve 166 sayfadan oluşmaktadır.

Yazarın yolculuğundaki güzergâhı; Sofya, Varna (Bulgaristan); Dobruca, İbrail, Bükreş(Romanya)tir.

İsmail Habib Sevük (1892-1954); yazar, edebiyat tarihçisi, gazeteci ve siyasetçidir. *Tuna'dan Batı'ya* adlı eser, İsmail Habib Sevük'ün 1934-1935 yıllarında Avrupa'daki seyahatlerinden oluşur. Kitabın ilk basımı 1935 yılındadır. Kitabın elimizdeki baskısı 1987 tarihlidir ve 253 sayfadan oluşur. Eserde yazarın Almanya, Avusturya, İtalya ve Fransa'ya yaptığı geziler de vardır ancak çalışmamızda sadece eserdeki Balkanlar kısmı ele alınmıştır. Yazar, Balkan topraklarında; Varna, Rusçuk, Somovit, Vidin (Bulgaristan); Bükreş, Adakale (Romanya); Semendire, Belgrat

(Sırbistan); Mohaç, Budapeşte, Budin (Macaristan) ve Atina (Yunanistan) şehirlerini gezmiştir.

Falih Rıfki Atay (1894-1971); Milli Mücadele'yi desteklemiş, Cumhuriyet kurulduktan sonra Atatürk'ün yakınında bir dost olarak yer almış, modern Türk edebiyatında gezi yazısı ve anı türlerinin gelişiminde büyük katkısı olmuş bir yazardır. Gazetecilik ve milletvekilliği yapmıştır. Ali İhsan Kolcu'ya göre onun şöhretini perçinleyen yazıları seyahatle ilgili olanlardır. "Bu yazılarında realist tespitler yapar, gözlemlerini tecrübeleriyle süsleyerek anlatır. İmparatorluğun çöküşünün hikâyesini onun bu yazılarından takip etmek mümkündür." (Kolcu, 2011: 339)

Tuna Kıyıları her ne kadar bir gezi yazısıysa da, yazar; esere çok uzun bir tarih bölümü ayırmıştır. Bunun sebebini de eserin verdiği mesajların iyi anlaşılması gerektiğine bağlamaktadır.

Tuna Kıyıları adlı eser, Atay'ın 1936 yılındaki Balkan gezisindeki izlenimlerini ihtiva eder. O yıllarda -ki Balkan toprakları Türklerin elinden ıkalı çok bir zaman olmamıştır- bir Türk aydınının Balkanlara olan bakışının tespit edilmesi açısından önemli bir eserdir.

Tuna Kıyıları; Falih Rıfki Atay'ın 1938 yılında yayımladığı, gezi yazısı türündeki eseridir. Eserin, elimizdeki 2018 baskısı, 112 sayfadan oluşmaktadır. Yazarın şu şehirleri gezmiştir: Topolo(Oplenaç), Şumadiya, Belgrat, Niş (Sırbistan); Zagrep, Suşak, Split, Dubrovnik (Hırvatistan); Lublijana (Slovenya), Çetine (Karadağ), Saray Bosna (Bosna Hersek).

Sovyet Rusya - Azerbaycan - Özbekistan - Bulgaristan- Macaristan Melih Cevdet Anday(1915-2002)ın 1963-1965 yıllarında beş sosyalist ülkeye yaptığı gezilerden oluşur. Elimizde eserin ilk baskısı mevcuttur ve bu baskı 186 sayfadan oluşmaktadır. Çalışmamızda, eserdeki Bulgaristan ve Macaristan bölümleri incelenmiştir.

Yazar Bulgaristan'a 1964'te ilk kez Sofya'da toplanacak olan Balkan Yazarlar Konferansı için gitmiştir. Yazarı, bu konferansa katılacak heyete Türk

Edebiyatçılar Birliği Yönetim Kurulu seçmiştir. Yazar, Macaristan'a 1965'te Macar Kültür Münasebetleri Enstitüsü'nün davetiyle gitmiştir.

Melih Cevdet Anday Bulgaristan gezisinde Sofya, Filibe, Burgaz, Varna, Nessebr, Şumnu şehirlerini; Macaristan gezisinde Budapeşte, Szetende, Visegard, Estergon, Dunaujvaros şehirlerini gezmiştir.

Haldun Taner(1915-1986), modern Türk tiyatrosunun kurucularındandır. *Düşem Yollara Yollara* adlı gezi yazısında yazar, tam 15 ülkeyi gezmiştir. Haldun Taner'e göre yolculuk; tasayı, yarayı, üzüntüyü iyileştiren bir olgudur. Yazarın yolculuk tutkunluğu, birkaç yıl kaldığı cezaevinden çıktıktan sonra başlar. Bu yüzden hayatının neredeyse her döneminde yolculuklar yaptığını belirtir.

Düşem Yollara Yollara adlı eser, Haldun Taner'in 1956-1979 yıllarında gezdiği çeşitli ülkelerdeki izlenimlerini barındırır. Eserin elimizde bulunan ilk baskısı 450 sayfadan oluşmaktadır. Yazar; eserde Yunanistan, İtalya, Belçika, İngiltere, İran, Fransa, Macaristan, Avusturya, Almanya, Rusya, Hindistan, Polonya, Hollanda, Romanya, Çekoslavakya ve İsveç gibi ülkeleri gezmiş ve bu ülkelerle ilgili izlenimlerini aktarmıştır. Çalışmamızda, eserdeki Yunanistan, Macaristan ve Romanya gibi Balkan ülkelerine yer verilmiştir.

Yazar; eserinin incelediğimiz bölümlerinde sırasıyla Atina, Budapeşte ve Bükreş şehirlerini gezmiştir.

Yavuz Bülent Bâkiler(1936-...) son dönem Türk edebiyatının önemli şairlerindendir. Şiirlerinde gelenekten beslenerek çağdaşlığı yakalamıştır. Dili ince ve işlektir. Şairliğinin etkisi, bu eserinde açık bir şekilde görülür.

Bâkiler, bir şair olmasının yanında aynı zamanda bir fikir adamıdır. Tarih ve siyasetle ilgilenir. Yakın tarih ile ve güncel siyaset ile ilgili kitaplar çıkarmış, çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmış, televizyon programlarında demeçler vermiştir. Yazar, milli ve dini hususlardaki hassasiyetini her platformda dile getirmeye çalışır. *Üsküp'ten Kosova'ya* adlı eser, milliyetçi ve muhafazakâr bir bakış açısıyla Balkanlara bakışı yansıtmaları açısından önemlidir.

Üsküp'ten Kosova'ya, Yavuz Bülent Bâkiler'in 1976 yılında Kültür Bakanlığı tarafından verilen bir karar gereğince, o dönemki Yugoslavya'nın Struga şehrinde yapılacak şiir festivaline, Türkiye'yi temsilen katılması üzerine oluşmuş bir eserdir. Eserin türü gezi yazısı-hatıradır. Eserin ilk basımı, yapılan geziden üç yıl sonra, 1979'da yayımlanmıştır. Eserin elimizde bulunan 2019 baskısı 204 sayfadan oluşmaktadır.

Yazar; eserinde Sturuga, Kalkandelen, Üsküp (Kuzey Makedonya) ve Priştine (Kosova) şehirlerini okura tanıtır.

Yeryüzünde Birkaç Adım; Sâmiha Ayverdi'nin 1966, 1969, 1970 ve 1971 yıllarında Avrupa'ya ve Balkanlara yaptığı gezileri ihtiva eder. Bu tarihlerde yazar Fransa, İtalya, İsviçre, Avusturya, Yugoslavya, Bulgaristan, Almanya, Hollanda, Belçika, İngiltere, Yunanistan gibi ülkeleri gezmiştir. Çalışmamızda yazarın eserinde yer verdiği Balkan ülkeleri ele alınmıştır.

"Bu seyahatler, Sâmiha Ayverdi'nin mimarlık tarihçisi olan ağabeyi Ekrem Hakkı Ayverdi'ye refâkat etmesi veya tedavi olmak için Avrupa ülkelerine gitmesi vesilesiyle gerçekleşmiştir. Yazar, bu seyâhatleri esnasında sadece gördüklerini nakleden bir gözlemci olarak değil; ülkeler, olaylar, mekânlar ve insanlara ilişkin tespitlerini dün-bugün, Türkiye-Balkan ve Avrupa ülkeleri mukayesesi yaparak okuyucunun karşısına çıkmaktadır. Bu yaklaşım, Sâmiha Ayverdi'nin yazdıklarını sadece bir seyahatnâme olmaktan uzaklaştırarak bir tefekkür eseri seviyesine yükseltmektedir." (Şenel, 2010: 366-367)

Eserin ilk baskısı 1984 yılında yayımlanmış olup elimizdeki 4.baskısı 2018'de yayımlanmıştır ve 342 sayfadır. Yazar; Niş, Filibe, Subotica, Belova(Bulgaristan); Banyaluka, Yayçe, Travnik, Saray Bosna(Bosna Hersek); Belgrat(Sırbistan), Budva(Karadağ), Mitroviça(Kosova) ve Üsküp (Kuzey Makedonya) şehirlerini gezmiştir.

Balkan Yolcusu, Fûruzan'ın (1932-...) Balkan topraklarına duyduğu merakı gidermek amacıyla yaptığı gezinin ardından, 1995 yılında yayımladığı gezi-röportaj türündeki eseridir. Balkanların, yakın tarihte, en sıkıntılı yıllarında gerçekleşen bir gezinin sonucu olması açısından eser, büyük önem taşımaktadır. Yazar, bu geziyi 1993 yılında yapmıştır.

Kitabın elimizde bulunan 2001 basımı, 194 sayfadan oluşmaktadır. Eserde Üsküp, Pirlepe, Manastır, Kalkandelen (Kuzey Makedonya); Zadar, Zagrep, Adriyatik kıyıları (Hırvatistan); Filibe, Rusçuk, Silistre, Plevne, Lofça (Bulgaristan); Selanik, Kavala, Gümölcine (Yunanistan) ve Mostar (Bosna Hersek) şehirleri gezilmiş ve yazar, bu şehirlerdeki izlenimlerini okura aktarmıştır.

Nil'den Tuna'ya Osmanlı, Haluk Dursun'un 1990'lı yıllarda Balkanlar, Ukrayna ve Orta Doğu'ya yaptığı gezilerdeki izlenimlerini barındıran, Seyahatnâme-hatırat türünde bir eserdir. Yapılan gezilerin birçoğu 1999 yılında yapılmıştır. Kitabın elimizdeki 2019 baskısı 318 sayfadır. Yazar, kitabın ilk bölümünü Balkan toprakları ve Ukrayna'ya ayırırken, kitabın 225. sayfasından itibaren Orta Doğu yazıları başlar. Bizim çalışmamızda kitaptaki Orta Doğu ve Ukrayna bölümleri incelenmemiş, Balkan toprakları ile ilgili yazarın izlenimleri ele alınmıştır.

Haluk Dursun(1957-2019), Türkiye'nin yetiştirdiği önemli tarihçilerdendir. İhtisas alanı Yakın Çağ Tarihi'dir. Yazarın tarihçi kimliği, esere de yansımıştır. Yazar, gezdiği ve izlenimlerini paylaştığı coğrafyaların tarihi hakkında da okura bilgiler sunar.

Yazarın gezip eserine yansıttığı şehirler şunlardır: Şumnu, Deliorman, Dobruca, Haskova, Razgard, Kotel, Kırcaali(Bulgaristan); Selanik, İskeçe, Kavala, Yanya, Rodos (Yunanistan); Debre, Üsküp, Ohri, Kalkandelen (Kuzey Makedonya); Prizren, Priştine, Yakova (Kosova); Elbasan, Berat, Kruje (Arnavutluk); Babadağ, Mecidiye (Romanya); Magykanizsa, Pecs, Budin, Vişegard, Szentendre, Budin (Macaristan).

1. ZİYARET EDİLEN ÜLKELER VE BAŞLICA ŞEHİRLER

İncelediğimiz gezi yazılarında hemen hemen bütün Balkan ülkelerine gidildiği görülmektedir. Konuyla ilgili Ünal Şenel; özellikle Samiha Ayverdi, Yavuz Bülent Bâkiler ve Haluk Dursun'un gezi yazılarından hareketle şunları söyler:

“Eski Yugoslavya hudutları dışında kalan Bulgaristan, Yunanistan, Romanya ve Macaristan gibi ülkeler ve adalar da dikkate alındığında Balkanlardaki ziyaret yerlerinin sayısının çokluğu açıkça görülecektir. Bu ziyaret yerlerinin ve tekkelerin bir kısmını farklı zamanlarda görmüş olan üç yazarımızın tespitleri ve teklifleri kamuoyunun ve yetkililerin dikkatini çekmiş;

ziyaretlerin artmasına, ilişkilerin gelişmesine ve restorasyon çalışmalarının gerçekleşmesine yol açmıştır.” (Şenel, 2016: 109)

İncelenen gezi yazılarında yazarlar tarafından gezilen ve eserlerde adı geçen şehirler şunlardır: Budapeşte 7 eserde, Üsküp ve Bükreş 4 eserde, Varna, Rusçuk, Belgrat, Filibe, Kalkandelen, Sofya 3 eserde, Atina, Dobruca, Zagrep, Saray Bosna, Niş, Şumnu, Szetendre, Vişegard, Priştine, Selanik, Kavala 2 eserde, Somovit, Vidin, Semendire, Mohaç, Ulah, İbrail, Oblenaç, Şumadiya, Lübliyana, Suşak, Split, Dubrovik, Çetine, Burgaz, Nessebr, Estergon, Dunauyvaros, Sturuga, Subotika, Badva, Mitroviça, Bekova, Banyaluka, Yayçe, Travnik, Pirlepe, Manastır, Zadar, Mostar, Silistre, Plevne, Lofça, Gümilcine, Deliorman, Haskova, Razgard, Kotel, Kırcaali, İskeçe, Yanya, Rodos, Debre, Ohri, Elbasan, Berat, Kruje, Prizren, Yakova, Babadağ, Mecidiye, Magykanizsa, Pecs, Orşova, Krabiye, Simtov şehirleri ise birer eserde tanıtılmıştır.

1.1. Bosna Hersek

1.1.1. Saray Bosna

Saray Bosna, Bosna Hersek’in başkenti ve en büyük şehridir. Şehir, 1492-1878 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. İncelediğimiz gezi yazılarında Saray Bosna’yı Falih Rıfıkı Atay ve Sâmîha Ayverdi gezerek eserlerine aktarmıştır.

Falih Rıfıkı Atay, Saray Bosna’daki Müslümanlıktan ve Şarklılıktan söz eder: “Öğle yemeğini 1600 metre yüksekliğindeki eski Şadırvan Dağı’nın üstünde yedik.(...)Uzaktan minareler, Avusturya kışlaları, bir Arap üslubunda belediye binası göze çarpıyor. (...) Binanın önünden bir çay akıyor.(...) Eski çarşığı dolaştık. Ne kadar şark, ne kadar Müslüman! Aynı el sanatları, aynı kıyafetler ve aynı hayat! O civardaki medrese ile ona ilave olunan yeni Müslüman mektebini de dolaştık.(...) Bosnalı Müslümanlar, sağlam ve çetin insanlardır. Asırlarca Osmanlı İmparatorluğunun bu hudutlara bekçiliğini yapmışlardı. Bosna, İmparatorluğa karşı bir defa isyan etmiştir: Fes giymemek için! Galiba ikinci bir ihtilal de o fesi çıkarmamak için yapmak azmindedirler. Kadınlar çarşafli ve peçelidir.” (Atay, 2018: 110-111-112)

Sâmiha Ayverdi, 1972 yılında gerçekleştirdiği gezisinde Saray Bosna'dan "Türk şehri" olarak söz eder ve şehirdeki Osmanlı izlerini paylaşır: "Yollar hep yeşil, hep güzel... Saşva Nehri kıyılarını da bir müddet takip ettikten sonra, Saray Bosna'ya, yani Sırpların 'Sarajevo' dedikleri ve çeşitli milletlerin elden ele geçirdikleri bu eski Türk şehrine geldik. Bir tarafta, Avusturya'nın kırk sene süren işgalinin belirtileri olan bazı tipik binalar. Bir tarafta, Yugoslavların modern fakat kötü inşaat örneği olan işçi mahalleleri, diğer tarafta ise, Osmanlılardan kalma camiler, hanlar, bedestenler, arastalar, çarşılar... Hepsi de Türk mimari sanatı şaheserleri(...) Şehirde, sayılamayacak kadar çok Türk eseri mevcut. Hünkâr Camii dedikleri Fatih Camii, Ali Paşa Camii, Osmanlı tipi bedestenler ve Başçarşıya denen tipik Türk çarşısı... Bir meydanın etrafında, yarım ay şeklinde, sağa sola yayılarak devam eden bu kemerli sıra sıra dükkânlar, tam Türk tipi bir manzume... Bütün bu eserleri görmek için, gelmiş binlerce seyyah var. Böylece de Yugoslavya, Türk mirasından, azami istifade sağlamakta... Şehirde iki yakayı birbirine bağlayan köprüler vardı. Bunlardan Hünkâr Köprüsü'nün başında, Avusturya Veliahdı Ferdinand'ın, bir Sırp tarafından vurulup öldürülmesi, Birinci Cihan Harbi'nin patlamasına sebep olmuştu." (Ayverdi, 2018: 200-201-204)

Her iki yazarın da Saray Bosna'dan hayranlıkla bahsettiği görülür. Falih Rıfkı Atay, Saray Bosna halkının görünüşü üzerinde dururken Sâmiha Ayverdi daha çok şehrin mimari yapısını ve bu yapıların şehre kazandırdığı "Türk şehri" görüntüsünü aktarır.

1.2. Bulgaristan

1.2.1. Filibe

Yaklaşık 350 bin nüfusa sahip Filibe, Bulgaristan'ın ikinci büyük şehridir. Bölge I. Murat tarafından fethedildikten sonra şehre Anadolu'dan birçok Yörük Türkmen aşireti iskân edilmiştir. Bölgede Türk nüfusu hâlâ varlığını korumaktadır. Şehir 1885 yılına kadar Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Şehirde bugün, Osmanlı'dan kalma Cuma Camii, İmaret Camii, Derviş Camii, Kurşun Han, Çifte

Hamam, Saat Kulesi vb. yapılar vardır. İncelediğimiz eserlerde Filibe'yi Melih Cevdet Anday, Sâmiha Ayverdi ve Fûruzan gezmiştir.

Filibe'den hayranlıkla bahseden Melih Cevdet Anday, gözlemelerini şöyle aktarır:

“Filibe yolu üzerinde bir köyde durduk, bir ya da birkaç köy evi gördük, köylülerle bir süre konuştuk. Odaları tertemiz ve bakımlı idi, kimi evde çamaşır makinesi vardı. Televizyon ve radyo köylere girmiştir. Filibe. Büyük, şirin bir kent Filibe. (...) Parti merkezi olan yapılar, bütün kentlerin büyük alanlarına bakan koca koca yapılarıdır. Bu yapıların alınlarında, parti ileri gelenlerinin büyük boy fotoğrafları asılı. En başta kurucuların, Dimitrof'un, Kolarov'un resimleri, onların yanı sıra öteki yöneticiler... Sofya'da ise bunlarla birlikte, devrimden önce kendi alanlarında büyük işler başarmış kimselerin resimleri de asılıdır. Bu arada eğitimciler, ozanlar, sanatçılar da var. Çoğu zorbalık yönetimlerinin kurbanı olmuşlar, öldürülmüşlerdir. Bütün çalışma yerlerinde, müzelerde, okullarda, faşistlerin öldürdüğü devrimcilerin fotoğraflarını görüyorsunuz. (...) Kentlerin, kasabaların müzelerinde devrim olaylarını canlandıran köşeler var; bu köşelerde sık sık Türklerin de fotoğraflarını görüyorsunuz. Faşistlerden saklanan partizanlar en çok Türk köylerine sığınıyorlarmış, ‘Oralara sığınınca kendimizi emniyette sayardık.’ diyorlar.” (Anday, 1965: 131-132)

Samiha Ayverdi, Filibe'deki Hacı Hasan Bey Mahallesi ve Edhem Efendi'den söz eder: *“Nihayet Hacı Hasan Bey Mahallesine giderek Hz. Edhem'i ziyaret ettik. Kıyametler kıyametleri takip etse, aşkı ve imanı ile gene de gönüllerde yaşayacak olan büyük velilerden, mübarek yüzüne sır peçesi çekmiş bir veli... Yokluğun azametli dünyasında haşrolarak var olmuş ebedîlerden bir yüce ebedî...”* (Ayverdi, 2018: 98-99)

Sâmiha Ayverdi Filibe'den bahsederken Rumeli topraklarındaki Türklüğü ve oradaki Türklerin durumunu da yansıtır:

“Öğleye doğru otelden ayrılıp Şehabeddin Camii'ni görmeye gittik. Tamir edip müze yapacaklarmış. Harabe halinde. Son müezzinin bugün seksen yaşında olan oğlu, ihtiyar karısı ile cami avlusunun içinde bir kulübede oturuyorlar. Tavuk kümesinden az büyük olan kulübe, tam bir sefalet örneği. Gittik, arabada reçel ve konserve ne kalmışsa, bu garip aileye verdik. Halk, uzun yıllardır yardımlaşma îtiyat, hatta fikrinden o kadar uzaklaşmış ki, kadıncağız şaşırıp kaldı. Önce, donuk donuk yüzümüze baktı, baktı. Sonra kendini toplamış gibi: ‘Bu iyiliği insana, kız kardeşi yapmaz!’ dedi ve arkasından: ‘Kaplara da bizim?’ diye sordu. İnsanlıktan kopmuş bu ülkede, basit bir alakayı yardım kabul edecek hâle gelmiş kimselerin mevcudiyetine şaşmamak lazım. Kadıncağız İlhan Ayverdi'nin gözlerini yaşlı görünce ‘Neden ağlıyorsunuz?’ diye sordu. İlhan Ayverdi de, ‘Ne yapalım? Rumeli bizi ağlatıyor işte... Benim annem Üsküp'te mektebe gitmiş...’ karşılığını verince,

kadıncağızın cevabı da 'Bizi de İstanbul'u düşünmek ağlatıyor.' demek oldu. O ara yanımıza gelen genç bir kadının parmağındaki ay yıldızlı yüzükle heyecanlanmıştı. Sorduk. Cevabı: 'A, be... Türk'üz; kan çeker elbet!' deyiverdi." (Ayverdi, 2018: 99)

Füruzan da Filibe ile ilgili gözlemlerini aktarır:

"Bu kent dağlardan uzun mesafelerle ayrılmış üç yüksek tepeden biri üzerinde kurulmuştur ve sanki bu tepeye güzel bir taç giydirilmiş izlenimi vermektedir. Türklerin Meriç adını verdikleri, Filibe kentinden geçen bu ırmak üzerinde çok güzel bir taş köprü var.(...) Filibe'nin nüfusu 357 bin. Kent geniş bir ovaya yayılıyor, en yüksek tepesinde de nereden baksanız görünür büyük bir heykel var. Kızıl Ordunun İkinci Dünya Savaşında Bulgarlarla birlikte Almanları topraklarından sürdükleri tarihi taşıyan bir heykel bu, adı da Alyoşa." (Füruzan, 2001: 123)

Bulgaristan, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı'dan ayrılmıştır. Bulgaristan, Osmanlı eserlerini en çok muhafaza eden Balkan ülkelerinden biridir. Bu durumu yazar, şöyle yansıtır:

"1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanıyla Osmanlıdan ayrılan Bulgaristan'da Osmanlı İmparatorluğu'nun getirdiği bayındırlık, mimari eserler zengin sayıda.(...)Osmanlı sanki aslında bir Balkan imparatorluğuymuş gibi. Anadolu'da padişahlara payitahtlık etmiş kentlerin değerleri eksiksiz götürülmüş bu coğrafyaya. Teknik, planlama, anıtsal anlatım açısından eş kıymetleri ve ustalıkları taşıyor yapılar. Bulunabilen vakıf kayıtlarındakiler bile sayıları 4000'e yaklaşan eserin sadece Bulgaristan'da olduğunu gösteriyor. Yüzölçümü 110.912 kilometrekare olan bir ülke için nasıl da şaşırtıcı bir donanım!.." (Füruzan, 2001: 124)

Yazar, Filibe'deki gözlemlerini aktarmaya şöyle devam eder:

"15. yüzyıl Hüdavendigâr Camii kentin pazar yeri arasında kalakalmış. Çığırkan gürültüleri yakınında kesiveren engellenmez bir ağırbaşlılıkla yükseliyor olduğu yerde. Filibe'deki bu cami, Bursa'daki Ulu Camii planlarının bir önceki tasarımı sayılıyor. Bu pazar yerleri artık bana hiç yabancı değil. Makedonya'daki seslere, renklere burada yeniden tanık oluyoruz. Türkiye' den alınıp çoğaltılmış kasetler, 'Grup Vitamin, Emrah, Sibel Can' üst üste düşen şarkılarıyla pazar kalabalığını şenlendiriyorlar.(...) Yürüyoruz, Filibe'nin Türk mahallesinin karşısına düşen Hacı Hasan Bey Çifte Hamamı, önüne eklenmiş uydurma kapısıyla yarı sönmüş bir lamba gibi sislenerek eskimeye bırakılmış.(...) Bir konak yükseliyor karşımda, içeri giriyorum. Avlu, beklediğim gibi, mermer kıyulu, asma çardaklı. Harem kısmı kitaplık yapılmış. Selamlıksa sanırım öğretmenlere ya da bu tür mesleklerin insanlarıyla ilgili işlere ayrılmış.

Değınmiştim, Kiril alfibesini bilmiyorsanız burada işler biraz zordur.”
(Füruzan, 2001: 124-125)

1.2.2. Rusçuk

Rusçuk, Bulgaristan’da Tuna Nehri kıyısında bulunan bir şehirdir. Bugün yaklaşık 180 bin nüfusu vardır. Şehir, 1393-1878 yılları arasında Osmanlı hakimiyetinde kalmıştır. İncelediğimiz eserlerde Rusçuk’tan Ahmet İhsan Tokgöz, İsmail Habib Sevük ve Füruzan söz etmiştir.

Ahmet İhsan Tokgöz, *Avrupa’da Ne Gördüm – Tuna’da Bir Hafta* adlı eserinin Rusçuk’u anlattığı bölümünde, gezdiği toprakların yakın bir tarihte “yabancı topraklar” olmasının verdiği teessürü de belirterek şunları söyler:

“...daima bu yerlerin vatanımızdan cüda olmuş topraklar olduğunu teemmül ediyordum. Derunî ahlarla hazin ve meyus idim; saat beşte Ruscuk’a vasil olduk. Ruscuk’un menazırı benim teessüratımı büsbütün arttırdı. Evvela İslam mahallatı görüldü, ahşap, boyasız kara evler; badanasız minareler uzaktan insana hazin hazin bakıyordu. Halk bizim bildiğimiz Rumeli muhacirleri kıyafetinde idi. Ruscuk’ta iki iskele vardır; biri demiryoluna mensup ve diğeri asıl kasabaya mahsustur. Vapurumuz evvela birincisine uğradı, sonra karşı taraftaki Romanya’nın Yerköy İskelesi’ne geçtik. İki iskele arasında ne fark-ı azim! Burada güzel rıhtımlar, muntazam ebniye, temiz arabalar, birçok müessesat-ı medeniye var.” (Tokgöz, 2007: 529-530)

İncelediğimiz eserlerde yazarlar, Balkan toprakları ile Türkiye arasındaki benzerliklere sürekli olarak dikkat çekmişlerdir. Sevük de Rusçuk şehri üzerinden Balkan topraklarını Türkiye’ye şu sözlerle benzetmiştir:

“(...)kendimi köprüden kalkıp Kadıköyü’ne varmış sandım; hakikat Tuna burada deniz gibi ve iki kıyının ışıkları oradaki iki sahilin pırıltılarını andırıyor. On yıl önce içinde üç dört gün kaldığım Rusçuk’u yazık ki şimdi gündüz gözüyle göremiyorum. Yalnız Tuna boyunda kilometrelerce uzayan ışıklardan anlaşılıyor ki on yıl içinde şehir biraz daha büyümüş olacak.” (Sevük, 1987: 25)

Yazar, Rusçuk’un tarihini anlattıktan sonra Rusçuk ile ilgili gözlemlerini ve düşüncelerini şu şekilde sürdürür:

“Gece yansından sonra Rusçuk’tan ayrılıyor. Burası yalnız mazisiyle Türk değil, bugün de Türklüğün kalabalık merkezlerinden biri. Düşündüm ki bu kalabalıktan bazıları bizim bayrağı gördü, çoğunun babası o bayrak altında

efendilik yaptı ve hemen hepsinin dedesi de Alemdar'ın elindeki büyük sancağı seyretti.” (Sevük, 1987: 28)

Füruzan, *Balkan Yolcusu* eserinde Rusçuk'tan bahsederken şehirde Osmanlı'dan kalan bir iz olmamasından yakınır:

“Rusçuk, yaslandığı doğal sınırı Tuna Nehriyle, Romanya'ya uzaktan bakıyor. Tuna Nehri neleri anımsatmaz ki, dünya edebiyatındaki değişik konumuyla, bizdeki marşlarıyla.(...) Rusçuk'ta eskilerden Gorky Sokakta güzel minaresinden öte özgünlüğü gitmiş bir camiden başka, görünürde bir iz yok Osmanlı'dan.” (Füruzan, 2001: 131)

1.2.3. Sofya

Sofya, Bulgaristan'ın başkenti ve en büyük şehridir. Şehir, 1388-1878 yılları arasında Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. Günümüzde Sofya'da Osmanlı'dan kalma mimari yapılar bulunmaktadır. İncelenilen gezi yazılarında Sofya'yı Cenap Şahabeddin, Ahmet Rasim ve Melih Cevdet Anday gezerek eserlerine aktarmıştır.

Cenap Şahabeddin, ilk olarak Sofya'daki değişime dikkat çeker. Yazar, Sofya ile ilgili gözlemlerini, şaşkınlıklarını şöyle anlatır:

“Yarabbi, ne büyük değişim! Yirmi beş yıl önce gördüğüm Sofya'dan, bugün hiçbir iz bulamıyorum. O eski ve çürük, birbirine yaslanan ahşap evler, o dar ve dolaşık sokaklar nerede? Gara açılan geniş bulvardan, onu izleyen, temiz, nefis, hayat dolu caddelerden geçerken, kendi kendime soruyordum: Bu yepyeni caddelerden, bu sağlam ve yeni binalardan, şu genç ağaçlı parklardan oluşan yer, yirmi yüzyıllık Sofya mıdır? Geçmişten, diyebilirim ki küçücük bir yadigâr bile kalmamıştı. (...) Burada sokaklar hep ıssız, gelenler ve geçenler her zaman sessiz. Herkes çalışıyor ya da çalışmaya gidiyor; parklara ve eğlencelere gidenler bile sanırsınız ki bir fabrikada işe gidiyorlar. Her yer o kadar düşünce ile örtülü ve her yüz öyle ciddiliğe boğulmuş.” (Cenap Şahabettin, 2012: 22)

Yazar, Sofya ile ilgili gözlemlerine şu şekilde devam eder:

“Sofya'nın önemli mekânları Sobranya, saray, postane ve özellikle sonradan inşa edilen “Aelsandr Nevski” Kilisesi'dir. Kremlin Sarayı'ndan koparılmış bir parçaya benzeyen bu mabede bakınca aklınıza din ve ibadetten önce duvarcılar, bankerler ve şekerciler gelir. Dış görünüşü bakımından, mermerden yapılmış bir Moskof pastasıdır. Altın kaplı kubbeleri, çil lira gibi parlıyor. Bu büyük bankanın kasaları boşalmış sanırsınız. Duvarları meydana getiren mermer parçaları öyle birbirine uymuş ki genel manzaraya bir bütünlük

veriyor; bakana sanattan çok, gücü hatırlatıyor. Güzelliği özellikle sağlamlıkta arayan Bulgar zevkini burada da bulacaksınız: Eğer cansız maddelere sonsuz hayat vaat edilmiş olsaydı, bu tapınağa ölümsüz bir anıt diyebilirdim, o kadar sağlam... Ama sağlamlık bir binaya beraberinde ağırlığı getirmemeli. Oysa bu kilisede, mermerin bütün ağırlığı duyuluyor. Altındaki toprak sanki ezilmiş! Binanın içinin bir kusuru da pek süslü olmasıdır. Süste abartı, paranın çokluğundan fazla, zevkin azlığını gösterir; sanata tutumluluk yaraşır, israf değil. Mermer, altın oymalar o kadar çok ki binanın mimari güzelliğini kaçırmış. Bu servet gösterişini ben kuyumcu camekânlarında görmek isterim. Bir sanat anıtı, bana darphaneyi hatırlatmamalı; bir mimari güzellik karşısında ben ancak güzelliğinin şiirini düşünebilmeliyim. Bundan başka, yapıda, bana öyle geliyor ki, malzemenin bir ruhu vardır. Tahta, biraz halkı; tuğla, sanatı; mermer, banker gibi söylendiği için, bankerleri hatırlatır. Bu mermer kilise, sanki her geçene, 'Bana baksana!' diyor; her gözden bir selam bakışı istiyor." (Cenap Şahabettin, 2012: 29-30)

Ahmet Rasim'in I.Dünya Savaşı yıllarında gezdiği Sofya ile ilgili gözlemleri şu şekildedir:

"Sofya, hakikaten sakin, hatta 'vesika derdi', pahalılık olmasa Bulgaristan'ın savaşa girmesi ve ondan bundan etkilenmiş bulunduğu hüküm edilemez. (...) Gazinolar, kahveler açık, hatta çok kalabalık, masa masa insan kümeleri konuşup görüşüyorlar, simsarlar, komisyoncular, tüccarlar, iş adamları, araçlar konuşup görüşüyorlar. Bilardo, tavla, taktaktan geri durmuyor fakat hiçbirinde kağıt oynanmıyor. Büyük caddeler gelen geçenlerle, mağazalar alışverişle meşgul. Köylü, yerli, asker, Frenk, Alman, Avusturya, Türk subayları, hatta arada sırada birkaç fesli, tek tük sarıklı bu caddelerin devamlı ziyaretçilerinden. Lokantalar da ayrıca birer iş yerleri... Oteller, sıradan hayata oranla daha dolu. Savaşın başlangıcında Rusçuk ve diğer yerlerden gelen göçmenler ile müttefik devletler subay ve askerleri Sofya'yı sıkı sıkı doldurmuşlar imiş" (Ahmet Rasim, 1988: 41-42)

Yazar, Sofya'nın ulaşımı ile ilgili olarak da şunları aktarır:

"Buranın arabaları bizimkiler gibi murdar. Bereket versin ki şehirde yokuş yok da hayvanların lagarlığı hissedilmiyor. Tramvaylar gayet ucuz. Şehrin bir ucundan diğer ucuna yirmi para. Birinci mevki seçkinliğinden, o sıkıntı veren ve adam beslemekten başka bir şeye yaramayan o kontrol belasından kurtulmuş." (Ahmet Rasim, 1988: 42)

Yazarın Sofya sokakları ile ilgili değindiği bir diğer husus da dilencilerdir:

"Sofya, ne olsa yine bir Doğu şehridir. Bu yüzden de dilencisiz olamaz. Özellikle çocuklu Çingene karıları. Tıpkı bizimkiler gibi yapışkan, kovmakla gitmez, bulaşık... Ama deli, divane, meczup, Kısas-i Yusuf'u okuyan, kilise havası söyleyen,

armonik, def, boru, ıgırtma alan türleri görülüp iitilmiyor. Buna karşın seyyar satıcılar var.” (Ahmet Rasim, 1988: 42)

Yazar, şehrin ticari hayatı ile ilgili şunları söyler:

“Hal bir kısım esnafı çekmiş, toplamı. Alıveri bir sözle olup bitiyor. Hiçbir dükkanın önünde ıgırtkan bulunmuyor. Buralarda kadınlar da alımıyorlar, mostralara, ufak ufak sergilerle kaldırımlara taşıyorlar. Kahvelerde, otellerde de servantler mevcut.” (Ahmet Rasim, 1988: 43)

Yazarın Sofya’daki insanlar ve Sofya dükkanları ile ilgili gözlemleri öyledir:

“Genel kıyafet oldukça düzgün, temiz. Yollara yürüyüş daha düzgün, daha ağırbaşlı. Şimdilik arpma, kol, omuz vurma, yarma, ggs aprazı benzeri şeyler hiç olmuyor. (...) Kahvelerde ne nargile ne çubuk var. Bu sebeple ne takır tukur ne fosur fosur iitilmiyor. Dıarısı alafranga bakkal, içerisi iret yeri olan dükkanlardan başka ‘emni’ birahanesi gibi yumurta piiren, kebab eitleri yapan gazino da bulunmuyor. ‘Patah’ gibi sırf Bulgar mutfağı yemekleri piiren lokantalar bizi evirmiyor.” (Ahmet Rasim, 1988: 43)

Melih Cevdet Anday’ın Sofya ile ilgili gözlemleri u şekildedir:

“Sofya gibi yeşil, Sofya gibi temiz bir kent daha göstermek, sanırım, çok güçtür. Avrupa’nın birçok kentlerini grmlgm vardır, hiç biri bende bunca temiz izlenimini uyandırmamıtır. Otobusleri, trolleybusleri var; taksi bulmak oldukça güç. (...) İnsanlar temiz pak. Yırtık pırtık, kir pas içinde kimseye rastlanmıyor. Dilenci diye bir şey görmedim. Kitapi dükkânları, pastaneler, eğence yerleri kalabalık. Bunlar arasında beni özellikle kitapi dükkânları ilgilendirdi. Büyük caddelerde, diyebilirim ki, dört be dükkanda bir kitapi var. (...) Bulgaristan’da okuma yazma bilmeyen kalmamış gibidir(...) Günün hangi saatinde gitseniz, büyük bir kalabalık, harıl harıl alışveriş ediyor. Pazarlık yok, çünkü hepsi devlet mağazaları. Giyim kuam ederleri bizim paramıza göre, pek ucuz değil. Buna karşılık makine eşyası daha ucuz. (...)Bu Bulgarlar, nerede olurlarsa olsunlar türkü söylüyorlar. Caz müziği pek duymadım. Bayan Donka’nın söylediğine göre, daha çok gençler dknm caz müziğine, sakal da bırakıyorlarmı... Ama iisinden tutun babakanlarına kadar, hepsi genel olarak türkü söyleyip yerli oyunlar oynuyorlar. Bunun üzerinde duruumun bir önemi var: Büyük kentlerden ayrılıp köylere gidince havanın değişmediğini görüyorsunuz. Bu da sizde tutarlı bir köylü uygarlığı ile karılatığınız izlenimini uyandırıyor. Gerçekten de Bulgaristan’da, köylü kentli ikiliği diye bir şey duyulmuyor. Tıpkı bunun gibi, aydın ve halk ikiliği de yok. Aydınlar ve yöneticiler, okumuş köylüler ve iilerdir. (...) Konutuğum bütün Bulgarlar,  be sözcük olsun Türkçe biliyorlardı. İy i bilenlerini ise, bizden ayırmak güçtür. (...) Yolda, İkinci Dünya Savaşı’ndan önce trenle gemitim Bulgaristan’dan; toprağının verimliliği, ilenmiliği o zaman da gözüme arpmıtı. Bu sefer, konferanstan sonraki gezimizde, bunu daha yakından gördüm. Toprağı bilen, bir toprak çocuğu olan Yaşar Kemal gezi ertesini Sofya’da yapılan bir basın

toplantısında, gazetecilerin bir sorusu üzerine, şöyle dedi: ‘Toprak da yaratılır ve Bulgarlar dünyamıza güzel bir toprak armağan etmişler.’ Türkleri tanıdık. Türkler, Bulgaristan toplumculuğunun kurulmasında etkin ve yararlı güçler olmuşlardır.” (Anday, 1965: 123-124-125-126-127-128-129-130-131)

Cenap Şahabeddin’in Sofya gezisine hakim olan duygu “şaşkınlık”tır. Yazar, özellikle şehirdeki değişim sonucunda yaşadığı şaşkınlığı eserine yansıtır. Sofya’yı her yönüyle vermeye çalışan Ahmet Rasim, gözlemlerini aktarırken Sofya ile İstanbul arasında çeşitli kıyaslamalar yapar. Melih Cevdet Anday ise Sofya’dan hayranlıkla söz eder. I. Dünya Savaşı yıllarında Sofya’yı gezen Ahmet Rasim şehirdeki dilencilerden söz ederken 1960’lı yıllarda şehri gezen Melih Cevdet Anday, şehirde dilenci olmamasından bahseder. İki yazarın, yaptıkları gezi arasında yaklaşık 50 yıl olmasına rağmen şehirde bahsettikleri ortak noktalar da dikkat çekicidir.

1.2.4. Şumnu

Şumnu, Bulgaristan’ın Deliorman Bölgesi’nde bulunan bir şehirdir. Şehir, 1389-1908 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. İncelenen eserlerde Şumnu’dan Melih Cevdet Anday ve Haluk Dursun söz etmiştir.

Melih Cevdet Anday, Şumnu’ya giderken eski bir Türk kentine gidiyor olmanın verdiği duyguyu yansıtır ve Şumnu köylülerinden söz eder:

“Şumnu. Eski bir Türk kentine gidiyorduk, bu bizi duygulandırıyor. (...) Tasarılar arasında bir köye gitmek vardı. (...)Büyük bir Türk köyü idi bu. (...) Köyün alanına çıktık, der demez köylüler toplanıverdi oraya, bizi sardılar. Öpüşmeler sarılmalar arasında köylülerle konuşmaya başladık. Güler yüzlü, şakacı, konuşkan kimselerdi bu köylüler... Hele yaşlıları... Hepsi birer nükte küpü.” (Anday, 1965: 135-136)

Haluk Dursun, Şumnu’yu bir tarihçi gözüyle inceler ve şunları söyler:

“Şumnu’daki Tombul Camii’nin dışarıdan bakıldığında o heybetli gövdesini seyrederek, içinde şadırvanlı avlusunda doyumsuz keyifler veren abdestler tazeleyerek ve nakış nakış bezenmiş hariminde o güzelim Türkçeyle vaazlar dinleyerek bir tarihçi olarak ‘tarih’i yaşadım.” (Dursun,2019: 47)

1.2.5. Varna

Varna, Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında yer alan bir liman şehridir. Şehir, 1391-1878 yılları arasında Osmanlı idaresinde kalmıştır. İncelediğimiz eserlerde Varna şehrini Ahmet Rasim, İsmail Habib Sevük ve Melih Cevdet Anday gezerek gözlemlerini eserlerine yansıtılmışlardır.

Ahmet Rasim'in *Romanya Mektupları* eserinde yer alan "Varna'dan Mecidiye'ye" adlı bölümde yazar, daha çok, kısa süre kaldığı Varna'daki hatıralarından söz etmiştir. Yazarın Varna ile ilgili gözlemleri ise şu şekildedir:

"Varna gittikçe düzenli bir şehir gibi görünüyordu. Büyücek kargir binalar, dükkânlar, şekerlemeci, eczacı gibi düzenli yerler var. Caddeler de oldukça geniş, temiz... Sahile doğru yürüdükçe vaktiyle burada bıraktığımız ahşap evlere, İslam kıyafetlerine tesadüf ediyorduk. Çocuklar aynı... Aralarında püskülsüz fes, kirli surat, sümüklü burun, çıplak ayaklar hâlâ mevcut!.." (Ahmet Rasim, 1988: 63)

Varna, İsmail Habib Sevük'ün seyahatinde ziyaret ettiği ilk Balkan şehridir. Yazar, şehri şöyle tasvir eder:

"Sağda ve solda tümsekçe birer burunla derin bir kavis yapan sahilin şimalinde ve tatlı bir meyille yükselen orta boylu bir silsilenin eteğine yaslanmış; ne yatakta gibi sırtüstü düzde, ne ayakta gibi yamaçlara asılı, sanki şezlongda uzanır gibi duran bir şehir. Şehrin sağ böğründen denize doğru uzatılmış Galata Köprüsü boyunda kalın bir dalgakıran. Soldan buna doğru gelen ve bundan daha ince iç mendirek; büyük dalgakırana kavuşacağı yere yakın kısmında, dört beş vapurun yan yana girebileceği genişçe bir açıklık. Denizi çaprazlayan bu iki kuvvetli pazı Varna'ya güvenli bir liman vermiş. Kasabanın solunda ve düzlükte istasyon binası, yüksekte ve daha solda kışla gibi iri bir gövde. Ortada Rus mabetleri gibi büyüklük satmaya çalışan ağır bir kilise. Yeşilliklerle karışık ve yeşilliklere kadar serpilmiş bir sürü ev: Varna'nın panoraması fena değil; kendisinde saklanmak istenen utangaç bir sünepelik yok." (Sevük, 1987: 7)

1930'lu yıllarda Bulgaristan'da Türkçenin kullanımı, yazarın ilgisini çekmiştir. Osmanlı tarihi Balkanlardan silinirken o yıllarda Türkçenin Balkanlardaki yaşayışının eserde yansıtılması önem arz etmektedir:

"Rıhtımdayız. Varna her liman gibi kozmopolit. Bir sürü dil konuşuluyor. Fakat burada beynelmilel lisan Türkçedir. Arabacı, şoför; lokanta, otel; çarşı, pazar, Türkçe her ihtiyacın kilidini açan tılsımlı bir anahtar. Bulgarlar, beş asır elimizde kalan Varna'da mazinin bütün hatıralarını silmişler; ne dört köşesinde dört büyük burç yükselen heybetli kalesinden bir parça, ne kırk bir camiinden bir kubbe, ne beyaz minarelerinden kalma nurlu bir sütun; fakat ne zarar, Türkçe işte altmış yıllıkhâkim

bayrağa rağmen, Bulgarcanın bile üstünde, bir âbide gibi bağdaş kurup oturuyor.”
(Sevük, 1987: 10)

Melih Cevdet Anday, *Sovyet Rusya-Azerbaycan-Özbekistan-Bulgaristan-Macaristan* adlı eserinde Varna’dan hayranlıkla bahseder. Varna’daki bu düzen ve ihtişamın sebebini de devlet yönetimine, her şeyin kontrolünün devletin elinde olmasına bağlar. Yavuz Bülent Bâkiler’in Üsküp’ün sosyal hayatıyla ilgili, “*Ama binlerce gencin, bir meydanlığı doldurarak fütursuzca sevişmelerine, ilk defa Üsküp’te şahit oluyordum.*” eleştirisinin aksine Anday, Varna’da da görülen bu durum ile ilgili gözlemlerini olumlu bularak aktarır:

“Varna. Bu güzel ve aydınlık kent, dünya çapındaki ününü hak etmiştir. Caddeleri, parkları düzenli ve temiz; yapıları güzel, kahveleri ve lokantaları modern, mağazaları belki Sofya’dakilerden de zengin. (...) Varna’nın turizm işinde bunca ileri gitmesinin nedenlerini ilk bakışta anlıyorsunuz. Bir kez, büyük otellerden tutun, geceliği bir levaya (yedi buçuk lira) tek odalı evlere değin her keseye göre kalınacak yeri var. Bu yerler, bakımlı, yemyeşil parklar içindedir. Kadınlar, her saatte bikini ile, mayo ile dolaşabilirler. Sevişenleri, birbirine sarılmış olarak dolaşanları, öpüşenleri, rahatsız etmek şöyle dursun gözetleyen kimse yok. En ufak cıgaracısından en büyük mağazasına değin bütün alışveriş yerleri devlet eliyle yönetildiği için, hiçbir yerde pazarlık yoktur. Ancak çalışma saatleri dışında açık dükkân bulmak çok güç oluyor.” (Anday, 1965: 134-135)

1.3.Hırvatistan

1.3.1. Zagreb

Zagreb, Hırvatistan’ın başkenti ve en büyük şehridir. Osmanlı hâkimiyetine girmeyen şehir 16.yy.da kısa bir dönem, Osmanlı’ya bağlılığını ilan etti. İncelenilen eserler içerisinde Zagreb’den Falih Rıfkı Atay ve Fûruzan söz etmiştir.

Falih Rıfkı Atay eserinde daha çok Zagreb ve Hırvat tarihinden söz ederken şehir ile ilgili gözlemlerine kısaca yer verir:

“Zagreb şehri üç merkez etrafında büyümüştür: Şato, kilise, kasaba! Biri asalet, biri din, üçüncüsü halk kuvvetini temsil eder.” (Atay, 2018: 95)

Fûruzan, 1993’te gerçekleştirdiği seyahatinde, savaş yılları olduğu için, Hırvatistan’dan izin alıp Bosna Hersek’e geçmek için Hırvatistan’a gider. Bu yüzden

tam olarak şehri gezip gözlemleyememiştir. Yazar, Hırvatistan'da, yolculuk sırasında, savaşın yıkıcı izlerini gözlemler. Hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını belirtir. Zadar ve Zagreb'in adı bu bölümde geçer:

“Yugoslavya'nın Adriyatik kıyıları çekici bir güzellikte. Sırpların denize çıkmadan da bu savaştan vazgeçmeyecekleri de ortada. Silme betondan yazlık! Korkutucular yerine, buralara yeşilliklerin içine az katlı konutlar yapmışlar. Zadar'a doğru savaşın izleri beliriyor. Bombalanmış evler, işlevleri yitmiş fabrikalar... Turistik zamanların barışçı izleri siliniyor. Yanımızdan savaşa giden yardım kamyonları, Kızılhaç hastane arabaları, Kızılhaç işaretli çok lastikli ağır, uzun araçlar, güçlü telsiz donanımlarıyla Birleşmiş Milletlerin zırhlı arabaları, mavi bayraklı kamyonlar dolusu asker geçiyor. Zadar'da artık sivil denebilecek bizim arabadan başka araba yok trafiğin içinde. Haritada gösterilen yol içinde hızla giderken, çevremizin boşaldığını görüyoruz. Geri vitese basıp ayrıldığımız noktaya geldiğimizde Hırvat asker ve polisleri bize şaşkınlıkla bakıyor. Spilt'e bağlanan karayolunun bir hafta önce Sırplar tarafından işgal edildiğini açıklıyorlar:

'Bizimkiler HVO(Bosna Hersek Ordusu), onlarla orda savaşıyorlar.'

- Peki biz Spilt'e nasıl gideceğiz?

- Feribotla.

Denizi derin virajlarla aşmış bulunduğumuz noktaya yükselerek gelen yol, yenilerde açılmış bir dönüşle derin bir yardan aşağı inip gözden kayboluyor. Feribot iskelesi oradaymış. İskeleye bağlanan noktaya kadar da üç-dört km. uzunluğunda bir araç konvoyu var. Konvoyun ne bittiği, ne başladığı yer görünmüyor. Peki biz ne yapacağız? İneceğiz aşağıya, denizi geçerek Spilt'e gideceğiz. Yüzlerce kilometre yol, Zagreb'e geri dönmek için yapılmadı elbette. Epey bekledikten sonra iskeleye inen yokuşa sapıyoruz. Yol toprak ve çakıl. Yanımızdaki yüksek kasalı kamyonlar bu dar yolu tonlarca ağırlıklarıyla daha da bunaltıcı yapıyor.” (Füruzan, 2001: 92-93)

1.4.Kosova

1.4.1. Priştine

Priştine bugün Kosova'nın başkenti ve en büyük şehridir. Şehir 1389-1912 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Kosova 2008 yılında bağımsızlığını ilan etmiştir. İncelediğimiz eserlerde Priştine'den Yavuz Bülent Bâkiler ve Haluk Dursun söz etmiştir.

Bâkiler, ilk olarak bir Kosova tasviri yapar: Yazar, Kosova'yı şöyle tasvir eder:

“Biraz engebeli olan Kosova Ovası yemyeşildi. Ve gökyüzü sonsuz maviliğiyle, Kosova Ovası'nı çoktan kucaklamıştı.” (Bâkiler, 2019: 95)

Yazar, Kosova’da Sultan Murat Hüdavendigâr Türbesi’ni de ziyaret eder. Yazarın bu türbe ile ilgili gözlemleri şu şekildedir:

“Osmanlı mimarisinin tipik bir örneği olan türbe, Kosova Ovası’nda yapayalnızdı. Yugoslavlar, Balkan Türklerinin adeta kutsiyet verdikleri türbeye, hiç dokunmamışlar, yalnız onun karşısına, yeni bir Miloş Abidesi dikmişler. Murat Hüdavendigâr Türbesi’nin bakımlı ve çimli bahçesinde, birkaç evlad-ı Fatihan mezarı, Kosova Ovası’nın muhteşem destanına, sanki kulak kesilmişlerdi.” (Bâkiler, 2019: 95) (...) “Dikkatimi çeken ilk şey, türbenin büyük ve gösterişli sandukası oldu. Türbe, Bursa’daki padişah türbelerinden farklı değildi.” (Bâkiler, 2019: 97)

Sultan Murat’ın türbesinin karşısında, Sultan Murat’ı şehit eden Miloş’un abidesinin yer aldığını belirten yazar, gözlemlerini şöyle yansıtır:

“Sırplar, Meşhed-i Hüdavendigâr karşısında, taştan bir abide yükseltmişler. Miloş için yapılan abidenin boyu, on beş metre. Uzaklardan bir gökdeleni hatırlatan abidenin, bir yüzüne, kocaman kocaman harflerle, uzun bir lanetleme kitabesi çivilenmiş: ‘Kosova’da Sultan Murat’ı kahramanca şehit eden Miloş’a asker olarak katılmayanlara, Miloş’un kuvvetlerine yiyecek vermeyenlere, buğday saklayanlara ve savaş alanından korkup kaçanlara vs.’ lanetler yağdıran, öfkeli bir kitabe...”(Bâkiler, 2019: 99-100)

Haluk Dursun da Priştine yakınlarındaki Murat Hüdavendigâr Türbesi’nden söz eder: *“Diğer taraftan Kosova’daki önemli bir Osmanlı eseri de Priştina yakınlarından bulunan Sultan Murad’ın türbesidir. (...) Türbe, I ve II. Dünya Savaşlarında işgal kuvvetleri tarafından maalesef yağma edilmiştir. Kosova türbesinin hemen yanı başındaki sahrada Gazi Mestan veya Bayraktar adı verilen başka bir türbe daha yer alır.” (Dursun, 2019: 134-135)*

1.5. Kuzey Makedonya

1.5.1. Kalkandelen

Kalkandelen Kuzey Makedonya’nın üçüncü büyük şehridir. Şehre Tetova da denmektedir. 14.yy.da Osmanlı topraklarına katılan şehirde 15.yy.dan kalma Alaca Camii ve 16. yüzyıldan kalma bir Bektaşî dergâhı olan Harabati Tekkesi, şehrin Osmanlı’dan kalan en önemli eserleridir. Şehirde bugün yaklaşık 2000 Türk’ün yaşadığı tahmin edilmektedir. İncelediğimiz eserler içerisinde Kalkandelen’den Yavuz Bülent Bâkiler, Fûruzan ve Haluk Dursun söz etmiştir.

Yavuz Bülent Bâkiler, Kalkandelen ile ilgili gözlemlerini aktarırken, diğer Balkan şehirlerini tasvir ettiğinde olduğu gibi, şehirde yine kendini Anadolu’da hissettiğini belirtmiştir:

“Ohri’den Kalkandelen’e hareket ettik. Yol boyunca dikkatimi çeken, ormanlar oldu. Orman! Orman! Orman! Yeşilin her tonuyla büyüdü ormanlar, Yugoslavya yollarına ayrı bir güzellik kazandırıyor. Ohri-Kalkandelen arasında çıplak bir dağ görmedim. (...) Arada sırada da orman köylerinde yükselen ince minareler, küçük beyaz camiler, bana sıcak bir selam gibi geliyordu. Uzakta bulunan bir dostun el sallaması gibi beni yerimden ediyordu. (...)Kalkandelen’e bir Anadolu şehrine girer gibi girdik. Camileriyle, hamamlarıyla, kervansaraylarıyla, çeşmeleriyle, tipik evleriyle, bakımsız ve dağınık mezarlığıyla tam bir Anadolu şehrinde gibiydik.” (Bâkiler, 2019: 36)

Yazar, Kalkandelen’de bulunan, Osmanlı’dan kalma Harabati Baba Tekkesi’ni de ziyaret etmiştir. Yazarın, eser içerisinde gözlemlerini en uzun paylaştığı yerlerden biri de bu türbedir. Türbe, cami gibi dinî mimarî özelliği taşıyan yapılar, Osmanlı’nın kültürel mirası hakkında bilgi vermek açısından önem arz eder. Ayrıca bu tarz yapıların şu anki durumları da bu kültürel mirası bakışı yansıttığı için önemlidir. Yazar, Harabati Baba Tekkesi ile ilgili gözlemlerini şu şekilde paylaşır:

“Harabati Baba Tekkesi, Osmanlı devrinde, Yugoslavya’da yapılan 400 tekkeden biri. Aşağı yukarı 500 yıllık tarihi olan bir Bektaşî ocağı. Tekke, Şar Dağları’nın eteğinde, büyük ve düz bir bahçe üzerine bağdaş kurup oturmuş. Etrafı, yüksek duvarlarla çevrili. Tekke bahçesine, kale kapısı kadar büyük, çift kanatlı bir kapıdan giriliyor. Bu büyük kapının sağında, solunda ve üzerinde, dışarıdan gelenleri gözetleme odaları var. Bektaşî dervişleri, Yugoslavya Devrimi’nden sonra, evlerine çekilince tekke, uzun yıllar boş kalmış. Bahçesini ısrırganlar doldurmuş, ahşap binalar yıkılmaya yüz tutmuş... Harabati Baba Tekkesi, gerçekten harap olmanın eşiğine dayanınca, Kalkandelen Belediyesi işe el atmış. Onu aslına uygun olarak yeni baştan tamir ettirip, turistik otel-lokanta ve eğlence yeri haline getirmiş. Şimdi yirmi dönüm civarındaki büyük bahçesi yeşil bir halı gibi. İrili ufaklı ağaçları, rengârenk çiçekleri, şadırvanları, dibek taşları ve şirin ahşap binalarıyla Harabati Baba Tekkesi, insanı birdenbire büyüleyen bir güzellik, sessizlik ve serinlik içerisinde... Kapının hemen girişinde, eski Bektaşî dervişlerinin ders gördükleri iki katlı bir konak, şimdi turistik bir otel olarak kullanılıyor. Odalarının kapıları, tavanları, dolapları, pencereleri hatta kireç sıvalı duvarları, yüzde yüz Anadolu mimarisine benziyor. Yine bahçe kapısının sağ tarafındaki iki katlı başka bir ahşap bina hem turistlerin hem de Yugoslav burjuvazisinin kumar partileri için onarılmış. Yalnız ahşap kapılar yerine, kalın camdan kapılar konularak ve pencere pervazlarındaki bölümler kaldırılıp yerlerine yekpare camlar takılarak... Bu binanın sağında, küçük, şirin bir mescit var. Kapısının üzerinden, iç duvarlarından, mihrabın sağından ve solundan yüzümüze Ayet-i Kerimeler gülümsüyor. Ve mescit şimdi, bir oturma, dinlenme ve sohbet odası olarak kullanılıyor. (...)Bahçedeki mermer şadırvanın karşısından, uzun süre ayrılamadım. Şadırvan, etrafı açık bir çadır içerisinde. Her köşesinden Türk

sanatının ince çizgileri ve güzelliği kanatlanıyor gibi. Şadırvanın dinlenme kısmına açılan kapısı, ahşap oymacılığımızın, üstündeki kitabesi ise, hat sanatımızın seçkin örneklerinden. (...)Bahçede, basık bir türbe içinde, tekkenin koruyucusu olan Recep Paşa'nın, çok ince motiflerle süslü mermer sandukası ve bir gelinlik kızın duvağı gibi dantel dantel işlenen süslü mezar taşı, tam bir sanat eseri olarak ayakta duruyor. Türbenin bir başka bölümünde, tekke şeyhlerinin daha sade mezarlarına ve Sersem Ali Baba'nın en az iki insan boyu uzunluğundaki kabrine, Yugoslavlar hiç dokunmamışlar." (Bâkiler, 2019: 39-40-41)

Yazar, Harabati Baba Tekkesi ile ilgili gözlemlerini, bir ilim ve irfan yuvası olan tekkenin artık amacına uygun kullanılmayışından hayıflanmasıyla sonlandırır:

"Harabati Baba Tekkesi'nin bahçesinde, tarihimizi hüznle yaşadım. Tekkenin her noktasında, bizim kültürümüz, bizim medeniyetimiz, bizim inceliğimiz vardı... Ama bizim ruhumuz, Şar Dağları'na doğru, çoktan kanat çırpıyordu. Ve o güzelim şadırvanda bir damla su yoktu. (...) Bir zamanlar, belki yüksek sesle konuşmanın bile doğru karşılanmadığı bir ilim ve ibadet ocağından, şimdi şuh kadın kahkahaları yükseliyor ve yeni, devrimci tekkenin lokantasında, büyük kumar odalarında, günlük ihtirasların üzerine, kristal kadehlerden renkli içkiler boşalıyordu. Harabati Baba Tekkesi, yıkılmaktan, viran olmaktan kurtarılmıştı. Işıklarla yıkanmış, çiçeklerle süslenmişti. Tertemizdi, pırıl pırıldı. Ama hiçbir gayret, ona, uçup giden, yok olan o eski ruhunun, insana ürpertiler veren güzelliğini giyindirememişti. Harabati Baba Tekkesi renkli, güzel, fakat kokusuz bir yapma çiçeğe benziyordu." (Bâkiler, 2019: 41-42)

Yazar, şehirde yaptığı gezintiyle Kalkandelen ile ilgili gözlemlerini aktarmaya, Kalkandelen'i de Anadolu'daki Türk şehirlerine benzetmeye şu ifadelerle devam eder:

"Yorgun sokaklarda zaman zaman karşımıza çıkan eski Türk evleri, Rumeli türkülerine benziyordu: Şirin, sıcak, yalnız ve hüznü yüklü. Eski Türk evleri, genellikle Anadolu'da olduğu gibi yüksek duvarlarla çevrili. 236 yıl önce yapılan ve üç metreye yaklaşan süslü saçaklarının yer yer bozulmasına, çürümesine rağmen hâlâ ayakta duran bir eski Türk evini, daha doğrusu konağını, içerisiyle görmek istedim. Konağın ikinci katında sekiz odası vardı. Ve geniş odalar, serin sofalar bir müze kadar çarpıcı, güzel ve temizdi. Elle işlenen perdeler, nakışlarla süslü kilimler, büyük taban halıları, karyolaların sakız gibi tertemiz oyalı, dantelli, işlemeli örtüleri, sanki binlerce yıllık bir medeniyetin destanını okuyorlardı.(...)1883 yılında, Abdurrahman Paşa tarafından yaptırılan Alaca Camii'ne hayran oldum. Ömrümde ilk defa böyle bir cami görüyordum. Çünkü caminin sadece iç duvarları değil, dış duvarları da solmayan, dökülmeyen boyalarla nakış nakış işlenmiş, bir karış olsun boş yer bırakılmamıştı. Alaca Camii, sürmeli, kınalı, yaşmaklı gelinler gibi pırıl pırıldı. Söylendiğine göre, caminin boyaları için tam elli beş bin yumurta akı kullanılmış. Ve caminin son cemaat yerindeki iç kubbelerine, İstanbul camilerinin renkli resimleri ustalıkla yapılmış. (...) Cami bahçesinde kocaman bir çeşme, asırlık ağaçlar gölgesinde, sonsuzluk uykusuna dalmıştı. Suyu çoktan kesilmiş, kitabesi okunamaz hâle gelmişti." (Bâkiler, 2019: 50-51)

Yazar, Kalkandelen'deki Türk mezarlığı hakkında da şu bilgileri aktarır:

“Hayret! Kalkandelen Türk mezarlığı, Anadolu mezarlıklarına ne kadar çok benziyor. Kavuklu, sarıklı, fesli eski mezar taşlarıyla yeni mezarlar yan yana. Mezarlık, bakımsız, çıplak ve dağınık. Devrilen, parçalanmış, oyulan, yan yatan iri kaya parçaları.” (Bâkiler, 2019: 51)

Füruzan ise Kalkandelen'den söz ederken oradaki mimari yapıları korumak gerektiğini belirtir:

“Kalkandelen (Tetevo) bir dağın eteğine kurulu. Arnavut nüfus çoğunluğu oluşturuyor burada. Çarşıdan geçerken ara sıra yerel giysileriyle Arnavutlar göze çarpıyor. İftar saatinin yaklaştığı alışverişin hızlanmasından belli. 19. yüzyıl yapımı Alacacamii'nin önüne çekiyoruz arabayı. Caminin dört cephesini uyumlu çiçek süslemeleri beziyor. Oradan Harabatî Tekkesine gidiyoruz. Tekke tam dağa yaslanmış; geniş bir alana yayılıyor. Dervişler kahvehanesi, çilekeşhanesi, camisi, kenti kuşbakışı kucaklayan kulesi ile çok güzel bir yer. Kahvehanenin sekileri, göbek tablası, kapıları, tavanı incecik bir tahta işçiliğiyle yapılmış. Çatıyı çevreleyen oymalı ahşap gırtlantılar akşamın pusunda bitiriliş çizgileriyle daha da belirginleşiyor. Tavanın orta kabartmaları çiçek ve yaprak motifleriyle bezenmiş. Eriyen karların suları yıpranmış damdan akıp bu benzersiz yapıyı giderek çürütüyor. Nasıl korumalı buraları? Hep bunu düşünüyorum. Bizler, UNESCO bu eserler için neler yapabiliriz? Hatta konunun ilgilileri buraları görmüşler midir? Ellerinde sağlam bir envanter var mıdır? Bize gelince... 'Bizim Rumeli' derken neler yapmayı düşünüyoruz acaba? Yüzyıllar önce dağların ıssızlığında bir gönül zenginliğine 'dünya malını' feda etmiş dervişlerin yarattıkları estetikle elde ettikleri iç huzurunu orayı görünce siz de duyabilirsiniz.” (Füruzan, 2001: 86-87)

Haluk Dursun'un Kalkandelen ile ilgili gözlemleri de şöyledir:

“Üsküp-Arnavutluk yolu üzerinde bulunan bu şehir, Şardağları'nın eteğinde Alaca Camii ile Sünnî İslam'ı, Harabatî Baba (16-17. yy.) Tekkesi'yle de Bektaşîliği bünyesinde barındırır. Bugün Balkanlardaki Arnavut milliyetçiliğinin belki en hareketli beldesi olan Kalkandelen, eskiden de erenlerin merkez üssüydü.” (Dursun, 2019: 118)

Yazar, Harabatî Baba Tekkesi ile ilgili gözlemlerini şu şekilde aktarır:

“Tekke, turistik hizmetler için kullanılıyor. Bahçesinde dervişan yerine garsonlar koşuyor. Cem yine var, ama pir aşkına değil. Gülbanklar yerine 'hayda'lar duyuluyor. Nefesler değil, disko şarkıları çınlıyor!” (Dursun, 2019: 118-119)

Haluk Dursun'un Kalkandelen tasvirindeki son paragraf, Tekke'nin özünden uzaklaştığına yapılan bir vurgudur. Kalkandelen'i gezen yazarlarımız özellikle Harabati Tekkesi'nin kuruluş amacından uzaklaştığını, bu tarz yapılara gereken değerin verilmediğini belirtmiştir. Bâkiler, Tekke'yi gezerken "*Tarihimizi hüznle yaşadım.*"der. Füzuzan bu durumu, "*Bize gelince... 'Bizim Rumeli' derken neler yapmayı düşünüyoruz acaba?*" diye özetler. Bugün ise Tekke, yapılan restorasyonlarla ziyaretçilerine hizmet vermektedir.

1.5.2. Üsküp

Üsküp, bugün Kuzey Makedonya'nın başkenti ve en büyük şehridir. Kent, ortasından geçen Vardar Nehri ile ikiye ayrılır. Bu yönüyle Tuna Nehri'nin ikiye ayırdığı Budapeşte'ye benzer.

Şehir, 1392 tarihinde Osmanlı egemenliğine girmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde Üsküp, Kosova vilayetinin başkenti olmuştur. 1912-1913 Balkan Savaşlarının ardından Üsküp'teki Osmanlı egemenliği sona ermiştir. Bu tarihten itibaren Üsküp'ten Türkiye'ye büyük göç hareketleri başlamıştır.

1913'te Sırp egemenliğine giren Üsküp, I. Dünya Savaşı yıllarında Bulgar hâkimiyetine girmiş; 1918-1939 yıllarında Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı egemenliği altında kalmıştır. 1944 yılında Üsküp, yeni kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin çatısı altında, Özerk Makedonya Cumhuriyeti'nin başkenti olmuştur. 1991 yılında Makedonya bağımsız olmuş, ülke 2019 yılında Kuzey Makedonya adını almıştır. Yaklaşık 600 bin nüfusa sahip şehirde bugün 8500 civarı Türk yaşamaktadır.

İncelediğimiz gezi yazılarında Üsküp'ü Yavuz Bülent Bâkiler, Sâmîha Ayverdi, Füzuzan ve Haluk Dursun ziyaret ederek gözlemlerini aktarmışlardır.

Yavuz Bülent Bâkiler, 1976 yılında o dönemki Yugoslavya'nın Struga¹ şehrinde yapılacak şiir festivalinde Türkiye'yi temsilen Kültür Bakanlığı tarafından

¹ Bugün Kuzey Makedonya'da

Struga'ya gönderilmiştir. Yazar, bu gezileri sırasında Üsküp'ü de ziyaret etmiş ve gözlemlerini *Üsküp'ten Kosova'ya* adlı kitapta toplamıştır.

Bâkiler, Üsküp ile ilgili ilk olarak Vardar Nehri'nden ve Fatih Köprüsü'nden bahseder. Yazar, Fatih Köprüsü'ne duyduğu hayranlığı şu sözlerle aktarır:

“Şehri ortadan ikiye bölen meşhur Vardar Nehri'nin kıyısına, yürüyerek gittim. Karşıma birdenbire, muhteşem Fatih Köprüsü, beni yalnızlığımdan çekip aldı. İçime bir dost yüzünün sıcaklığı yayıldı. Çünkü köprü, bütün kesme taşlarıyla, bütün kemerleriyle, bütün gözleriyle ve bütün heybetli duruşuyla özbeöz Türkçe konuşuyordu. Vardar Nehri, Vardar Ovası'nda sessizce akıyordu.” (Bâkiler, 2019: 59)

Yazarın Üsküp'te sözünü ettiği bir diğer yer Davutpaşa Hamamı'dır. Yazar, gözlemlerini şöyle aktarır:

“Köprüünün öte ucunda yükselen Davut Paşa Hamamı, bütün kubbeleriyle, pencereleriyle, kapılarıyla, yolunu kesti. Büyük hamamın, kadınlar ve erkekler kısmının göbek taşları ve kurnaları kaldırılmış, bir müze hâline getirilmişti. Ama hamamın dış ve iç mimarisi, halvet yerlerinin süslü tonozları, sütun başlıkları, göbek taşı ve halvet yerlerinin muhteşem kubbeleri, sanki divan edebiyatımızın o süslü, o zengin, o çarpıcı üslubuyla konuşuyor gibiydiler.” (Bâkiler, 2019: 59)

Yazar, Üsküp'teki diğer Türk eserleri ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Davut Paşa Hamamı'ndan sonra eski Türk eserleri başlıyordu. Bulduğum yerden Üsküp Kalesi gözüküyordu. Bir tepe üzerine, mağrur bir Kırkpınar ağası gibi bağdaş kurup oturmuştu. Uzaktaki camiler, bir Fatih suresi gibi sıcak ve güzeldiler. (...) Üsküp'e hakim bir dağa çıktık. Önceleri çıplak olan dağın Yugoslav gençliğinin çalışmasıyla mükemmel bir orman hâline getirildiğini bilhassa belirtmeliyim. Aşağılarda, yemyeşil ve geniş Vardar Ovası'nda, bir akşam güneşinin ışıklarıyla yıkanan eski Üsküp, gerçekten firuze kubbeleriyle, hanlarıyla, hamamlarıyla, kervansaraylarıyla, köprüleriyle, tekkeleriyle, çalılımlı saat kuleleriyle ve şerefeleri yıkılmış mahzun minareleriyle bizim çehremiz, bizim ruhumuz gibiydi. Yahya Kemal'in 'Kaybolan Şehir' şiiri, Üsküp, Şar Dağları'nın uzantısından seyredilirken, daha bir güzellik kazanıyordu.” (Bâkiler, 2019: 59-60)

Yazarın Üsküp için dikkat çektiği bir husus da Üsküp'teki cami sayısının azlığıdır. Makedonya'daki Müslüman nüfusun toplam nüfusa oranı yaklaşık yüzde 30'dur. (İdris&Uysal, 2009: 594) Ancak yazarın belirttiğine göre; *“17.yüzyılda 120 camii ve mescidi olan Üsküp'ün, şimdi 20 camisi bile yok.”* (Bâkiler, 2019: 61)

Bâkiler, hem Üsküp'teki gözlemlerinden hem de Üsküplü dostlarının görüşlerinden hareketle, şu sonuca ulaşır: “Gördüm ki Türklük sevgisi, Türkiye hasreti, Üsküp'te bir şahdamar gibi vuruyor.” (Bâkiler, 2019: 63)

Üsküp şehrinin sosyal hayatı hakkında yazar, Üsküp'ün ve Üsküp insanının Anadolu'ya ve Anadolu insanına benzerliğine dikkat çeker. Ancak Bâkiler; zaman zaman, sosyal hayatta kendisini de şaşırtan şeylerin olduğunu belirtir:

“Bir yurt dışı gezisinde, önce Fransa'da, sonra da İspanya'da bazı gençlerin peronlarda, metrolarda, hatta kalabalık caddelerde birbirlerine sarılarak öpüştüklerini görmüştüm. Ama binlerce gencin, bir meydanlığı doldurarak fütursuzca sevişmelerine, ilk defa Üsküp'te şahit oluyordum.” (Bâkiler, 2019: 66)

Yazar, kitabın “Üsküp'te Türk Eserleri” başlıklı bölümünde, Üsküp'ün Osmanlı'dan kalan mimari mirasını ve bu eserlerle ilgili gözlemlerini uzun bir şekilde aktarır:

“Üsküp Türk kesiminde, beni hep sıcak bir Anadolu havası kucakladı. Çocukluk günlerimin, taş döşeli sokaklarından birisine benzer bir sokaktan geçerken sordum. İsminin Evliya Çelebi Sokağı olduğunu söylediler. Evlerinin kapıları, pencereleri, perdeleri, boyaları, beni bırakmıyorlardı. Büyük kervansarayların, yıkılmış camilerin, hamamların karşısında durdum. ‘Burası Demirciler Çarşısıdır. Devamı bizi Kazancılar Çarşısına götürür. Sonra yolumuzun üzerinde bit pazarı var.’ dediler. Demirciler Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Bit Pazarı bugün Anadolu'da hemen hemen her şehirde rastlayacağımız yerler!” (Bâkiler, 2019: 75-76)

Yazarın bilgi verdiği bir diğer yapı da Kurşunlu Han'dır. Yazar, Kurşunlu Han'ın gurur verici olduğunu şu sözlerle belirtir:

“Demirciler ve Kazancılar Çarşısına hakim olan Kurşunlu Han 400 yıldan beri ayakta. Musluhiddin Abdülğani isimli bir müezzin yaptırmış. (...) Kurşunlu Han iki katlı. İçerisinde 64 oda var. Muhteşem kapısı, enikli bir kapı. (...) Hana gelen kervanlar için büyük kanatlar açılıyormuş. Yolcular için ise, sadece küçük kapı!.. Anadolu'da hâlâ enikli kapılar vardır. Kurşunlu Han, Devlet-i Aliye'nin (ondan önce Selçukluların) bize gurur veren eserlerinden biri. Han içerisinde, yolcuların 100 kadar hayvanını barındıran bir de ahır yapılmış.” (Bâkiler, 2019: 66)

Yazar, Yugoslavların Üsküp'teki Osmanlı izleri olan kervansarayları onardığını ve ticaret merkezi hâline getirdiğini belirterek şunları söyler:

“Bit Pazarı’nda İsa Bey vakfiyesinden olan iki kervansaray daha var: Sulu Han ve Kapan Han. Sulu Han’ın bütün odaları mağaza olarak kullanılıyor. Geniş avlusu ise, lüks bir kahvehane hâline getirilmiş. Günün her saatinde renkli ve hareketli.

Kapan Han’ın birinci katında bakırcılar, kalaycılar, demirciler çalışıyorlar. İkinci katında ise sıra sıra avukat yazıhaneleri var. Hanın beş yüz yıllık şadırvanı, yapıldığı gibi: Sağlam ve güzel.

Kurşunlu Han karşısında, yerden birkaç karış yükseklikte kalan temeller, Kazancılar Camii’ne aitmiş. Bir şehidin kesilen veya kopartılan kolları gibi duruyorlar toprakta.

Hanın hemen yakınında, kubbeleri çöken, duvarları yer yer yıkılan bir hamam harabesi hiçkırıyor. İsmi: Şengül Hamamı.” (Bâkiler, 2019: 76-77)

Yazar, bu mimari yapılar arasında Üsküp’te adeta Anadolu’yu görmektedir. Bâkiler bu durumu şu sözlerle anlatır:

“Hemen hemen bütün Anadolu illerinde gördüğümüz bitpazarlarının bir benzeri de aynı isimle Üsküp’te beni dost duygularla karşıladı. Küçükçük dükkânlarından taşlı sokaklarına bizim türkülerimiz yayılıyor. Bir Sivas türküsü, bir Gaziantep halay havası, sıcak bir selam gibi... Erkek ve kadın kazağı satan dükkânlar, renkleriyle, desenleriyle Anadolu’yu sergiliyorlar adeta. Atlara, arabalara koşum takımları hazırlayan eller, bizim ellerimiz. Vitrinleri süsleyen yazmalarla, Anadolu Türkmen kadınlarının başındaki yazmalar, birbirlerine ne kadar benziyor.” (Bâkiler, 2019: 77)

Yazar, Üsküp’te 15.yy.dan kalma Çifte Hamam’ı tasvir ederken hamamın modernleşen şehrin içindeki görünümünü şöyle özetler:

“Bit Pazarı’nda 15.yüzyılda İsa Bey tarafından yaptırılan mükemmel bir Çifte Hamam, artık hamam olmaktan çoktan çıkmış. Uzaktan sadece kubbeleri görünüyor. Etrafını tamamen kargacık burgacık dükkânlar çevirmiş. Boş, bakımsız, virane Çifte Hamam, utancından dövünüyor, kendisini herkesten gizliyor gibi geldi bana.” (Bâkiler, 2019: 77)

Bâkiler, Üsküp’te gezdiği camilerden şöyle söz eder:

“Pazarın Murat Paşa Camii, çarşı esnaftı için yapılmış. Cami 19.yüzyıl başlarında yıkılınca, Üsküp Türkleri, onu yeniden onarmışlar. 1963 depreminde minaresinin şerefeden sonrası yıkılmış ve yarım minare öylece kalakalmış.

500 yıl önce, Molla Musluhiddin tarafından yaptırılan Dükkancık Camii, eski Üsküp’ü bir kuğu güzelliğiyle süslüyormuş. Bir yürek kadar sıcak, bir şiir kadar güzel olduğu, caminin ayakta kalan kısımlarıyla da belli. Dükkancık Camii, 1963 yılındaki büyük depremde hemen hemen bütünüyle yıkılmış. Şimdi sapasağlam ayakta kalan mahzun minaresidir.

Dükkancık Camii'nin çatlamaş duvarlarından, her gün birkaç taş daha, toprağa gözyaşları gibi dökülüyor. Dükkancık Camii, çöken bir imparatorluk gibi. Çaresiz kalmış. Bitmiş. Terk edilmiş...

Mustafa Paşa Camii. Üsküp Kalesi'nin kuzeyinde ve bir tepe üzerinde. Tek kubbeli ve revaklı bir cami. 1492 yılında Mustafa Paşa tarafından yaptırılmış. Kapısı, mihrabı, minberi tamamen mermer. Duvarları iki metre genişliğinde olan camiyi 37 pencere aydınlatıyor. Caminin hemen yanında, Mustafa Paşa'nın küçük, şirin bir mermer türbesi var. 459 yıllık türbe, son depremden büyük zarar görmüş. Çatlayan, yarılan duvarları, birkaç yıl daha ancak ayakta durabilir.

Caminin bahçesinde öyle güzel, öyle ince, öyle süslü bir Evlad-ı Fatihan mezarı var ki tam bir sanat şaheseri.

Yahya Kemal Beyatlı'nın annesi, İsa Bey Camii'nde yatıyor. Üsküp'ün, cemaati en çok camilerinden İsa Bey Camii, Bursa camilerine ne kadar çok benziyor. Duvarları üç sıra tuğla, bir sıra taşla örülü... Bursa'daki Muradiye, İstanbul'daki Murat Paşa Camilerini hatırlatıyor. Çift Kubbeli Cami'yi, 17 pencere aydınlatıyor.

Yahya Kemal'in doğduğu evi, çocukluk günlerini yaşadığı muhiti görmek istedim. Koca mahalleden etrafta tek ev olsun yoktu. Yeni bir kültür sitesi ve tiyatro binası, bir mahalleyi rahatlıkla altına almıştı.

Şehrin kuzey ucundaki Yahya Paşa Camii, yüzüme 475 yıllık bir geçmişten bakıyor. Kapısı, muhteşem denilecek kadar zengin ve güzel, minaresi 50 metre.

(...) İshak Bey Camii, Üsküp Fatih Paşa Yiğit Mehmet'in oğlu İshak Bey tarafından yaptırılmış. Minaresi on iki köşeli bir kaide üzerinde yükseliyor. Güzel ve değişik mimaride bir cami.

Kalkandelen'deki Alaca Camii'nin güzelliğine, orijinalliğine rağmen Üsküp Alaca Camii bir dağımlık içinde. Bahçesindeki mezarlar bakımsız ve viran...

Camiinin kible tarafında zarif bir türbe var. Türk mavisini çinilerle süslü. İçinde Mahmut Şevket Paşa'nın kardeşi süvari mülazım Kemal Bey yatıyor. Türbenin içi ve mülazım Kemal Bey'in kabri bakımsızlıktan tamamen harap olmuş." (Bâkiler, 2019: 77-78-79)

Bâkiler'in Üsküp'te artık yer almayan mimari yapılardan da söz eder: "Evliya Çelebi'nin överek anlattığı yedi Üsküp misafirhanesinden hiçbirisi ortada yok.

Evliya'nın bahsettiği Mahmut Paşa, Emir Paşa, Koçak Serdar, Sinanzade Sarayları çoktan yıkılıp gitmişler.

15.yüzyılda yapılan 110 Osmanlı çeşmesinden bir tekini olsun göremedim. Yangınlar, depremler, istilalar ve yeni şehirleşme hareketleri eski eserlerimizin birçoğunu ne yazık ki yok etmiş." (Bâkiler, 2019: 79)

Bâkiler, Üsküp'te Cuma namazı kılmak için gittiği Sultan II. Murad Camii hakkındaki gözlemlerine de yer verir:

“Sultan II. Murat Camii, Müftülük binasına yakın bir tepe üzerinde. Etrafındaki eskimiş ve yıkılmış yoksul Türk evleri, bana, bir hüznü türkü tutturmuşlar gibi geldi.

Sultan II. Murat Camii 542 yaşında. Üsküp’ün, kitabesi ve tarihi en eski camii. 1436 yılında, II. Murat tarafından yaptırılmış. Kareye yakın bir tabanı var: Ortada 4 ince mermer sütun üzerine oturmuş revakı, cami cemaatini gülümseyen nakışlarla süzüyor.

(...)Cami bahçesindeki çok eski Evlad-ı Fatihan mezarları, beni bir hayli meşgul etti. Yıkılan, çöken, dağılan mezarlarda, bizim eski ve güzel mimarimiz, bütün inceliğiyle boylu boyuna yatıyordu.” (Bâkiler, 2019: 79-80)

Yazar, Üsküp sokaklarını ve Üsküp’teki mimari eserleri uzun uzun anlattıktan sonra, birden çok dine ev sahipliği yapan bu şehirde dikkat çekici olan bazı hususlara da değinir. Yazarın gözlemlerine göre Üsküp’te, dini açıdan son derece hoşgörülü bir ortam var:

“Namazdan sonra dikkatimi çeken şu oldu: İmam efendi, özel kıyafetiyle, yani başındaki beyaz sarığı, sırtındaki siyah cübbesiyle, kalabalığın arasından geçerek sokağa çıktı. Hac farizesini yerine getiren Müslümanların başlarında da beyaz tülbentli fesler vardı. Onlar da evlerine ve iş yerlerine, herhangi bir müdahaleye uğramadan gidiyorlardı.

Üsküp’ün bütün camilerinde namaz kıldım. Gördüğüm manzara hep aynı idi. Kiliselerden çıkan papazlar dışarıda özel kıyafetleriyle dolaşıyorlardı. Ne karışan vardı ne de kendilerini alaylı bir yüzle seyreden bir kişi.” (Bâkiler, 2019: 81)

Yazar, Üsküp’teki tekkeler hakkında da bilgiler verir. O yıllarda Yugoslavya’da hâlâ tekkelerin bulunması, Bâkiler’i şaşırtmıştır:

“Ama itiraf etmeliyim ki beni Yugoslavya’da en çok şaşkınlığa düşüren şey, bazı tekkelerimizin hâlâ açık tutulması oldu. Evliya Çelebi, Üsküp’te 20 tekke olduğunu yazıyor. Üsküplü Salih Asım’ın notlarından da 15 kadar tekkenin faaliyette olduğu anlaşılıyor: Mevlevî, Rufaî, Kadirî, Halvetî, Celvetî, Sinanî tekkeleri, uzun asırlar, Üsküp Türk Cemaatini renklendiren kültür kaynakları olmuşlar.” (Bâkiler, 2019: 81)

Yazar, Üsküp’teki Rufaî Tekkesi hakkında şunları söyler:

“Üsküp’te Rufaî Tekkesini, herhalde çocukluk günlerimin unutulmaz gecelerini bir kere daha yaşamak için görmek istedim. Galiba Hacı Şeyh Meydanı’ndaki Rufaî Tekkesi, kerpiç duvarlarla çevrili bir geniş bahçe içerisinde, büyük odaları ve serin sofaları olan eski bir ahşap binadan ibaretti. Tekkenin bahçesinde 10 kadar Rufaî şeyhinin mezarları vardı.

(...) Tekke tam düşündüğüm gibiydi. Geniş namazgâhı, kahverengi ile siyah arasında değişen ahşap direkleriyle eksikliğini fısıldıyordu. Pencerele

yukardandı. Duvarlarda Rufaî topuzları, Rufaî laleleri ve kılıçları asılıydı. Teberler, neyer, kudümler vurulmaya, üflenmeye hazır bekliyorlardı.

Dört büyük halifenin isimleri, celillerle, taliklerle namazgâhı süslüyorlardı. Hz. Ali'nin temsilî resmi, büyük çerçevesi içerisinde bizi süzüyordu.

İçerde geniş sohbet odaları vardı. Yerdeki koyun postları, yün minderler, kaneviçeli yastıklar ve tesbihler, tesbihler... tesbihler bize sanki 'Buyurun!' diyordu." (Bâkiler, 2019: 82-83)

Bâkiler, Üsküp'teki Türk mezarlığını da gezerek mezarlıkla ilgili gözlemlerini aktarır. Yazarın; Üsküp'teki Türk mezarlığında mezarların üzerinde gördüğü ay yıldız, yazarı duygulandırır:

"Üsküp'te Evlad-ı Fatihan mezarlığını görmek istedim. 500 yıllık bir tarihi olan eski mezarlık, herhalde kilometrelerce uzayan bir alana yayılmıştır diye düşünüyordum.

Eski mezarlığın tamamen söküldüğünü ve yerini muhteşem bir ormanlığın aldığını söylediler. O zaman yeni Türk mezarlığına beni götürmelerini istedim. Üsküp Türk mezarlığına girdiğim zaman, gözlerimi bir Ay-Yıldız yağmuru ıslattı. Çünkü bütün mezar taşlarında, Türk bayrağından bir parça vardı. Ay-Yıldızsız mezar taşı göremedim." (Bâkiler, 2019: 84)

Yazar, Türk mezarlığında gördüğü bu manzaradan hareketle, Türkiye'de yaşayan Türkler hakkında şu tespiti yapar:

"Bazı çevrelerin 'Türkiye dışındaki Türkler, Türklüklerini unutmuşlardır' şeklindeki yanlış kanaatlerine, Üsküp Türk'ü, mezar taşlarının o çok güzel ve çok anlamlı örgüsüyle, o bitmez tükenmez Ay-Yıldız bereketiyle ve sessiz bir çığlık halinde cevap veriyordu: Bizi inkâr edemezsiniz! Bizi inkâr edemezsiniz!" (Bâkiler, 2019: 84)

Üsküp şehri ile ilgili gözlemlerini ayrıntılı bir şekilde veren ve Üsküp'teki Türk varlığını, Osmanlı mirasını gözler önüne seren yazarın şu cümlesi, eserdeki Üsküp bölümünün tamamını özetler mahiyettedir: "Üsküp'te yaşayan bir büyük Anadolu gördüm." (Bâkiler, 2019: 83)

İncelediğimiz eserlerde Üsküp'ü gezen ve şehirle ilgili gözlemlerini aktaran bir diğer yazar da Sâmîha Ayverdi'dir. Ayverdi, 1971 yılında gerçekleştirdiği Üsküp gezisini 1984'te *Yeryüzünde Birkaç Adım* adıyla kitaplaştırmıştır.

Ayverdi'nin eserinde Üsküp ile ilgili gözlemlerini aktardığı kısım bir hayli kısadır. Yazar, Üsküp'te ziyaret ettiği Rifâi dergâhındaki gözlemlerini aktarır:

“Rehberimizin refakatinde gittiğimiz dergâh, tek katlı, harap bir bina idi. (...) Burası, Yahya Kemal'in de zikir halkasına girdiği dergâhtı. Hamuru, milli-manevi maya ile kabarıp vatan ufkunu fethetmiş Yahya Kemal de, bu çeşmenin feyzinden bir avuç su içmişti. (...) Türbeye girdik. Sekiz on sandukanın arasında birkaç mum uyandırılmıştı. Üsküp'te yanan son İslam çerağı(...) Türbe kısmından sonra semahaneye girdik. Bakıma ve yardıma muhtaç ihtiyarlar gibi, etraftan medet umar bir perişanlıkta idi. Eyyam sürmüş, görmüş geçirmiş ihtiyarların mazi bereketi ile nafakalanması misali, sanki zevk, istiğrak, vecd ve cezbe demlerini içine sindirip saklamış bu köhne bina da, geçmiş zamanların yadı ile, teselli içinde son günlerini yaşıyordu.”(Ayverdi, 2018: 160- 162)

Üsküp'ü gezerek gözlemlerini aktaran bir diğer yazar, Füzuzan'dır. Yazar, gezisini 1993 yılında gerçekleştirmiş; 1995'te bu gözlemlerini *Balkan Yolcusu* adlı eserle kitaplaştırmıştır.

Füzuzan'ın Makedonya'ya seyahati, yazarın belirttiğine göre Balkanlara gerçekleştirdiği ilk gezidir. Yazar, Balkanlara duyduğu ilgi ve meraktan dolayı bu geziyi gerçekleştirmiştir.

Üsküp'te bir otele yerleşen Füzuzan'ın şehirle ilgili dikkatini çeken ilk husus, Vardar Nehri'nin iki yanındaki yerleşimlerin ayrımıdır:

“Bir yaka Türklerin, ötekisi Hristiyanların. Nehrin üzerindeki Osmanlı köprüsü, bu doğal sınırı tüm çekici yalınlığı, sağlamlığıyla güzelleştiriyor.” (Füzuzan, 2001: 12)

Yazar, şehri gezmeye başladığında Üsküp'teki mimari yapıların Bursa ve İstanbul ile olan benzerliklerini görmüştür:

“Üsküp'teki yapıların çoğunda Bursa'daki ve İstanbul'daki mimarînin özellikleri yansıyor.” (Füzuzan, 2001: 26)

Yazarın paylaştığı gözlemlerinden hareketle, Üsküp'te Türk izlerinin sürdüğünü görebiliyoruz:

“Sabah, öğlene değin kurulan pazarı şöyle bir dolaşyoruz. Çeşitliliği olmayan, tekdüze mallar var, satışta. Basit üretim kaliteleriyle aynı özellikler. Halkın yoksullaştığı açıkça belli oluyor. Çevredeki canlılık, bu yoksulluğu siliveren bir neşe yaratıyor ortalıkta.Esnafla, müşteri arasında şakalaşmalar sürüyor. Bir yerlerde, Türkçe şarkılar çalınıyor.” (Füzuzan, 2001: 26)

Yazar, kentin mimarî yapıları hakkındaki gözlemlerini aktarmaya devam ediyor:

“Çarşıdan ayrılıp Kurşunlu Han 'a varıyoruz. 17. yy.dan gelen bu güzel yapının kapıları kilitli. Onarımdan sonra, müze olarak kullanılıyormuş. Kunt bir görünümü var. Hanın yerleştiği geniş alanın yan bölümüne de modern bir müze yapmışlar. Bu müzenin yüksekliği Kurşunlu Han'ı aşmadığından, bitişiğinde olsa da ona aykırı düşmüyor.” (Füruzan, 2001: 26-27)

Yazar aynı zamanda şehrin diğer kalıntıları ile ilgili, kendisine ilginç gelen bir anekdotu paylaşır:

“Gezdiğimiz her noktada, geçmişten gelen özgün kültür anıtlarının bir süre daha korunmazlarsa yıkılıp bitecek örnekleri var. Bunlardan biri de caminin yanındaki saat kulesi. Zamanı gösteren bölümü, sökülüp çalınmış. Osmanlılar zamana çok değer veriyorlarmış belli ki. Rumeli'de bu saat kulelerinden çok yere yapmışlar, çünkü.” (Füruzan, 2001: 27)

Yazarın gözünde, şehrin mimarî yapıları, Osmanlı'nın kadim şehri Bursa'yı anımsatmaktadır:

“Üsküp, benim çocukken gezdiğim Bursa'yı anımsatıyor. Arapların çok kubbeli, yüzlerce sütunla cemaati ayıran, dini yapı anlayışına karşı, Osmanlı'nın Baş mimarı Sinan, camiyi çok değişik bir yönde yorumlamıştır. O, denge hesabı hâlâ tartışılan, yüksek, büyük bir kubbenin cemaati topladığı ve yarım kubbelerle çevreyi bütünlediği, camiler inşa ediyor.” (Füruzan, 2001: 27)

Yazar; şehrin camileri, bu camilerin günümüze nasıl ulaştığı, camilerin duvarlarındaki işlemler ile ilgili hususları şöyle anlatmaktadır:

“Mustafa Paşa Camii, Üsküp'ün ilk camilerinden. 500 yıllık. 1963'teki o sert depremden bu yapıların çoğu etkilenmemiş. Fakat insanoğlunun o bilinen barbarlığından da çoğu kurtulamamış. En yerinde değerlendirme koruma ise Tito dönemi Yugoslavya'sında yapılmış. Eski eserlerin çoğu onarım görerek, değerlerini zedelemeyecek işlevsel konularda kullanılmış; müze, kültür merkezi, halk sanatlarının sergilenmesi gibi... Bundan ötürü de günümüze daha bakımlı bir biçimde uzanabilmişler.

Bir iki caminin kapı alınlığı ile revakları birleştiren bölümüne de, Vardar Nehri üzerindeki güzelim Osmanlı köprüleri çizilmiş, kimine de Kabe resmi. Bu resimlerin arka fonunun, bir yaz sıcaklığının duruluğunu taşıyan renkler oluşturuyor. Zamanla dökülen kısımlarına onarmak amacıyla dokunanlar başarılı olamamışlar. Fırça darbeleri kalın izler bırakarak o saydamlığı kırmış. O bilinmez ustaların elinden çıkmış, bu çevreyi görme ve anlatma gücüyle dolu çalışmalar, herhangi bir el atmayı kabul etmiyor.

İsa Bey Camii, 15. yüzyıl. Bir büyük kütüphane ve türbeden oluşuyor. Osmanlı Balkanlardan çekildiğinde, kitaplık da kapatılıyor. Caminin yana uzanan bahçesinin, küçük çarşıya açılışı da, onu gelip geçilen bir yer yapmış, zaman içinde. Bu da hem camiye, hem mezarlığa hem de mezar taşlarına ayrı bir özellik kazandırıyor.” (Füruzan, 2001: 27)

Yazar, 1884 yılında Osmanlı Devleti tarafından yaptırılan ve şu an Kuzey Makedonya’da eğitim vermeye devam eden bir Türk azınlık okulu olan Tefeyyüz Okulunu da ziyaret eder ve okul ile ilgili gözlemlerini paylaşır:

“Tefeyyüz Okulu, güzel bir bina. Geniş bir ön girişi var. Yüksek tavanlı, geçenekleri ferah, merdiven basamakları adımlara uygun hesaplanmış yapının. Okulun tiyatro, folklor salonu, çalışma bölümü, deney laboratuvarı, öğretmenler odası, beden eğitimi için açık ve kapalı salonları var. Alaeddin Bey (rehber), Tefeyyüz’ün ilk binasının depremde yıkıldığını, ardından bu yeni okulun inşaatına girildiğini açıklıyor. ‘Türkçe eğitimin yanında Makedonca da öğretilir.’ diyor.” (Füruzan, 2001: 38)

Yazar, Üsküp Tiyatrosunu da ziyaret eder gözlemlerini şöyle aktarır:

“Tiyatronun sahnesi olanaklara çok açık. Sofitası(tavan) yüksek. Döner sahnesi derin, deneme sahnesi var, tam bir profesyonel yapı... Seyirci koltukları görüşü açık tutan düzende ve oradan ne repertuvarlar geçmiş ve ne sanatla dolu günler yaşanmış...” (Füruzan, 2001: 53)

Üsküp’ü gezen bir diğer yazar Haluk Dursun’dur. Dursun, 1990’lı yıllarda gerçekleştirdiği gezilerini 1999 yılında *Nil’den Tuna’ya Osmanlı* adıyla kitaplaştırmıştır.

Yazar, Üsküp ile ilgili ilk gözlemlerine yer verirken Üsküp’ü gezen diğer yazarlarımızda olduğu gibi şehri bir Türk şehrine benzetir:

“Üsküp’ün alamet-i farikası Vardar’sa, Vardar’ın alamet-i farikası da üzerindeki Osmanlı köprüsüdür. (...) Köprünün üzerinden geçerek Bit Pazarı yoluyla Eskişehir’in meydanına inip Firuze kubbeleriyle İshak Paşa Camii ve türbesini karşınıza alıp da uzaklardan tepedeki kaleyi, hemen yanı başındaki, benim hep Üsküdar Ayazma Camii’ne benzettiğim Mustafa Paşa Camii’ni iki katlı mükellef bir konak görünümündeki Kapan Han’ı seyredebilirsiniz. Buradan İshak Paşa Camii’nin biraz ilerisindeki, tek orijinal kısmı olan uzun minaresiyle dikkat çeken Yahya Paşa Camii’nin revaklarla örülü avlu kısmını geçerek tavanın ahşap işlerindeki marifeti iltifata tabi kılabilirsiniz.” (Dursun, 2019: 107-108)

Yazar, bayramı geçirdiği Üsküp’te, İsa Bey Camii’nde bayram namazı kılar. Yazar belirttiğine göre namazda hutbe; Türkçe, Arnavutça ve Makedonca olmak

üzere üç dilde verilir. Balkanlara seyahat eden yazarlarımızın Balkan topraklarında kendini Türkiye’de hissettiğini, daha önce ele aldığımız gezi yazılarında görmüştük. Haluk Dursun da Üsküp’te kıldığı bu bayram namazı için şöyle der: “(...)bayram namazında sanki Süleymaniye’deyim.” (Dursun, 2019: 115)

İncelediğimiz bu dört eserde göze çarpan ilk husus, yazarların Üsküp’te yabancılik çekmemeleri ve kendilerini bir Anadolu şehrinde ya da İstanbul’da hissetmeleridir. Yavuz Bülent Bâkiler, Fûruzan ve Haluk Dursun şehirdeki camiler ve diğer mimari yapılar hakkında bilgiler vermiştir. Bâkiler bunu sanatkârâne bir üslupla vermiş, Haluk Dursun tarihçi gözüyle yansıtmıştır. Bâkiler, Üsküp’teki Türklük sevgisi ve Türkiye hasretinden söz ederken Sâmiha Ayverdi de şehrin geçmiş zamanı yad ettiğini belirtir. Fûruzan, şehri İstanbul ve Bursa’ya çok benzetirken Haluk Dursun; Üsküp’te kıldığı bayram namazında kendini Süleymaniye Camii’nde hisseder. Üsküp’teki Türkçe sesler de yazarların dikkatini çekmiştir. Fûruzan, şehirde Türkçe şarkıların çalındığını söyler; Haluk Dursun ise camilerde hutbenin üç dilde (Türkçe, Arnavutça, Makedonca) verildiğini belirtir.

1.6. Macaristan

1.6.1. Budapeşte

İncelenen gezi yazılarında en çok adı geçen şehir Budapeşte’dir. Bugünkü Macaristan’ın başkenti olan Budapeşte, Tuna Nehri’nin iki yakasındaki Budin (Buda) ve Peşte şehirlerinin 1873’te birleşmesiyle oluşmuştur. Budin ve Peşte şehirleri 1526-1686 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır.

Budapeşte’den, incelenen eserler içerisinde Ahmet İhsan Tokgöz’ün *Avrupa’da Ne Gördüm/Tuna’da Bir Hafta*, Cenap Şahabettin’in *Avrupa Mektupları*, İsmail Habib Sevük’ün *Tuna’dan Batı’ya*, Melih Cevdet Anday’ın *Sovyet Rusya-Azerbaycan-Özbekistan-Bulgaristan-Macaristan*, Haldun Taner’in *Düşem Yollara Yollara*, Sâmiha Ayverdi’nin *Yeryüzünde Birkaç Adım*, Haluk Dursun’un *Nil’den Tuna’ya Osmanlı*’da söz edilmiştir.

Ahmet İhsan Tokgöz, Budapeşte’nin ve Tuna Nehri üzerindeki Chain Köprüsü’nün(Zincir Köprü) tasvirini şöyle yapar:

“Peşte Tuna’nın sahil-i yeminde(sağ taraf), Buda ise yesarındadır(sol taraf), bunlar yekdiğerine resmini müşahede eylediğimiz asma köprüyle merbuttur ki işbu asma köprü Avrupa’da mevcut olanların en büyüğüdür. (...)Peşte’nin asma köprüsü 1842 senesinde başlanıp yedi sene zarfında İngiliz mühendisleri tarafından inşa edilmiştir. (...) Peşte’den Buda’ya gidenler işbu köprüden mürur ederken iki kroyçer tesviyesine mecbur olduğu hâlde Buda’dan avdet edenler para vermezler. (...)Köprü esasen üstünden üç münkasımdır, ortalık yere isabet eden vâsi kısımda aralar atlar işler, iki kenara kalan dar kısımlar ise, sağdaki Peşte’den Buda’ya giden ve soldaki Buda’dan Peşte’ye giden yayalara mahsustur. Şu asma köprü hakikat-i halde Peşte’nin en birinci medar-ı ziyetidir.”(Tokgöz, 2007: 482, 483, 484)

Tokgöz Budapeşte’yi tasvir ederken şehre olan hayranlığını gizleyemez ve düşüncelerini şöyle yansıtır:

“Buda tarafı dağlıktır, sath-ı maili ziyaya mütagrık. Peşte kısmında medeni büyük Avrupa şehirlerine mahsus faaliyet hükmüferma. Her taraf pür-nûr caddeler üstünde giden tramvaylar, nehrin etrafındaki rıhtım, kenara dizilmiş cesim oteller, memleketin medarıiftiharı mebani-i resmiye cesime ziyalar içinde idi; müzlim gecede bu tenvirat ve tezyinat gözler kamaştırıyor idi.” (Tokgöz, 2007: 519)

Cenap Şahabettin Budapeşte’yi tasvir ederken sanatkârane bir dil kullanır:

“Tuna’nın karşı kıyısındaki Blauberg üzerinde, dedelerimizin Budin dedikleri Buda şehrinin mahalleleri, yeşillikler arasından birer ev sürüsü olarak tepeden ırmak kıyısına iniyorlardı. İki yüz yıl önce sesleriyle titreyen şehrin nefti² ve durgun gölgeleri, şimdi güneşin battığı şu saatte Tuna’nın ağırbaşlı ve sır vermeyen dalgalarıyla yıkanmaktaydı. Yüzyılların unuttuğu bir kale gibi imparatorluk sarayı orada, Budin mahallelerinin üzerinde, Blauberg’in bir tacı gibidir. (...) Şimdi bu heybetli sarayın arkasından kızıl alevlerle batan güneş, bilmem nasıl oldu da yine benim sevgili ve aziz bayrağımı hatırlattı. (...) O tarihte Blauberg’e de ‘Gallert Dağı’ derlermiş. Şehirde Osmanlı anılarından olarak, dağın eteğinde Rudas Fördovaros dedikleri kaplıca vardır ki, Süleyman-i Kanuni tarafından yapılmıştır. Kalan anılarımızı bulmak için dik yokuşları tırmanarak tepeye çıkacağız. Bu zahmetin ilk ödülü, Peşte’nin manzarasıdır: Koca başkent ayağımızın altında, süslü kubbeleri, muazzam binaları, birbirine açılan geniş ve düz caddeleri, garları, kiliseleri, üniversitesi, belediyesi, borsası ile ta doğu ufkündeki ormana kadar devam ediyor. Buradaki Osmanlı anılarının en önemlisi, şüphesiz Gül Baba’nın savaşıyla şeref kazanmış türbesidir. (...) Gözlerim ufuklardan kutsal bir mezarı sorarken, aşağıda, su üstünde, ‘Tuna incisi’ dedikleri Marguerite adasını gördüm: Bir zamanlar, Marguretie adında günahkâr bir prenses burada çile çıkarmıştı. Son zamanlarda Arşidük Joseph adayı aldı, parklar, bahçeler, yollarla süsledi: ‘Tuna İncisi’ dedirtti. Şimdi yazın zevk ve sefa sevenlerin buluşma yeridir. Tuna incisi; bu ad benim hayalimde Budapeşte’yi temsil edecek. Macaristan başkentinden çıkıp Rakoczy Ovası’na girdiğimiz zaman, hatırımda şehir ile ada özdeşleşmişti.” (Cenap Şahabettin, 2012: 178-179-180-181)

² Koyu yeşil ile kahverengi arasında bir renk.

İsmail Habib Sevük, Tuna Nehri'nin ayırdığı Buda ve Peşte'yi; Haliç'in ayırdığı İstanbul ve Beyoğlu'na benzetir. Ancak birçok yönüyle İstanbul'a benzettiği Buda'nın karşısında Peşte'yi Beyoğlu'na benzetmez ve şehirle ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Avrupa edebiyatı Peşte'ye ‘Tuna Kraliçesi’ der. Ortada zümrüt bir gerdanlıkla pırlanta bir taş var. Tunasız Peşte, belli, bağı kupkurudur, fakat Peştesiz Tuna, yazık taşsız kalana. (...) İlkönce sağdaki düzlüğe serilmiş fabrikalar ve garlar, soldaki dalgalı tepelere serpilmiş villâlar ve köşkler; bunlar sahnenin kalabalık figüranları gibi. İşte piyesin ilk mühim şahsiyeti, ikinci köprüyü geçince, solda; bütün gövdesiyle Tuna'ya bakıp düşünen üniversite, şehir yolcuyu evvelâ irfanla selâmlıyor. Ve işte sahnenin en haşmetli tablosu, üç yüz metreden daha geniş Tuna'ya tek gözle abanan Elizabet köprüsü: Kavisre korunun kendinde olduğunu biliyormuşçasına, nehrin kehkeşanı üstüne nefti pırlıtsının basık kemerli ‘kavsi kuzah’ını gururla gerip, iki başındaki yüksek iki kuleyi fennin zaferine dört abide halinde dikerek hendeseden de şiir çıkacağını haykırıp duran köprü. Solda iki yüz elli dairesel Gellert hamamının oteli, kıymetli şeyler saklayan iri bir mücevher kutusunu andırıyor. Karşı tarafta, boylan aynı, büyük binalar Tuna'ya hürmetle nizam safında dizilmişler. Solda ve yüksekte, Avrupa'nın bile en muhteşem yapılarından Kral Sarayı, rütbesi gibi kendi büyük ve kendi gibi mevkii yüksek, herkesi görüp herkese görünecek, bütün şehri, tebaasına bakar gibi süzüyor; sağda ve onun karşısında, sivri ehramlarıyla semayı tırmalayarak cüretli bir mimarî emeğinin yarattığı parlâmento: Tuna'nın beri tepesinden yüksekteyim diyen devlete karşı Tuna'nın öte kıyısından ben de varım diyen millet. Elizabet Köprüsü'nün garp tarafındaki sırtta, elindeki büyük haçı bütün şehre uzatarak beldeyi din namına himayesine alan, tabii gövdesi beş altı defa büyütülmüş dev karaltılı Sen Etyen heykeline doğru tırmanırken Tuna'nın son kıvrımından ucu görünen Margrit Adası'na baktım: Direklerini kaybederek güvertesi bahçe haline konmuş yayvan bordalı bir dretnotu andıran ada neredeyse önündeki koca köprüyü itiverecekmiş gibi duruyor. (...) Tuna'nın ayırdığı Buda ile Peşte, Haliç'in ayırdığı İstanbul'la Beyoğlu'na birçok taraflardan benziyor: Buda garpta, Peşte şarkta; Buda eskidir, Peşte yeni; biri asaletli, biri mazisiz, şeref Buda'da servet Peşte'de; mâbetle tarih Buda'ya bağdaştı, bankayla banker Peşte'de kaynaşiyor, hep İstanbul'la Beyoğlu gibi. Yalnız tepeleriyle dahi İstanbul'a benzeyen Buda'ya mukabil dümdüz Peşte Beyoğlu'na hiç benzemiyor.” (Sevük, 1987:59-60-61-62)

Yazar Budapeşte'de bulunan hamamlara da yer verir:

“Dokuz tane büyük sıcak su kaplıcası ve 80 tane kaynak. Avrupa'nın en büyük suyu Peşte'den akar, meğer en zengin kaynaklar da buradan çıkarmış: Üstten Tuna'yı geçirtip dipten şifayı fişkirt. İşte Peşte'nin doğu tarafındaki büyük hamam; genişmermer merdivenlerden sanki azametli bir saraya giriyorsun. Havuzlu ve plâjlı yazlık avlu bizim Sultanahmet Meydanı kadar; karşıda ve yanda, kademe kademe yükselen mermer sütunlu şehnişinler Roma tarihinden birer kanat gibi gerilip kurulmuşlar. (...) İşte Buda'nın cenubunda Gellert'in dalgalı havuzu, hani bir bardak suda fırtına çıkarmak diye bir tabirimiz vardır. Macarlar bunu bir harmanlık havuzda başarmışlar. Müstakil biçiminde billür gibi bir havuz. Elektriğin büyüğü üfürüğü karşı duvarın şeffaflığına Karadeniz'in çatlak dalgalarını şaklatıyor. (...) Alafrangaları,

sadece görüp seçerek, yıkanmak için bizim Sokullu'dan kalma hamama gidiyorum. Ünlü bir Frenk edibi 'Suyun şiirini hiçbir millet Türk kadar çıkarmadı.' der. Sokullu, İstanbul'dan Orta Avrupa'ya kadar şahdamarı gibi uzanan fetih yolunun her kurak yerinde her çeşit hayır yapıları kurdururken Peşte'de dahi suların en şifalısından hamamların bu en faydalısını yarattı. Dört asırdır uğultulu bir kafatası gibi yükselen kubbesiyle, Tuna kıyısına bağdaş kurar gibi oturan yapı yalnız bir hatıra değil; sadece kuru bir abide değil; kendine zamanda dokunmadı, Macar da; düne şeref, güne fayda, yanına gene şifadır, kurnalarında üç zaman yıkıyor. Eski yapıya yeni ruh, dünyanın hakkıyla günün icabı, mazinin âbidesiyle fennin dileği nasıl da birleşmiş." (Sevük, 1987: 67-68)

Yazar, İstanbul'a benzettiği Budin (Buda) tarafına geçer ve gözlemleriyle düşüncelerine şöyle yer verir:

"Sağda kale, ortada taç giyme kilisesi, solda kral sarayı ve şurada burada diğer, maziden akıp gelen yapılarıyla bin yılın vakalarını yüklenen bu tepe sanki sırtında taşıdığı asırlar daha iyi görünsün diye kabardı ve bin yılın üstüne yığılışı da onu bir kat daha yüksek gösteriyor. Taşıyan dağ donakalmış bir tarih ve taşınan tarih gözü dolduran bir dağ gibi. Karşıdan beyaz bedenleri ve beyaz kuleleriyle iyi esirgenmiş güleç yüzlü bir şatoyu andıran kale bu geniş tepenin şimdi ancak bir parçasını süslüyor. (...) Mermer merdivenlerin çapraz kivraklıklarını dolanarak çıktığımız bu kuleler kümesi, toparlak burçlar üstünde yükselen sivri ehamları ve bir dantel işlemesi gibi emekli mazgal delikleriyle, insanlar için bir yapı değil, saklambaçlı bir hendesenin dönemeçli ahengi içinde, sanki periler padişahının kızları için kurulmuş büyümlü bir yerdir; bak, ehamların şeytan külâhları altından bin bir oyuk ecinni gözleri gibi bakıp duruyor! Kalenin diğer taraflarına gidiyoruz. İşte sütunlu koridor; uzun kubbenin sağlam basıklığı altında, her biri ayrı üslupta işlenmiş, kısa boylu mermer direk dizisinin karşısına sıralanan kalın mazgallardan Tuna'yla Peşte'nin panoramalarına bakarken insan anlıyor ki bu kale yalnız korunmak için değil, güzellik için de yapılmıştır. (...) İşte içinde kralların taç giyiniş duvarlarında bütün Orta zaman Hristiyanlığının süsünü taşıyan kilise. (...) Saray avlusundayız. Geniş bahçenin özenilmiş tarlalarını dolaşıyoruz. (...) Şimdiki saray çok büyük, fakat her kubbesine bir altın top asılı olduğu için bizim 'Kızılelma Sarayı' dediğimiz ve kırmızı somaki sütunlarla süslü divanhanesine seksen basamaklı geniş merdivenlerden girilen eski saray da, ne haşmetli şeymiş ki 'Muhteşem Süleyman' bile tam yedi saat temaşadan sonra 'Ah n'olaydı, bu saray Sarayburnu'nda olaydı.' dedi." (Sevük, 1987: 69-70-71-72)

Budin'den tekrar Budapeşte'ye geçen yazar, buradaki Hürriyet Meydanı ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

"Burası Macar'ın matem yeridir. Büyük harpten sonra vatanlarının dört tarafından dört vilâyet kaybettiler. Cihetleri bildiren pusula ibreleri gibi meydanın dört tarafında dört heykel; şimalle cenupta, Çek'le Sırp'a; doğuyla batıda Rumen'le Avusturya'ya gidenleri gösteriyor ve ortada bir harmanlık toprak kabartması. Üzerine çiçeklerle içi çe bir harita işlenmiş, eski Macaristan ortasında küçülen vatani görüyorsun." (Sevük, 1987: 75)

Melih Cevdet Anday, Macaristan'a 1965'te Macar Kùltür Mùnasebetleri Enstitüsünün davetiyle gitmiştir. Yazar, kitaptaki Macaristan bölümünün başında Macarca ile Türkçe arasındaki benzerliklerden söz eder. Bazı Macarların geçmişte Türk olduklarını kabul ettiklerini, bazılarının ise bu durumu reddettiğini belirtir. Ardından yazar, Macaristan ile ilgili gözlemlerini paylaşmaya başlar ve Macaristan için, Avrupa'nın buğday ambarıdır, der. (Anday, 1965: 147)

Anday, Budapeşte'den bahsederken Macar mutfağının zenginliğine, Budapeşte'deki müze sayısının fazlalığına, çağdaş Macar resminin geçmişine değinir:

“Macar mutfağı çok zengindir. Öylesine ki kolay kolay yemek seçemezsiniz, aklınız öteki yemeklerde kalır. (...) Peşte, müzeleri bakımından çok zengindir. Ulusal Müze, Güzel Sanatlar Müzesi, Etnografya Müzesi, Uygulama Sanatları Müzesi, Doğu Asya Sanatları Müzesi, Petöfi Müzesi ve Ulusal Galeri. Ulusal Galeri'de Rönesans ve Barok sanatı ürünlerinden başka ve özellikle çağdaş Macar sanatının yapıtları toplanmıştır. Çağdaş Macar resminin aşağı yukarı 150 yıllık bir geçmişi var. Demek bizden biraz daha eskidirler bu alanda. İlk ressamı (klasikleri diyeyim) sağlam bir resim geleneğinin temelini atmış olan güçlü sanatçılardır.” (Anday, 1965: 149)

Yazar, bu gözlemlerini yapmasının ardından sosyalist ülkelerde güzel sanatlar alanındaki geçmişe sahip çıkmanın, gıpta edilecek seviyede olduğunu belirtir:

“Ama ben, bir Şeker Ahmet Paşa'yı bulamadım orada. Şunun üzerinde önemle durmak istiyorum, sosyalist ülkelerde, özellikle Macaristan'da geçmişin değerlendirilmesi, hele güzel sanatlar alanında, hayranlık ve gıpta uyandıracak niteliktedir. Hiçbir yapıtı, hiçbir belgeyi savsaklamamışlar, geçmişte ne yaratmışlarsa tümünü müzelerinde toplamışlar, onlarla övünüyorlar.” (Anday, 1965: 149)

Anday; Macar halkının, şehrin Buda bölümünde tarih ve sessizlik olduğundan dolayı, Buda'yı Peşte'den daha çok sevdiklerini belirtir. Tuna Nehri'nin ikiye ayırdığı Budapeşte ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Arada Tuna vardır. Mavi Tuna... (...) İkinci Dünya Savaşında Peşte'nin en zarar gören, yakılıp yıkılan yeri Kale Tepesi bölgesidir. Çünkü Peşte Kurtuluş Orduları tarafından sarılınca, faşist Almanlar bu tepeye sığınmışlar ve uzun bir süre direnmişler orada. Şimdi Macarlar o bölgedeki eski yapıları onarıyorlar, onlara eski biçimlerini veriyorlar. (...) İnsanlar şık denecek gibi temiz giyimli, kadınlar berberden yeni çıkmışçasına tuvaletli, karı kocalar muhabbetli.” (Anday, 1965: 150-151)

Anday, Budapeşte’de birçok müze ve kültür merkezi olduğundan bahseder. Gezisinde bu tarz mekânların birçoğunu gezmiş olan yazar; Petöfi Müzesini, MOM Fabrikasının Kültür Sarayını, Sanatçılar Sitesini gezip gözlemlemiş ve izlenimlerini şöyle aktarmıştır:

“Ünlü Macar ozanı Petöfi'nin adını taşıyan bu müze, gerçekte Macar Edebiyat Müzesidir. Orada bütün Macar yazarlarını, ozanlarını hayatları, yapıtları, resimleri ile yakından tanırırsınız. Müzenin en büyük bölümü Petöfi'ye ayrılmıştır. Bütün Macarlar taparlar Petöfi'ye. Onu dünyanın en büyük ozanlarından biri, Macar özgürlük savaşının öncüsü, Macar halkının dostu olarak bilirler. Petöfi, geçen yüzyılın ilk yarısında yaşamış, ihtilallere katılmış. Macarlarda ulus bilincini uyandırmış ve genç yaşta ölmüş bir ozandır.” (Anday, 1965: 152) Anday ayrıca Petöfi’nin menkıbevi yaşamını Yunus Emre’ye benzetir.

Yazar, MOM Fabrikasının Kültür Sarayı ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“M.O.M.Fabrikasının Kültür Sarayında, tiyatro, sinema gösterileri, eğlence toplantıları için kullanılan bir bahçe, güzel, geniş ve büyük bir yapı olan sarayın içinde de gene koca bir tiyatro ve toplantı salonu, bir sergi salonu, jimnastikhane, bale dershanesi, kütüphane ve çeşitli kültür kolları için ayrılmış odalar, dersaneler vardı.” (Anday, 1965: 154)

Yazar, Budapeşte ile ilgili gözlemlerini özetlerken şehir ile ilgili birçok konuya değinir. Anday, özellikle Macaristan’ın güzel sanatlara verdiği değere hayran kalışını gizleyemez:

“Üniversitede Türkoloji bölümünü ziyaret ettik; profesörler, doçentler ve öğrencilerle konuştuk, kütüphanelerini gezdik. (...) Kukla tiyatrosunu ne denli övsem bitiremem; o tiyatroyu Türk seyircisinin de görmesini çok isterdim.” (Anday, 1965: 169)

Yazar, Budapeşte gezisinde Macaristan’daki Çingenerle ilgili gözlemlerini de aktarır:

“Macaristan'daki Çingenerlerin durumuna geçelim: Çingenerler yerleşme sorununda güçlük çıkartıyorlarmış... Bir yıl önce Bulgaristan'da da benzeri hikâyeler dinlemiştim. Bir köy gösterip ‘Otur!’ diyorsunuz, bir de bakıyorsunuz ki ertesi gün Çingenerlerin yerinde yeller esiyor, kodunsa bul! (...) Duyduğuma göre Macar Çingenerlerinin birçoğu gene de gezgindir. (...) Diyeceğim ama bir ucundan ta öbür ucuna geçtiğim Macaristan'da bir tek dilenci çıktı karşımıza, o da küçük bir Çingene kıızıydı; Estergon'dan dönerken bir kahve içmek üzere durduğumuz Szentendr'de gördük onu.” (Anday, 1965: 170)

Yazar, son olarak Budapeşte’nin mağazalarından söz eder:

“Mağazalar hep kalabalıktır. Birçoklarının önünde kuyruklar var. Aradığınız her şeyi bulabilirsiniz. Bakkal dükkânlarında (onlara dükkân değil, mağaza demek daha doğru olur.) her çeşit hazır yemek vardır.” (Anday, 1965: 171)

Haldun Taner’in *Düşem Yollara Yollara* adlı eserinde yazarın ilk olarak Budapeşte’deki cadde isimleri dikkatini çeker. Yazarın tespit ettiği cadde isimleri, birçok sanatçının adını barındırıyor:

“Budapeşte’nin iki büyük caddesinden birinin adı Rakoczi Ut, öbürü Nepkőztarasasag. Rakoczi Ut’un Elisabeth Köprüsü’ne uzanan ucuna ise Kossuth Ut deniyor. (...) Budapeşte’nin en büyük bulvarı Lenin Körüt adını taşıyor. Tuna kıyısına açılan yemyeşil cadde Macarların sevgili şairi Joseph Attila Caddesi... Şehrin en itibarlı ana caddesi de Majakovski Caddesi... Bu cadde Gorki Bulvarı’na açılıyor. Bir başka bulvara da operet kralı besteci Kalman’ın adını vermişler. Buda da en büyük cadde Bela Bartok Caddesi. Bu sıraladığım cadde adları Macarların sanatçıları ne kadar sevdiklerini, onlarla haklı olarak ne kadar övündüklerini göstermiyor mu?” (Taner, 1979: 141)

Yazarın belirttiğine göre Macaristan’da daha birçok caddenin adı önemli yazar adlarını taşıyor. Yine Macaristan caddelerini bu yazarların heykelleri süslüyor.

Yazar, Budapeşte ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Tuna Nehri bilindiği gibi şehri Buda ve Peşte diye ikiye bölüyor. İki yaka birbirine Arpad, Margit, Szechenyi, Srabadsag Ptofi köprüleriyle bağlı. Bu eski köprülere son yıllarda çok modern bir yenisi eklenmiş: Elisabeth Köprüsü. Budapeşteli küçük çapta bir San Francisco Köprüsü’nü andıran bu asma köprü ile pek övünüyorlar. Peşte’nin en ferah en şiirli yanı elbette Tuna kıyıları. Bu kıyılarda güzel bulvar kahveleri var. (...) Kıyı boyunca uzanan Belgrat Bulvarı’ndan karşı yana bakınca güngörmüş Burgun, Avusturya-Macaristan imparatorlarının taç giydiği Mathias Katedrali’nin azametli silüeti görüntüye hem iç açıcı hem de ağırbaşlı bir not katıyor. (...) Gellert tepesi özellikle görülmeye değer... Bizim büyük Çamlıca’nın, o kadar geri değil de, Salacak’ın hemen kıyısında yükseldiğini farz edin. İşte Gellert şehrin göbeğinde ve Tuna’nın kıyısında böyle bir yükseklik. Tepesine döne döne güzel villalar arasından geçilerek giriliyor. (...) Uzakta Tuna’nın sevimli ve şiirli Margit Adası bu inanılmaz görünüşe bir orman yeşilliği katıyor.” (Taner, 1979: 148-149)

Yazar, Macaristan ile ilgili son olarak şu cümlelere yer verir:

“Büyük alanlar, caddeler, resmi daireler, tiyatrolar, kulüpler, basın ve yayınevleri hep Peşte’de. Peşte, şehrin yoğun kalabalığını barındırıyor. Buda ise daha sakin ve kibar bir semt. Küçük tepelikler üzerinde Duna’ya -Macarlar Tuna’ya öyle diyorlar- Duna’ya biraz yukarıdan bakıyor. Bu tepelerden birinin adı da Gültepe. Bizim Gülbaba’nın türbesi orada olduğu için. (...) Budapeşte’nin eski şaşaalı devrinin bir tanığı da Tuna üzerindeki Margaret

Adası. Sekiz köprü ile birbirine bağlanan iki kıyının en kuzey ucunda uzanan bu yeşil ada asırlık ağaçları, çimleri, çakıl taşlı yolları, otel ve banyoları ile tam bir huzur ve şiir ülkesi. Bu küçük cennet parçasına önceden Tavşan Adası denirmiş.” (Taner, 1979: 167-168)

Sâmiha Ayverdi, 1971 yılında gerçekleştirdiği Budapeşte gezisine *Yeryüzünde Birkaç Adım* adlı eserinde yer vermiştir. Ayverdi'nin Budapeşte ile ilgili gözlemleri, incelediğimiz diğer yazarlarla kıyaslandığında daha olumsuzdur. Yazar, Budapeşte ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Budapeşte, sanki tam bir Rus şehri. Halk, adeta sefil ve bütün çehreler gamlı. Sanayi merkezlerinin hepsinin üstünde kızıl yıldız var. Yani, Macaristan, Rus menfaatinin bir malzeme fabrikası ve ambarı. Bütün gelir kaynakları, Rusya hesabına işliyor. Tuna üstündeki adaya gittik. Pazar olduğu için kalabalıktı; fakat halk, hep hüzünden maske takmış gibi.” (Ayverdi, 2018: 106)

Haluk Dursun, *Nil'den Tuna'ya Osmanlı* adlı eserinde Budapeşte'yi Tuna kıyılarından gözlemler ve çok kısa olarak şunları aktarır:

“En güzel Tuna şehirlerinden bir tanesi olan Budapeşte küçük ve bakımlı teknelerle boydan boya gezilebilen, Tuna üzerinde küçük adaya bile çıkılabilen bir hattır. Bizim ‘Nazlı Budin’ kalesi, tarihî Macaristan parlamento binası, gotik köprüleriyle beraber şehre çok pitoresk, romantik bir görünüm kazandırır” (Dursun, 2019: 218)

Budapeşte'yi gezip inceleyerek eserlerine aktaran yedi yazar, farklı bakış açılarıyla şehri ele almışlardır. Ahmet İhsan Tokgöz; şehri ağır bir dil ile tasvir etmiş, şehirde Tuna üzerindeki köprülerden söz etmiş ve Budapeşte'ye duyduğu hayranlığı dile getirmiştir.

Cenap Şahabettin; Budapeşte'yi oldukça sanatkârane bir üslupla anlatmış ve şehrin dili, tarihî yapısı, şehirdeki Osmanlı hatıraları hakkında izlenimlerini paylaşmıştır.

İsmail Habib Sevük; Tuna'nın ikiye ayırdığı şehri, Boğaz'ın ikiye ayırdığı İstanbul'a benzetmiş; Tuna'yı şehrin ortasında zümrüt bir gerdanlıkta bir taç olarak tasvir etmiştir. Ayrıca yazar, şehrin mimari yapılarından da söz etmiştir.

Melih Cevdet Anday; şehirdeki müzeler ve kültür evlerinden söz etmiş, Macarların sanata olan düşkünlüğünü ve bunda sosyalizmin etkisini belirtmiştir.

Haldun Taner Budapeşte'deki cadde isimlerinin sanatçı adlarından gelmesinin üzerinde durmuş ve Ahmet İhsan Tokgöz'ün yaptığı gibi o da Tuna üzerindeki köprülerden söz etmiştir.

Sâmiha Ayverdi diğer yazarların aksine Budapeşte'yi ekonomik durumu ve toplumun psikolojik yönünü dikkate alarak rejimin olumsuzluklarını ön plana çıkaran bir bakışla ele almış ve şehrin Rus izlerini barındırdığını belirtmiştir.

Haluk Dursun, oldukça kısa bir Budapeşte tasviri yapmış ve Budapeşte'yi küçük, şirin, romantik bir şehir olarak nitelendirmiştir.

1.6.2. Szetendre

Szetendre, bugün Macaristan'da Budapeşte'ye bağlı bir ilçedir. İncelediğimiz eserlerde şehirden Melih Cevdet Anday ve Haluk Dursun söz etmiştir.

Anday, şehirden kısaca *“Yüz elli yıldır çok az değişmiş, evleri barok ve rokokoüslubunda olan küçük ve şirin bir kasabadır.”*(Anday, 1965: 177)

Haluk Dursun ise Szetendre'den şöyle söz eder:

“Szentendre ise benim gördüğüm en şirin Tuna kasabalarından birisidir. Nehir boyunca değil de nehirden küçük tepeye doğru yayılmıştır. Son yıllarda turistlerin çok beğendiği, içinde at arabalarının dolaştığı şirin bir çarşısı da vardır. Macaristan'ın simgesi olan 'kırmızı biberleri' burada bol bol kurutulup asılmış hâlde görürsünüz.”(Dursun, 2019: 217)

1.6.3. Vişegard

Vişegard, Budapeşte'ye yakın bir konumda, Tuna Nehri kıyısında yer alan bir kasabadır. Şehirden Melih Cevdet Anday ve Haluk Dursun söz etmiştir.

Anday, Vişegard'dan şöyle söz eder:

“Eski kalesi, kral sarayı ile Vişegrad ve genel olarak bu bölge Orta Çağı canlandırır gözlerde, Macar kralları yüzyıllarca burada oturmuşlardı. 1308’de Kral Charles Robert’in yaptırdığı, arkasından Kral Sigismund’un genişlettiği ve son biçimini Kral Matthias’ın (1458-1490) zamanında alan bu saray, yıkıntıları yok olmak üzere iken kurtarılmışve yeniden kurulmuştur. (...) Vişegrad, Tunaile tepeler arasına sıkışmıştır. Tepede Solomon Kalesi var.” (Anday, 1965: 177)

Haluk Dursun, Vişegard ile ilgili şunları söyler:

“Macaristan’da Tuna geçidine egemen, çok güzel Tuna manzarası olan hakim bir tepe üzerine kurulmuş Vişegrad’a dolana dolana çıkılan nefis orman manzaralı bir yolla ulaşılır. Solomon Kulesi diye anılan bir de kulesi bulunan, pek küçük fakat son derece şirin bir kaledir. Ayrıca Vişegrad’daki Tuna kıyısında küçük restoranlarda Çigan müziği eşliğinde Macar gulaş da yiyebilirsiniz.” (Dursun, 2019: 217)

1.7.Romanya

1.7.1. Bükreş

Bükreş, bugün Romanya’nın başkentidir. 1462 yılında Fatih Sultan Mehmet Eflak üzerine bir sefer düzenlemiş ve Eflak bir Osmanlı eyaleti olmuştur. O tarihe kadar da Eflak’a bağlı olan Bükreş de Osmanlı idaresine girmiş oldu. Şehir 1659’da Eflak eyaletinin başkenti oldu. 1859’da meydana gelen ayaklanmanın ardından Eflak ve Boğdan birleşti ve Bükreş Romanya’nın başkenti ilan edildi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nın ardından Romanya Osmanlı’dan ayrıldı.

Romanya’da 19.yy.da komünizmin kurulmasıyla Bükreş şehri de büyüdü ve gelişti. Bu büyüme, Nikolay Çavuşesku Dönem’inde (1965-1989) şehirdeki tarihî yapıların yıkılmasına neden oldu.

İncelediğimiz gezi yazıları içerisinde Bükreş’i Cenap Şahabettin, Ahmet Rasim, İsmail Habib Sevük ve Haldun Taner gezmiş ve eserlerine aktarmışlardır.

Cenap Şahabettin, 1917-1918 yıllarında Avrupa’ya bir dizi seyahatler düzenlemiş ve Bükreş’i de gezerek gözlemlerini 1919’da *Avrupa Mektupları* adıyla kitaplaştırmıştır. Yazarın Bükreş ile ilgili ilk gözlemleri şu şekildedir:

“Bükreş, Viyana gibi şık, Viyana’dan daha şen ve şuhur. Küçüklüğü, gençliğine bağışlanabilir. Burada her şey yeni, her şey taze görünüyor. Şehrin çevresinde ormanlar yeşil, içinde bahçeler ve parklar yeşil, bulvarlarında ağaçlar yeşil ve bu yeşil çevre içinde, binalar birer taştan gülümseme gibi zarif ve mutludur. Bükreş’in binaları arasında öyleleri var ki Berlin’de ve Paris’te bile dikkat çeker: Ulusal Banka, Meclis, Dışişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, postane... Özellikle postane, genişliği ve peri hikâyelerinde bizim çocukluğumuzu alıklaştıran sarayları akla getiriyor. Bütün şehri kusursuz zevk sahibi bir kuyumcu elinden çıkmış sanırsınız; öyle işlenmiştir, o kadar oynaktır.” (Cenap Şahabettin, 2012: 42)

Yazar, Sofya ile Bükreş arasında şöyle bir karşılaştırma yapar:

“Cenab-ı Hakk, bu günkü Sofya’yı yarattığı zaman, sanki ‘Çalışınız ve eğleniniz!’ demiş; oysa Bükreş’e sanki, ‘Eğleniniz ve çalışınız!’ emrini vermiş. Sofya’da herkes çalışarak eğlenir; burada, eğlenmek için çalışır. Bulgaristan’da meyhaneye tarladan dönüşte uğrarlar; Romanya’da, bir kahvede dinlenmeksizin çiftliğe giden pek azdır. Neşe, orada çalışma ile geliyor; burada çalışmayı getiriyor. Sofya’da güneşten yanmış alınlar, birer düşünce manzarası olur. Burada güneşe çıkacak yüzler birer gülümseme gibi parlar. Ama itiraf etmeliyim ki süslemede abartmaya kaçmak, her şeyi biraz doğal halinden çıkarmış: Çocuklar bebekleşmiş, kadınlar kuklalaşmış ve erkekler... kadınlaşmış! Bakışlarda genel bir yalan anlamı var: Çalışanlar bile, öyle sanıyorsunuz ki çalışma taklidi yapıyor.” (Cenap Şahabettin, 2012: 43)

Yazar, Bükreş’teki Kisselev Şosesi hakkında şunları aktarır:

“Viyana’nın Prater’i, Paris’in Champs Elysees’si varsa, Bükreş’in de Kisselev Şosesi vardır ki, çoğu zaman kısaca, ‘Şose’ diyorlar. Şose, iki yanı büyük ihlamur, kestane ve salkım ağaçlarıyla süslü, geniş ve uzun bir gezinti yeridir. (...) Şose üzerinde bütün Bükreş’e rastlama ihtimaliniz vardır. Şehrin çeşitli tabakalarını bir zincir şeklinde dizilmiş görmek isterseniz, Şose üzerinde, At Meydanı’na kadar araba ile bir gezinti yaparsınız.” (Cenap Şahabettin, 2012: 46-47)

Yazar, Bükreş kelimesinin ne anlama geldiğini ve bu ad ile şehrin nasıl bir uyum içerisinde olduğunu şu sözlerle anlatır:

“Özel bir memnurlukla haber aldım ki, Bükreş ‘Sevinç Beldesi’ demekmiş. İsim ile isim verilen arasında bu kadar uyumluluk pek az görülür. Gerçekten Bükreş’te yaşayanlar birer canlı sevinç ve Bükreş, cansız bir sevinçtir. Ama Bükreş, bütün güzel dışlerini göstererek görünmek için güneş ister. Güneş altında büyük ve geniş caddeler sanki hep bir kavuşma bahçesine açılan mücevher geçitler oluyor. Ve tersine, yağmur başladı mı o zaman ‘sevinç beldesi’, bütün tövbe gözyaşları ile ağlayan bir yas yerini hâlini alır: Sokaklardaki süsler ve gülüşler, saçakları yaş döken evlere çekilirler; artık kalpler, birer beyin gibi düşünceli ve göğüsler, birer baş gibi kaygılıdır: Kül rengi süngerler gibi bulutlar gökte sıkıldıkça, aşağıda ülke kül rengi bir ölüm duygusu içinde sıkılır; sessiz birer tabut kasvetiyle birbirini takip eden siyah arabalardan başka hayat eseri görülmez. Yağmur, şen ve şuh şehirlerde bir kat daha usandırıcı oluyor. (...) Ulah, ‘köylü’ demekmiş; Romanyalılar kendilerine

Ulah diyenlere kızıyorlar –Eğer Ulah köylü demekse, itiraf etmeliyiz ki Romenler artık ‘Ulah’ değildir. ‘Ulah’ denildikleri zaman nasıldır bilmem; ama bu günkü Romenler köylülükten çıkmak için ne gerekiyorsa hepsini edinmişler. Buğday ve mısır bereketi kolaylıkla kendilerini zengin etmiş ve servet sayesinde önemli bir kısmı Avrupa hayatı yaşamış.” (Cenap Şahabettin, 2012: 58-59)

Yazar, şehrin fiziksel ve mekânsal özelliklerini şöyle anlatır:

“Dimbovita Nehri, Bükreş’i eşit olmayan iki parçaya ayırır. Viyana’da Tuna, Berlin’de Spree, Paris’te Seine neyse, Bükreş için Dimbovita odur. Şehri kuzeydoğudan güneydoğuya doğru sudan bir yay ile kesen bu dere, beldenin içini dışarıyla sürekli bağlantılı bulunduyor. Bütün büyük şehirlerden geçen nehirler gibi, Dimbovita da süsten çok çıkarlara hizmet eder. Bükreş’in bütün günlük ihtiyaçları Dimbovita’nın rıhtımlarından dağılır. Hangi büyük caddeyi takip etseniz, hemen nehrin kıyısına ulaşırsınız. Önemli sokaklar, aç ağızlar gibi hep Dimbovita’ya açılmıştır. (...) Yolumuzun üzerinde öyle süslü konaklara rastlıyoruz ki, her birini hayatı kucaklamak için hazırlanmış taştan birer gelin sanırsınız. Sanki bunların mimarı hayal, mühendisi şiir ve rençberi olgun bir zevktir. Her büyük evin demir dantela gibi oymalı bir parmaklık arasında geometrik göbekler ve çiçekli satrançlarla donanmış bir avlusu var. (...) Burada her şey gibi, mabetler de birer şato kadar süslüdür. Bunlar yamru yamru kubbelerin gösterişli ve yıldızlı yengeçleri hatırlatan Rus kiliselerine benzemezler. Romanya mabetleri Bizans üslubunda, giyinmiş kuşanmış ve dindar bir huşu ile yerde diz çökmüştür. Ancak çan kulesi, bir rahibin pazusu gibi göğe doğru gerili durur.” (Cenap Şahabettin, 2012: 62, 63, 64)

Yazar, Bükreş’e veda ederken duygularını şöyle aktarır:

“Bükreş’i gülümseyerek gezdim; gülümseyerek terk ediyorum. Gülümseyişimde, belki bir garipseme izi vardır. (...) Bükreş, şüphesiz güzel ve her güzel gibi, doğaldır ki kusurları olacak...” (Cenap Şahabettin, 2012: 66)

Ahmet Rasim Bükreş gezisini 1916 yılında gerçekleştirmiştir. Yazar, Romanya-Galiçya Cephelerinde çarpışan Osmanlı askerlerine tütün paketlerini ulaştırmak için bu seyahati gerçekleştirmiştir. Yazarın Romanya’dan Tasvir- Efkâr gazetesine gönderdiği ilk mektubun tarihi 28 Aralık 1916’dır. Ahmet Rasim, bu mektuplarını 1917’de *Romanya Mektupları* adıyla kitaplaştırmıştır.

Uzun ve yorucu bir tren yolculuğunun ardından Bükreş’e ulaşan yazar, ilk olarak oradaki insanlardan Bükreş ile ilgili duyduğu şu hususları ve kendi gözlemlerini aktarır:

“Burada sokaklardan ikametgâhlara, ikametgâhlardan sokaklara geceli gündüzlü cereyan etmekte olan fuhuş, gece yarısına med, sabaha karşı ceziri hâlidir.”

Bu memlekette milliyete itina âdet olmamıştır. Bu akşam bir Alman mülazımının iki tarafından birer sürtük yürüdüğünü görürsünüz. Bir düşman askerinin şehveti yanında güler yüzlü, şen şakrak duran bir memleket kadını ne ile adlandırmalı? Romanyalılar diğer davranışlarında da böyledirler.” (Ahmet Rasim, 1988: 164)

Ardından yazar Romanya ile ilgili genel tespitlerini şöyle aktarır:

“Romanya düzenli bir iktisadi teşkilat ile ilerlemişti. Bu teşkilat, toplumsal hayattaki ahlak serbestisini, fuhşu başka bir etken biçiminde kullanıyordu. Gerçekten ertesi gece yine bir caddeden geçerken öyle bir manzarayla karşılaştım ki bizim bilinen ‘Kemeraltı’ boşanmış zannettim. İki Alman subayının etrafında belki yedi sekiz kadın mest ve pervasız dönüp duruyorlardı. Kahkahalar hatta kucaklaşmalar birbirini izliyordu.” (Ahmet Rasim, 1988: 164)

Yazarın savaş yıllarında gezdiği Bükreş şehri ile ilgili gözlemleri ise şu şekildedir:

“Dükkânlara giren çıkan yok. Biz bu hâle henüz geliyoruz. Gündüz bile şehirde sessizlik vardı, bir iki koketin kızaklarından başka fevkalâde bir şey görünmüyor, tramvayları atlar çekiyor, kadınlar biletçilik yapıyorlardı. Yalnız sinemaların kalabalık olduğunu işittim. Romenler, kendi ordularını kahreden Alman askerlerini seyrederken alkışladıklarını söyledikleri zaman o derecede hayret ettim ki bunu ifade etmek için hâlâ uygun bir cümle bulamıyorum. Gündüz gezdiğim yerlerin birinde şimdiki Romen Başbakanı Bratyano’nun pederinin resmini gördüm. (...) Bunun yanında oğlu Bratyano’nun da resmi vardı. Ne makus bir toplum. Babası Romanya’ya kazandırmış, oğlu kaybettiriyor. Kral Karol’a yaramış olan Bratyano’nun bıraktığı şerefsiz hele Kral Ferdinand’a yaramadı.

Burası Tuna’nın barometresi olduğu için don korkusuyla ertesi sabah Yerköy’e³ inmek lüzumunu şiddetle hissediyordum. Çünkü Tuna bir kere dondu mu, günlerce beklemek veya bizce tehlikeli bir yolculuk demek olan kızakla geçmek mecburiyeti var idi.” (Ahmet Rasim, 1988: 165-166)

İsmail Habib Sevük, 1934-1935 yıllarındaki Avrupa gezisinde Bükreş’ten bahsederken, ilk olarak şehirde Türklerden kalan bir eserin o güne ulaşmadığını ancak bundan daha değerli olan Gagavuz Türklerinin bölgede yaşadığını; aynı zamanda Rumenceye birçok Türkçe kelimenin geçtiğini belirtir:

“Bükreş’te maziden kalma hiç bir maddî eserimiz yok. Fakat bütün Romanya’da 150 bin insan kuvveti taşıyan ölmez bir abidemiz var: Gagavuzlar. Bunlar Hıristiyan Türklerdir, kiliseye gitmişler, fakat dillerini bırakmamışlar; bütün Hristiyan âlemi onları eritmeye çalışmış, onlar, uzun asırları aşarak, Türk kalmışlar; toprak üstünde bina ve abide nedir; insanoğlunun eseri: Yüz elli bin Gagavuz, bu, eserler üstünde bir eser.” (Sevük, 1987: 19)

³ Yergöğü adlı bir Tuna kasabası

Sevük; şehrin caddelerini, yapılarını, şehirdeki hayatı şöyle anlatır:

“Şehri dolaşıyoruz: Caddeler canlı birer şiryan(atardamar). Hayat nabızı galiba çok iyi; ağır gövdeli taş binalar; aşikâr ki yerine sağlamca oturmuş bir halde; boyuna kalabalıkların girip çıktığı süslü ve büyük mağazalar, anlaşılın burada ya alışveriş çok, ya buhran yok. Bükreş harpten muzaffer çıkmanın tadını çıkarıyorsa benziyor; en kibar caddesinin ismi de zafer manasına gelen ‘Viktuar’dır; çehrelerde bu ne şenlik, Bükreş gülüyor.

Galeri Lafayyet’e uğradık. Paris'teki meşhur mağazanın şubesi, fakat altı yedi katı içine bizim Beyoğlu mağazalarının hemen topunu koy. En üstteki yazlık terastan etrafın görünüşü oldukça güzel; bir sürü kuleler, muhteşem kubbeler, belli ki Bükreş'in gövdesi Avrupalılaştı. Zaten, Rumen payitahtına ‘Küçük Paris’ diyorlar. Küçük Paris, lâkin nüfusu bizim İstanbul'dan iki yüz bin daha fazla.” (Sevük, 1987: 21-22)

Yazar şehrin ve Rumenlerin zenginliği ve bunun şehre yansımaları şöyle anlatır:

“Bükreş'te bizim parayla bile, milyoner olarak yüzlerle varmış; petrol, hububat, kereste... Yani toprağın altı, üstü, tümseği: Rumen zenginliğinin belli başlı kaynağı kara toprağın bu üç biçiminden çıkıyor. Şehirde deniz ve nehir yok öyle mi? Buna rağmen işte Çeşmeci Parkı'nın havuzlarındaki bir sürü sandal, istediğin kadar kürek çek. İşte Lido, en işlek bir caddenin haşmetli binası içinde yüzlerle kişinin yıkandığı kibar bir plâj; ve işte daha kıyıda daha büyüğü, binlerle ve binlerle insan alan halk plâjı... Burada kuru şehir zorla su şehri olmuş, biz orada su şehrini kuru yaparken.” (Sevük, 1987: 23)

Yazar, şehri dolaşırken kendini Ankara'da gibi hissetmesini şöyle anlatır:

“Bükreş sıcaktır öyle mi? İşte Şosa kilometrelerce uzayan, sağa sola boyuna kollar veren; her tarafı süslü villâlarla dolu; Ulah ruhu da apartmanı pek sevmiyor galiba; ev, ağaç, bahçe: Şosa dedikleri bu kıyı semti, otomobille uzun uzun dönüp dolaşırken kendimi, düz bir zemin üstünde ağaçları birdenbire büyüyüvermiş yeni Ankara'dayım sandım.” (Sevük, 1987: 23)

Sevük, Bükreş ile ilgili gözlemlerini şöyle bitirir:

“Beş on dakikalık mesafede beş altı kütüphaneye rastladım. Her biri beş altı kat, her kattaki salonun bir köşesine bizim kütüphanelerden istediğini saklayiver. (...)Karol irfan müessesesinin, yüz binlerle ciltlik zengin kütüphanesinden başka,dört büyük konferans salonunu gördüm, mevsiminde hepsi ağız ağza doluymuş: Rumen okumayı da biliyor,dinlemeyi de, yani ilerlemeyi.” (Sevük, 1987: 24)

Haldun Taner, Bükreş ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarmıştır:

“Bizim otelin yanındaki cadde, tarihî değişimlerin adeta sismografi olmuş. Önce adı Kraliyet Caddesi imiş, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Aristide Biriand olmuş, şimdi de 14 Septembre...”

Bükreş'in büyük parkları var. Şehrin ciğeri bu parklar. Eski kuşaklar Fransız kültürü ile yetiştiği için, Bükreş'i hep küçük model bir Paris olarak görmek istemişler. (...) Parklardan birinin adı da Çeşmeci Parkı... Rumence söylenişi de aynen böyle. Onu nasıl Fransızlaştırmamışlar. Parkın ortasında bir yapma göl... Gölde kayıklar, parkta korular, yüz yıllık çınarlar, yeşillik ve huzur..." (Taner, 1979: 380-381)

Yazarın Romanya ile ilgili gözlemlerini aktardığı bölüm bir hayli kısadır. Bu bölümde yazar daha çok, Balkan ülkelerinin kendi aralarındaki siyasi ve sosyal ilişkilerinden söz eder.

Ahmet Rasim 1916 yılındaki Bükreş'i tasvir ederken savaş içerisinde olan şehirdeki ahlaki çöküntünün üzerinde durur. 1918'de -Ahmet Rasim ile hemen hemen aynı yıllarda- Bükreş'i gezen Cenap Şahabettin'in çizdiği Bükreş portresi ise Ahmet Rasim'inkinden çok farklıdır. Cenap Şahabettin şehrin mimari yapıları üzerinde dururken şehri Viyana'ya benzeter. 1935'te şehri gezen İsmail Habib Sevük ise Bükreş'in "Küçük Paris" olarak adlandırıldığını söyler ve o da caddelerin canlılığından söz eder.

Sâmiha Ayverdi, *Yeryüzünde Birkaç Adım* adlı eserinde Bosna Hersek ile ilgili gözlemlerini verirken Gagavuz Türkleri hakkında şunları söylemiştir: "*Bir Hristiyan Gagavuz'a yakınlık duymak ne kadar zor ise, bir Müslüman Slav'la anlaşmak o kadar kolay.*" (Ayverdi, 2018: 196) İsmail Habib Sevük ise bu konuda Ayverdi'den farklı düşünür ve Romanya'da varlığını sürdüren Gagavuz Türkleri ile ilgili yukarıda da belirttiğimiz ifadeleri kullanır:

"Bükreş'te maziden kalma hiç bir maddî eserimiz yok. Fakat bütün Romanya'da 150 bin insan kuvvetitaşıyan ölmez bir abidemiz var: Gagavuzlar. Bunlar HristiyanTürklerdir, kiliseye gitmişler, fakat dillerini bırakmamışlar; bütün Hristiyan âlemi onları eritmeye çalışmış, onlar, uzun asırları aşarak, Türk kalmışlar; toprak üstünde bina ve abide nedir; insanoğlunun eseri:Yüz elli bin Gagavuz, bu, eserler üstünde bir eser."

1.7.2. Dobruca

Dobruca; bugün Romanya ve Bulgaristan sınırları içinde yer alan, Romanya'nın Köstence ve Tulça illeri; Bulgaristan'ın Dobriç ve Silistre illerini kapsayan, yoğun Türkmen nüfusunun yaşadığı bir bölgedir. İncelediğimiz eserlerde bölgeden Ahmet Rasim ve Haluk Dursun söz etmiştir.

Ahmet Rasim, Dobruca Bölgesi'nde ilk olarak Mecidiye kasabasından söz eder:

“Mecidiye birbirine dik beşer altışar metre genişliğinde sokaklarla hemen tümü kârgir binalar ile kurulmuş ise de oldukça çamurlu... Gezmek güç... Hem nereye gidebilirsiniz? Evden eve, istasyona!” (Ahmet Rasim, 1988: 77)

Yazarın savaş yıllarındaki Dobruca ile ilgili genel gözlemleri ise şu şekildedir:

“Dobruca uygarlık çelişkisine uğramış, meskun olduğu hâlde vahşi. Toprağını binlerce ayak çiğnemiş, tepip geçmiş, binlerce saldırgan kızgınlık içinde üzerinde koşarak şiddetli çarpışmalar arasında şurasına burasına serilmiş, çürümüş, esen rüzgârlar zerre zerre dağılarak yalnız kemiklerine bir müddet daha saygı ve korku bakışlarına terk etmiş...” (Ahmet Rasim, 1988: 79)

Ahmet Rasim, savaş yıllarında bu seyahati gerçekleştirdiği için, bölgede gezilecek bir yer ve imkân olmadığını belirtir ve eserinin bu bölümünde genel olarak hatıralarına yer verir.

Haluk Dursun ise Dobruca Bölgesi’nde Mecidiye’yi gezmiş ve gözlemlerini şöyle aktarmıştır:

“Mecidiye’de Mustafa Kemal İlahiyat ve Pedagoji Lisesi’ni gördük. Sultan Abdülmecid’in adını yaşatan Mecidiye Camii’nin 1989’dan beri ibadete açık olduğunu öğrendik. Mecidiye-Köstence arası 35-40 km. Fırıncısından minibüs şoförüne kadar bizim Anadolu Türkleri her tarafa el atmışlar. (...) Köstence’den yola çıktığımızda önce Babadağ’ı görüyoruz. Babadağ’dan 35 km sonra Tulca. Orada Aziziye Camii var. Tuna kıyısına iniyor. Ardından ver elini İshakça. Kasaba merkezinde tam Arap mimarisi tarzındaki Mahmut Yazıcı Camii’ni görüyoruz. (...) İshakça’da 40-50 hane Türk varmış.” (Dursun, 2019: 172-173)

1.8.Sırbistan

1.8.1. Belgrat

Belgrat, bugün Sırbistan’ın başkentidir. Şehrin bugünkü nüfusu yaklaşık 1 buçuk milyondur. Şehir 1521-1878 yılları arasında Osmanlı egemenliğinde kalmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra Yugoslavya’nın başkenti olan şehir, Yugoslavya’nın dağılmasıyla Sırbistan’ın başkenti olarak kalmıştır. Şehirde Osmanlı’dan kalan tek eser, Bayraklı Cami’dir. İncelediğimiz eserlerde Belgrat’tan Falih Rıfkı Atay, İsmail Habib Sevük ve Sâmiha Ayverdi söz etmiştir.

Falih Rıfki Atay, *Tuna Kıyıları* adlı eserinin en uzun bölümünü Belgrat'a ayırmıştır. Yazar Belgrat ile ilgili gözlemlerini aktarmaya, bir şiirden alınmış üç dizelik bir manzume ile başlar:

*Belgrat Kalesi Zemun Ovası
Atlısı geçmez değil yayası
Burçlarında vardır kartal yuvası...*

İlk bölümde yazar, Belgrat'ta duyduğu ve gördüğü mahalle-sokak adlarının kendi üzerinde bıraktığı etkiyi ve şaşkınlığı belirtir:

“Sokaklarda dolaşırken duyduğum mahalle, meydan ve sokak isimlerini hatırlamaya çalışıyorum: Terazıya, Zeyrek, İstanbul-kapıya, Dörtcol, Tapçuder, Kalemegdan, Sava-mala, Çücuk-megdan, Bülbül-der, Yatağan-mala... Adeta bir Arnavut yolcusunun İstanbul'da adres verdiğini zannedeceksiniz.” (Atay, 2018: 77)

Belgrat Kalesi içindeki Fikirtepe'den Tuna kıyılarına bakan yazar, birkaç cümle ile Belgrat'ın ne kadar Türk himayesinde kaldığından ve Türklerin Havale Kalesi'ni inşa etmesinden bahseder. Aynı zamanda Belgrat Kalesi'nden de söz edilir. Bu kalelerin 1867'de Sırlara teslim edilmesinin ardından yakılan bir türküden bir beyit paylaşır:

*Belgrat'tan çıktım gece beş idi
Kur'anımla martin bana eş idi*

O günlerde müze statüsünde olan bu kalelerdeki izlenimlerini yazar, şu sözlerle aktarır:

“Müzenin önünde, nöbetçiler Karacorc'un askerî kıyafetindedirler: Bir yatağan, iki piştov ve bir karabina! Fes, beyaz bezden potur, çarık ve redengot! Topçu-der'de Miloş'un odası ile Karacorc'un askerî ve kale parçaları Osmanlı Devri'nin sonlarını dirilmeye kâfi geliyor. Bundan başka bütün tarih, Belgrat'ta tahrip edilmiştir.” (Atay, 2018: 78.)

Ardından yazar, Belgrat'ın tarih içinde yaşadığı değişimi anlatır:

“Belgrat 1868'de bir köy. 1914'te bir Balkan kasabası idi. Bugün (1936) bir Yugoslavlığın kültür seviyesini temsil eden bir Avrupa şehridir. Sulhtan beri 30 bin

Sloven, daha fazla miktarda Hırvat, Belgrat nüfusu içine katılmıştır.” (Atay, 2018: 79)

Yazar, Belgrat'ta geçirdiği misafirlikteki memnuniyetini, Yugoslavya'daki milletlerin kültür birliği ve bütünlüğünü, Türkiye'nin Yugoslavya'ya bakışını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Bu dost millete misafir olmak zevkini anlatabilmek için, en eski ve en çok tekrar olunan bir ifadeyi kullanacağım: Dünden beri kendimizi öz memleketimizde hissediyoruz. Dahası var: Belgrat'ın 6 Eylül sokakları adeta bizim 29 Teşrin(Ekim) neşemizle dolu idi. Halkın sevincini o kadar benimsiyoruz. Geçit resmî meydanında, Yugoslavya'nın hayat iradesini temsil eden orduya bakıyorum: O da bizimki gibi, istilaya karşı hürriyet savaşından doğmuştur. O da bizimki gibi, içerde vatan bütünlüğü ve millet birliği, dışarıda barış davasını ideal edinmiştir. İki milli müdafaa'nın da fazileti kimseden bir şey istememek ve kudreti, hiç kimseye bir şey vermemek düsturlarında hülasa olabilir. (...) Yugoslavya'da bir ırk ve kültür birliğinin bütün imkânları, bazı mezhep ve hatta din farklarına rağmen hemen göze çarpıyor. (...) Biz hakikatten Yugoslavya'nın kuvvetini ve birliğini istiyoruz. Balkanların Avrupa serhaddi odur. Eğer Türkiye'nin sükûnunda ve emniyetinde Balkanların ehemmiyeti varsa Yugoslavya'nın sükûn ve emniyetini, bizim başlıca isteklerimiz arasında yer tutmak lazım gelir.” (Atay, 2018: 79-80)

Yazar, ilerleyen sayfalarda, gezisindeki izlenimlerini nakletmeye devam etmektedir. Belgrat dolaylarında yaptığı yolculuktaki coğrafi gözlemler ve mekân betimlemeleri, eserin bu bölümünde kendisini göstermektedir:

“Asfalt yol, eski Sırbistan tarla ve köyleri içinden kıvrılarak yüksek bir dağa doğru çıkıyor. Burada bir mermer türbe, bir saray, bir de küçük otel var. Türbe şimdiki hanedanı kuran Karacorc ile ailesi için Piyer tarafından inşa edilmeye başlanmıştır. İçi baştan başa, mozaiktir. Tasvirler eski kiliselerden Alman sanatkârlarına kopya ettirilmiştir. Türbeyi Aleksandr bitirdi ve şimdi onun alt katında yatıyor. (...) Türbenin içinde altın, gümüş, çelik, Yugoslavya'nın ve ona dost memleketlerin her tarafından Kral Aleksandr namına gelen yüzlerce çelenk ve hediyeler sıralanmıştı.” (Atay, 2018: 83-84)

Yazar, Belgrat'ın güneydoğusunda yer alan, 511 metre yüksekliğe sahip Avala Dağı'ndan da söz eder:

“Belgrat'a dönüşte Avala Dağı'na çıktık. Burada da Oplenac'ta olduğu gibi güzel bir otel var. Avala Belgrat'ın Çankaya'sıdır. Öteki dağ gibi, bu da ormanlıktır. Tabii imar edilmiştir. Yugoslavlar Avala'da memleketin en büyük abidesini yapıyorlar. Kara mermerden kat kat inşa olunan bu ikinci türbe, meçhul askere ayrılmıştır.” (Atay, 2018: 84)

Yazar, “Avala Belgrat’ın Çankaya’sıdır.” cümlesinde olduğu gibi, Belgrat’ın birçok yerini Türkiye’ye benzetir ya da Türkiye ile özdeşleştirmeye çalışır. Okuyucuda yeterli bir tahayyül oluşturabilmek için bu minvalde örnekler verir:

“Bilmem manzarayı toplayabiliyor musunuz? Ankara’nın etrafında çıplak dağlardan en hakim olanlarına asfalt yolla çıkıldığını farz ediniz. Yolları ve manzarayı değiştirecek kadar sırtları ağaçlayınız. Sonra ufku, halim iki abide yığını ile kesiniz.”(Atay, 2018: 84)

İsmail Habib Sevük’ün *Tuna’dan Batı’ya* adlı eserinde Belgrat ile ilgili gözlemleri şu şekildedir:

“Tuna’ya bakan şehir Tuna’ya inmemiş. Asıl Belgrat, burnu dolaşıp da, şehrin sol böğrünü kavisleyen Sava’ya girilince görülüyor. Bütün vapur kımıldanışı ve bütün şehir gösterişi burada. Şehre tatlı bir büküntü ile sokulan Sava’yı şehir endamlı bir sarılışla kucaklamış. (...) Hendek yerine nehir atlayan çelik zemberekli bir küheylân gibi bir hamlede Sava’yı kucaklayan yeni bitmiş tek gözlü güzel köprü arka ayaklarını Belgrat’ın böğrüne, ön kollarını karşı kıyıya dayayarak, karnını içine çekmiş, dinç bir abide gerginliğiyle duruyor. Nehir kıvrımının daha ötesindeki eski köprü ise uzun zamanlar tek başına Balkanları Avrupa’ya bağlamakla ve iki ucunda iki devlet bulundurmakla övünürken şimdi, şehlevent rakipler karşısında pörsüklüğünden utanıyor gibi, siyah kavislerinin çizgilerini göstermekten çekinerek büzülmektedir. (...) Şehrin en çok görülecek dillere destan iki şerefi var: Kale meydanı ve Teraziya. Biri mazinin bağdaş kurup tarihin soluduğu hatıralar deposu, diğeri hain enkazla canlanıp hayatın en kalabalık aktığı cadde. Şehrin birinde yaşı, ötekinde yaşayışı görülüyor. Her ikisinin adı Türkçedir. Sırp şivesi birincinin ‘Kalemeydan’ diye son hecesini atmış ve ‘Terazi’ye de bir ‘a’ eklemiş. Beldeden Türk gitti Türkçe kaldı. Hazinde olsa tesellinin avutan tarafı oluyor. Şehrin sırtında beldeyi iki maileye ayırıp belkemiği gibi uzayarak fıskiyeli havuzlarıyla nazarları serinleten bu geniş caddenin her yerinde ve etrafında her şeyin hem eskisi hem yenisi var. Solda eski kral sarayı, yeni kral sarayı; sağda eski üniversite, yeni üniversite; ötede eski istasyon, beride hakikaten gösterişli yeni istasyon... Ve yeniler eskilerden büyük. Tuna’ya bakan yeni kilise yanında eskiler yavru gibi ve eski parlâmentoya mukabil yenisi dev gibi. Eski Sırp şehrine yeni bir hız gelmiş. Eski şaraba yeni maya, Belgrat tahammür içinde. Kalemeydanı’nda askerî kulüp, eski kale bedenlerinin üstünde yeni bir kale gibi; Teraziya’da ordu evi, iki tarafındaki binalara biraz çekil diyor gibi; Sava tarafına inerken Harbiye Nezareti, iri gövdeli eski bir Alman generali gibi; binalar bile askerlikleriyle övünüyor. (...) Tuna ile Sava arasında şimdi durmadan büyüyen bir belde var. Bahçesinde reislerinin vurulduğu eski parlâmentoya Hırvatlar bir daha ayak basmadıkları için çok büyük yeni bir bina yapıyor.” (Sevük, 1987: 46-47-48)

Yazar, Belgrat’taki Kalemeydanı’nın değişiminden bahsederken aynı zamanda bu değişimin, kendi içindeki tarihî duyguyu etkilemediğini belirtir:

“Yalnız ismiyle değil cismiyle de kendi malımız. Vakıa oraya çiçekli hendese halinde yeni bir park yapmışlar, toparlak bir burç üstünde Cermen abidesi gibi yeni bir bina oturtmuşlar; ötede yeni bir müze, beride yeni bir heykel; fakat ben kendi eski evimdeyim. Şu yosunlu duvarlarla dört yüz sene konuştuk. Derin bir göz gibi bakan şu yan gömülü kalın kapı yirmi Türk neslinin doğup büyüdüğünü gördü. İçi topraktan çok hatırayla dolu şu hendek dört asırlık bir uçurumdur. Mazi, serin bir hava esişiyile ciğerlerimi şişiriyor ve tarih sıcak bir kucak gibi.” (Sevük, 1987:51)

Yazar, Belgrat ile İstanbul arasındaki benzerliği şu şekilde ortaya koyar:

“İstanbul surları nasıl iki yan duvarları iki denizle çevrili ve kaidesi iki katlı bir duvara dayalı bir müsellese Belgrat Kalesi de iki yanı iki nehre güvenen daha küçük bir müsellesti. (...) Sahi; Belgrad'ın İstanbul'a ne tuhaf bir benzeyişi var: Yeşil ağaçlar arasından yükselen kuleleri ve burçlarıyla şu Kalemeydanı'nın uzanışı Sarayburnu'dur. Soldaki durgun Sava Haliç gibi. Yukardan akıp gelen Tuna Boğaziçi'dir. Birleşen iki nehrin sağdaki geniş büküntüsüne daralmış Marmara diyebilirsin. Karşındaki Jemun birdenbire mamurlaşıvermiş bir Üsküdar'ı andırıyor. Hattâ aradaki şu küçük ada, binası kaldırılmış ve yeri genişletilmiş bir Kızkulesi'dir.” (Sevük, 1987:51-52)

Sâmiha Ayverdi'nin Balkan seyahatlerini oluşturan *Yeryüzünde Birkaç Adım adlı* eserinde yer verdiği ilk şehir, Belgrat'tır. Yazar, Belgrat ile ilgili 1969'da yaptığı gezinin gözlemlerine ve kendi düşüncelerine şöyle yer verir:

“Türk tarihinin Darülcihad diye yere göğe koyamadığı, tuğlarını bağladığı, ordularını topladığı ulvî belde. (...) Hâlâ Belgrat Kalesi'ne Kala Meydan diyorlar. Tuna ile Sava'nın birleştiği nokta, bir göl gibi geniş... (...) Kale'nin parkında gezinen gençler, hatta orta yaşlılar ve hatta ihtiyarlar dahi bu kalenin Türk tarihindeki yerini ve dört yüz sene Türk idaresinde şeklini ve kemâlini bulmuş Belgrat şehrinin geçmişini, bir an bile düşünmeden, kendi hayatlarını yaşıyorlar. Artık devir onlarda... Hüküm onların. Kaleyi gezerken adeta işkence çekercesine ürperdim. Yollarda da kaç kereler arabayı durdurup feraceli Türk kadınlarının boyunlarına sarılarak buralara kadar öyle geldim. Türk tarihinde Belgrat'ın yeri nasıl müstesna olmasın ki, hemen hepsi zaferle biten seferlerin başlangıç noktası hep bu şehir idi. Onun için de adı Darülcihad. Tuğların dikildiği, padişah otağlarının kurulduğu, vezirlerin, serdarların orduların başına geçtiği mevki de, gene bu şehir. (...) Türk tarihinin Darülcihad'ının içinde bir seyyah olarak bulunmakla öylesine hüüzlenmişim ki adeta, geride kalan anlı şanlı tarih, sitem ediyor: 'İman ordularının çekilip gittiği yerde senin işin ne?' diyordu.” (Ayverdi, 2018: 93-94-95)

Falih Rıfkı Atay; Belgrat gezisinde, Türkler ile Sırlar arasında, mazinin kötü izlerinin unutulup bir dostluk kurulmasının her iki taraf için de elzem olduğunu belirtir. İsmail Habib Sevük ve Sâmiha Ayverdi ise bir zaman Türk toprağı olan bu

şehrin yaşadığı değişimin, kendi ruh dünyalarında bıraktığı hüznü eserlerine yansıtırlar.

1.8.2. Niş

Niş, Sırbistan'ın en büyük üçüncü şehridir. Şehir, Bulgaristan sınırındadır. Şehir IV-XIX. yy.lar arası Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. İncelediğimiz eserlerde Niş'i Falih Rıfkı Atay ve Sâmiha Ayverdi gezmiştir.

Falih Rıfkı Atay, Niş'i Yalova'ya benzeterek şu ifadeleri kullanır:

“Ertesi akşam Niş'te, banyolarda kaldık. Buraya da Yugoslavya'nın Yalova'sı denebilir. Çok eskiden, Türkler vaktinde bu hamamlara gelinirdi. Küçük bir kaynak ve üstünde alaturka bir bina vardı. Kral Aleksandr zamanında kaplıca ihya edilmiştir. Niş'le banyoların vaziyeti, Bursa ile Çekirge'nin vaziyeti ile anlatılabilir. Modern müesseseler, güzel köşkler, kaplıcayı şehre bağlayan tramvay hattı, sonra Londra-İstanbul asfalt yolunun bir parçasının kasaba ile hamamları birbirine bağlaması... Niş banyolarının umulmayacak kadar az zamanda inkişaf bulmasına hizmet etmiştir.” (Atay, 2018: 112)

Sâmiha Ayverdi, *“İliklerine kadar Türk şehri”* olarak nitelendirdiği Niş'ten hüznü bahseder. Ayverdi'yi üzen husus, şehrin tarihî damgasının silinmiş olması ve şehirde çok az Türk ailesinin kalmasıdır. Ayverdi duygularını şöyle belirtir:

“Dört yüz küsur kilometreyi, şiddetli bir yağmur altında geçerek Niş'e geldik. İnip kaleyi görebilirdim. Fakat Rumeli beni adeta hasta etti. Nasıl etmesin ki, iliklerine kadar Türk olan koca Niş, eski sahiplerinden ayrılalı yüz sene olmadan, beş yüz yıllık tarihî damgası, yüzünden silinmiş. Bu milyonluk şehirde şimdi yalnız on bir Türk ailesi varmış. Balkan Harbi'nin muhacir selini görmemiş olsaydım, düşman tarafından namertçe kovalanmanın ne demek olduğunu belki gerçek manası ile bilemezdim. Beş yüz şu kadar seneden beri Fatih Sultan Mehmet'in mürüvveti ile, Türk soyundan daha müsait şartlarda, hâlâ İstanbul'da yaşayan Hristiyan vatandaşları düşününce, Garb'ın Türklere barbar sıfatını yakıştırmalarının sebebi bir türlü anlaşılamiyor. Belki haçlı dünyanın bize olan kini, sadece Müslüman oluşumuzdan.” (Ayverdi, 2018: 97)

1.9.Yunanistan

1.9.1. Atina

Yunanistan'ın başkenti olan Atina, 1458-1833 yılları arasında Osmanlı egemenliğinde kaldı. İncelediğimiz gezi yazılarında Atina'yı İsmail Habib Sevük ve Haldun Taner gezerek gözlemlerini eserlerine aktarmışlardır.

İsmail Habib Sevük, ilk olarak Atina'ya bağlı Pire şehrini gezer. Yazar Atina ile ilgili gözlemlerine yer verirken kendini Galata'da sandığını ve Atina'da o yıllarda Rumcadan çok Türkçenin duyulduğunu şu sözlerle aktarır:

“Pireye giriyoruz. (...) Ağır ağır limana girdik: Sağ tarafta kavruk bakır renkli toprağın kamburuna tırmanmağa çalışan ölü gözlübodur evler ve boy atamamış çüce ağaçlar. İki havuzlu liman çok büyük değil, fakat kalabalık. Tam karşıda Pire tepesi, yalçın çehresiyle sert sert bakıyor. Rıhtıma çıkınca kendimi bizim Galata'da sandım. Yalnız ufak bir ayırım, burada Türkçe Rumcadan daha çok işitilmektedir! (...) Yalnız insanlar değil, yerler bile Türkçe konuşuyor: Fâti'h'in otağ kurduğı yerden Akropol'a gittiğı yola 'Padise Caddesi' diyorlar. Rumcada 'ş' olmadığından bu Padişah Caddesi demektir. Pire'nin sağını dolaşınca görülen ilk koyun adı daha güzel: 'Türk Limanı'. Ondan sonraki, karaya sokulmuş mavi bir kepçeye benzeyen ikinci koyun adı da 'Pasa Limanı'dır. (...) Pire nerede bitip Atina nerede başlıyor, belli değil. Yalnız isimler tuhaf: Burası yeni İzmir, şurası yeni Akşehir, ötesi... Bıraktıkları yerlerin adını bırakmamışlar.” (Sevük, 1987: 205-206)

Yazarın Atina'daki sonraki durağı Kifisya'dır. Burası da Pire gibi Atina'ya bağlı bir şehirdir. Sevük, Kifisya ile ilgili gözlemlerini aktarırken bu sefer Atina ile Ankara arasındaki benzerliğe dikkat çeker. Yazar, gözlemlerini şöyle aktarır:

“Kifisya'ya gittik. Burası Atina kibarlığının sayfiye yeri. (...) Akropol tepesinden Atina'nın dört çevre panoramasına bakıyorum: Deniz tarafı... Yarım milyonluk Atina dörtte bir milyonluk Pire'yle birleşmiş gibi. Karşıda üstü çeşmeli bir tepelik, Atina sağdan ve soldan burayı çevirip, sağda ve solda, kıyılarına mahalleler sıralı upuzun iki caddeyi iki kol gibi uzatarak, denize doğru bir timsah kafası gibi çıkmış Pire'yi kaçırmamak için sımsıkı yakalamışa benziyor. Diğer taraflar... Fakat tuhaf, Atina ile Ankara arasında enikonu bir benzeyiş var: Bizim oradaki kale bütün şehri nasıl kurumla görüyorsa Akropol da Atina'ya öyle bakıyor. Yalnız orada kale tepenin altına geçirilmiş tunçtan bir çelenk gibi dururken burada Partenon tepenin başına konmuş beyaz bir hotoz gibi. Batı tarafı, kül renkli sinsi evlerin serpililiğiyle bizim Ankara'nın Çankırı kapısını andırmaktadır ve doğu tarafının şehre yeni eklenen güzel mahalleleri de Ankara'nın 'Yenişehir'ini hatırlatıyor. Şimal tarafında, bodur ağaçların tozlu yeşilliğiyle beline kadar zorla peştemallanmaya çalışan şu yalçın kayalıklı sivrilik Ankara'nın Cehennem tepesi gibi. Daha arkadaki boylu boslu Olimp dağları da Ankara'ya gösterişli bir fon gibi gerilen Elmalı dağlarının tıpkısı.Eh... Atina ile Ankara, dostluktan da üstün, kardeş gibi

oluyorlar değil mi? Meğer birbirlerine de kardeş gibi benziyorlarmış.” (Sevük, 1987: 208-209)

Yazarın Atina'daki yeni durağı Akropol'dur. Yazar, Akropol ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Atina'nın böğründe kayaları otuz asırlık tarihle daha çok sertleşmiş bu tepenin vaktiyle bütün üstü ve çevresi mermer güzelliğinin son çizgilerini gösteren eserlerle doluydu. Şimdi orada iskeleti duran Partenon'la birkaç mabedin kırıntılı artığı var. (...) Akropol'a batı tarafındaki Propile dehlizinden geçilerek giriliyor. Giriş yerindeki bu yapının vaktiyle ne kadar şatafatlı olduğu şimdiki halinden de belli: Bir harman yerlik genişliği çevreleyen oluklamasına işlenmiş güzel sütunlar, üstleri gitmiş kornişlerin alt kısımlarıyla birbirine perçinlenerek, kollarını yekdiğerinin omzuna atıp halkalama bir Yunan polkası oynarken birdenbire başları uçmuş ve kendileri donakalmışlar gibi duruyorlar. Gerek bu gerek diğer mabetlerin çoğu hep 'peltenik' denen mermerle yapıldı. Bu mermer şu karşıdaki Olimp dağından çıkıyor. (...)Mabedler ilâhlar için yapıldı, ilâhlar Olimp'in tepesinde oturdular. (...) Atinalıların en çok tapınıp en çok saydıkları iki ilâhtan biri Jüpiter, diğeri Atena; biri bütün Yunanlılığın, diğeri Atina şehrinin; o erkek, bu kadın; o yerle göğün, bu güzel sanatların; kudret onda toplanıp güzellik bundan çıktı. Eski Atina'nın en yüksek iki sanat eseri de elbet bu ikisi için olacaktı: Jüpiter'e yapılan mabet bütün yapıların en gösterişli ve büyüğü, Atena için yapılanda en özenilip bezenilmiştir. Ona Olimpiya, buna Partenon deniyor. O düzlükte, bu tepede; ondan ancak on altı sütun kaldı, bundan da üstü açık dört duvarlı bir gövde; demin onun yanındaydım, şimdi bunun mermer basamaklarında oturuyorum. Akropol'un doğusundaki Jüpiter sütunları buradan bir araya toplanmış dumansız fabrika bacaları gibi görünüyor. (...)Fidyas'ın heykeller ve kabartmalarla süslemek için on yıl çalıştığı Partenon'dan şimdi sütunlar üstündeki bir korniş artığının bir köşesinde kırık bir kadın çehresi ve diğer köşesinde yarım bir at başı kalmış.” (Sevük, 1987: 210-211-212-213-214)

Yazar, Akropos'taki mimari eserleri aktarırken bu eserlerin tarihleri ve mitolojideki yerleri hakkında da bilgiler verir. Sevük, Akropos gezisini şu cümleyle özetler: *“Akropol'da dinle şiirin ikizliğini öğrendim.”* (Sevük, 1987: 218)

Haldun Taner, Yunanistan'daki ilk gezisine Atina ve çevresinden başlar ve gözlemlerini şöyle aktarır:

“Akropolis tepeciğinin güneybatısındaki dik asfaltı tırmanıp Fropylaia'yı geçince, güneşin altında bembeyaz mermerleri ile parlayan Pantheon gözlerinizi alıverir. Birden nefesiniz duracakmış gibi olur. (...) Pantheon, çatısı, cellası, roliyefleri ile tastamam... On metre yüksekliğindeki beş metre enindeki büyük doğu kapısı yerinde sağlam. Tapınağın dünyadan ayrılan altı sütunlu bir sahanlıktan ilkin, Hekatompedon ismi verilen bölüme giriyorsunuz. (...)Etrafınıza bakıyorsunuz: İki yanda, iki sıra olarak uzanan dokuzar Dor sütünü odayı orta nefle yan neflerden ayırıyor. Arkada, yani Adyton'da hisar tanrıçası Athena'nın bu sefer, altın ve fildişinden yapılmış 12 metre boyundaki tapım heykelini başınız yukarda hayranlıkla seyrediyorsunuz. Bakire odası da, demek olan Parthenon'a ise batıdan giriliyor. Burada

Tanrıçanın tapınak hazinesi ve tapım adakları var. Çeşit çeşit taslar, bardaklar, testiler, tütsü kapları, tenekeler, sepetler... ” (Taner, 1979: 24)

Şehrin tepesinden Atina’ya bakan yazar, gözlemlerini şöyle aktarır:

“Kuzeyde Kerameikos, çömlekçi şehri uzanıyordu. Bunun ötesinde Eflatun’un ders verdiği Akademia’sı ve Gymnasion’u... Daha kuzeyde Sophokles’in doğduğu ve minnet duygusu ile eserine geçirip ölmez kıldığı Kolonnos Hippos... Batıya doğru Theseus Tapınağı’nın bulunduğu Theseion Tepesi... Doğuda Hadrianus şehri... Hani şu şehre bakan, yüzünde: Burası Atina değildir. Theseusun eski şehri... Öbür yüzünde ise: Bu Hadrianus’un şehridir. Theseus’un değil. Yazılı, mahut Hadrianus kapısı... Daha beride Hadrianus şehrinin doğusunda büyük Stadion Panathenaikon... Daha ötede Aristoteles’in ders verdiği yer, Lykeion... ” (Taner, 1979: 26)

İsmail Habib Sevük Atina ile ilgili gözlemlerini aktarırken şehrin Türkiye ile arasındaki benzerlikleri, şehirde duyulan Türkçeyi de dile getirir. Haldun Taner’in ise şehirde odaklandığı unsur, şehrin tarihî yapılarıdır.

1.9.2. Kavala

Kavala, Yunanistan’ın Trakya Bölgesi’nde yer alan bir şehirdir. Şehir 1397-1912 yılları arasında Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. İncelediğimiz eserlerde Kavala’dan Füzuran ve Haluk Dursun söz etmiştir

Füzuran’ın Kavala ile ilgili ilk gözlemleri şu şekildedir:

“Trafik göstergelerinin arasında büyük bir pano hemen göze çarpıyor. Üstündeki açıklama İngilizce Rumca yazılmış. Kıbrıs haritası, Rumların olduğu bölümden kanlar akıyor: "Kıbrıs'ı unutma... ” (Füzuran, 2001: 154)

Kavala aynı zamanda, Osmanlı’nın son dönemlerinde devlete isyan etmiş Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın da doğduğu yerdir. Yazar, Rumların Paşa’ya bakışını şöyle aktarır:

“Kavala’daki evi ise yüksek bir yarın üzerinde Ege’ye dönük. Eve girerken dış kapı alınlığındaki yazıtı okuyorum. ‘Mısırlı Mehmet Ali Paşa’nın evi.’ İçeriye gezdiren kadın, Paşa’nın Mısırlı, alandaki heykelin de onun olduğunu anlatıyor:

‘Çok severiz onu.’

‘Nerede doğmuş peki?’

‘Kavala’da.’

Heykel gerçekten görkemli ve iyi bir tunç döküm. Üstünde de övgüler övgüler... Ne demişler, düşmanımın düşmanı, dostumdur. Böylece Arnavut asıllı Paşa da burada birden Mısırlı oluverir... ” (Füzuran, 2001: 154-155)

Haluk Dursun Kavala'dan hayranlıkla söz eder ve Kavala ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“1999 senesinin yaz ayında ben büyük bir hata yaparak Selanik’e, Kavala üzerinden gittim. Önce Kavala’yı gördüm, gezdim ve gönlümün önemli bir kısmını Kavala’ya kaptırdım.(...) Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın konağını bulduk. Eli böğründeli, çıkmalı tam bir Osmanlı konağı. Her iki sahile de hakim, tıpkı bizim Anadoluhisarı’ndaki Amucazade Hüseyin Paşa Yalısı gibi. Çok da güzel korumuşlar. Hemen yanında at üstünde bir paşanın heykeli...”(Dursun, 2019: 79-80)

Yazar, Yunanistan’da Kavalalı Mehmet Ali Paşa Konağı’nın iyi korunmasını ve Paşa’nın heykelinin yapılmasını, Mehmet Ali Paşa’nın Osmanlı’ya ihanetine bağlar ve Kavala ile ilgili gözlemlerine devam eder:

“Sonra mahalle aralarındaki eski Türk evlerini gezerek şu anda restore edilen ve Türk özelliği hiç vurgulanmayıp sanki bir Mısır eseriymiş gibi lanse edilen tarihî Osmanlı imaretine girerek ikinci katındaki İmaret Cafe’ye oturdum. Hemen yanında harap halde Cami-i Şerif’i bulunuyordu. Önündeki revaklar, sütunlar altında küçük, şirin bahçesinin içinde yemekler yeniliyor, kahveler içiliyordu. Binaya Mısır posterleri asılarak Arap havası verilmeye çalışılıyor ise de Osmanlıca kitabeler hâlâ duruyordu. Benim üst katta oturduğum yerden ise hem iç avlu hem hücrelerin bulunduğu kısım hem de karşıdaki Kavala Limanı gözüküyordu. Kalesiyle birlikte bizim biraz Bodrum’a, taş evleriyle Ayvalık’a, eski Kaleiçi evleriyle Antalya-Alanya’ya, liman içindeki balıkçılarıyla Gelibolu’ya, kordon boyuyla İzmir’e benzeyen bir şehir. Ama bir an karşıdaki tepelere bakınca dağın zirvesindeki muazzam haçı görüp kendinize geliyorsunuz.(...)Kavala’nın etrafı üzüm ve zeytinlik, hele karpuzlarıyla meşhur bir kasabası var ki ismi ne biliyor musunuz? ‘Sarı Şaban’”(Dursun, 2019: 80-81)

1.9.3. Selanik

Selanik, Yunanistan’ın ikinci büyük şehridir. Şehir, 1382-1912 yılları arasında Osmanlı himayesinde kalmıştır. İncelediğimiz eserlerde Selanik’ten Füzûzan ve Haluk Dursun söz etmiştir:

Füzûzan’ın Selanik ile ilgili gözlemleri şöyledir:

“Buradaki Osmanlı yapılarının sayısı 3.800’leri buluyor. Osmanlı’nın payitahtlarındaki mimarî değerler eksiksiz olarak burada da uygulanmış.15. yüzyıl bedestenine hemen giriyorum. İçi fazla daraltılmış, dışı ise aynen

korunuyor. Yunanistan'ın 1980'lerde AET'ye⁴ kabulünden sonra Eski Eserleri Koruma Fonundan aldığı ödeneklerle bazı yapılar pek ağır aksak gitse de onarıma alınmış. 1913'te Yunan Krallığına bağlanmış Selanik. O tarihlere kadar da Türkler imar girişimlerini caymadan sürdürmüşler. Bunun çarpıcı birkaç örneğinden biri 19.yüzyıl yapımı, bir İtalyan mimarın elinden çıkma hükümet konağı tarzının en güzellerinden. 20. Yüzyılda yeşilliklerle dolu bahçesinin içinde yükseltelen konak şimdi belediye konukevi olarak kullanılıyor. Kaleye çıktığımızda ora yerlileri merhabamızı biraz geç karşılıyorlar. Sonra sözden söze atlıyoruz. Kırık bir Türkçeleri var. Kimi Konya, kimi İzmir doğumlu. (...) Bizimle sohbet edenler geride kalan Türk tanışlarından sevgiyle söz ediyorlar. Burası yüzyıllarca gerçekten tam bir Osmanlı yeri olmuş. (...)Selanik'te Atatürk evini ziyaret etmek gerçek bir göz zevkidir. Yunan hükümetinin 1937 yılında sahiplerinden alıp Türk hükümetine verdiği bu ev 1953'te müze olarak açılmış. Aya Dimitria Mahallesiindeki yükselen çok katlı apartmanların sevimsizliği içinde bir manolya duruluğuyla beliren evi hemen ayırt ediyorsunuz. Burası 1870'lere doğru Rodoslu Müderris Hacı Mehmet Vakfınca yaptırılmış. Tapu kayıtlarına göre 'Bir bab fevkani oda, bir divanhane ve bir tahtesema ve iki bab tahtani, bir çeşme, bir miktar avlu' Avluda nar ağaçları var. Evin içi ışığın loşluklarla oynadığı bir yer. Apostolu Pavli Caddesinin üstünde olan ev, dışarısının onca gürültüsünü neyle kesip engelliyor diye düşünüyorum." (Füruzan, 2001: 152-153)

Selanik'i aşk ve barış şehri olarak niteleyen Haluk Dursun, şehri İzmir'e benzettir ve şu ifadeleri kullanır:

"Selanik, artık koskocaman bir metropol olmuş. Neredeyse bizim İzmir'le boy ölçüşecek. Zaten ona birçok açıdan benziyor: İki de doğuda önemli birer ticaret limanı, ikisi de kozmopolit, ikisi de Yahudi, Dönme, Rum ve Levanten etkisinde kalmış. (...)Denizin kıyısındaki büyük kule altında otururken bizim İstanbul'da Rumelihisarı'nda yahut Anadoluhisarı'ndaki Güzelcehisar kenarında gibiydim. Kulenin dibinde küçük güvercinlikler yapmışlar. Bu kuş evlerinde yaşayan güvercinler, çimleri sulayan fiskiyeler altında banyo ediyor, erkekler kabarıp kabarıp dişilerin üzerine süzülerek onlara çeşitli kur gösterileri yapıyorlardı. Sadece bu açıdan baktığımızda Selanik bir aşk ve barış şehriydi." (Dursun, 2019: 72)

⁴ Avrupa Ekonomi Topluluğu

2.DİĞER ŞEHİRLER

Bu bölümde, incelenen eserler içerisinde birer kez söz edilen şehirleri aktaracağız.

Ahmet İhsan Tokgöz, bugünkü Romanya'daki Orsova şehrinden söz eder:

“Orsova güzel bir iskele idi, ağaçlık, güzel haneler, hoş oteller nazara çarpıyor. Hülasa burada Avrupa'nın bakiye-i manzara-i saadet ve faaliyeti meşhur idi. Zaten Orsova Macaristan ve Romanya hududunda kâindir. Budapeşte'den Bükreş'e giden demiryolu buradan geçer.” (Tokgöz, 2007: 525-526)

Tokgöz, Romanya'nın Krabiye ve Bulgaristan'ın Simtov⁵ iskelelerine de uğrar ve gözlemlerini şöyle aktarır:

“İki tarafta uğradığımız iskelelerde, pek çok İslam ve Rumeli halkı görüyordum. Sade şu var ki iki sahilin menazır-ı umumiyesinde, halkta, ebniyelerinde, stoklarında büyük bir fark vardı. Büştibah surette Romanya, Bulgaristan'dan çok ileri idi.” (Tokgöz, 2007: 539)

İsmail Habib Sevük, bugün Bulgaristan'da yer alan Somovit'in yalnızca tarihinden söz etmiştir. Ardından yazar Bulgaristan'daki Vidin şehrinden söz eder:

“Ortada bizim eski hükümet konaklarını andıran hantal bir bina. Beride kavun kubbeli iri bir kilise ve yakınında ince bir minare. İskeleden sonra daha ilerde başka bir kilise, onun önünde ve kıyıda bir liman feneri gibi duran, diğer bir minare. Belli ki ezanlar çana sığınmıştır, fakat yine belli ki bu minareler, şehadet parmakları gibi, bir şey ispat ediyorlar. Vardık, bütün mazi haykırıyor: Vanz, onlara sor. Minare bana hiç bu kadar nurdan bir dua gibi görünmedi; gurbette minare, yalnız din değil, milletmiş de.” (Sevük, 1987: 39-40)

Sevük, bugün Sırbistan'da yer alan Semendire ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır: *“Semendire'deyiz. Akıncılarıyla Mohaç'ta düşmanı çeviren Bali Bey'in beldesi. Diğer yerlerde mazi hatıradır, burada madde. Dünyü gözüne de görüyorsun. Kıyıda ve baştaki burç, Pisa Kulesi gibi eğri. Meğer son harplerin birinde temeline bir gülle düşmüş. Türk'ün hendesesi: Güllelersin, sallanır; fakat yıkılmaz; eğrilmiştir, fakat devrilmiyor. Çarpıldı, çürümedi; çürük durduruyorsun, gene sağlam.”* (Sevük, 1987: 39-40)

⁵ Bugünkü Sviştov (Bulgaristan) olmalı; Osmanlı dönemindeki adı Zıştovi

Sevük'ün bahsettiği bir diğer şehir, bugün Macaristan sınırları içinde yer alan Mohaç'tır:

“Kasaba köyden az büyük ve şehirden çok küçük, iskeleye çıktıktan sonra Cenup'a bükülüyoruz. Solumuzda Tuna kıyısına gerilmiş beton bir duvar korkuluğu; sağımızda teker teker sıralanmış dükkânlarla evlerin birer katlık bodurluğu; altımızda bulunduğu yeri yadırgayan asfalt caddenin suyu yeni çekilmiş ırmak yatağın emliliğiyle uzanışı, o duvarla bu bina dizisinin arasında on beş dakika yürüdükten sonra birdenbire genişleyiveren asıl merkez kısmına gelince anladım ki kasaba uzun saplı bir tava gibidir.” (Sevük, 1987:51-55)

Ahmet Rasim, savaş yıllarında gittiği İbrail'den (Berail) söz eder. Yazar, ilk olarak şehrin tenhalığını yansıtır. Ahmet Rasim, Tuna kıyısındaki şehri şöyle anlatır:

“Tuna sahiline doğru yol aldık... Ne güzel sahil... Akşam güneşi bütün kırmızılığını nehrin suları içine atmış, pembeleştiriyor, karşı yakada ağaçlıklar arasında görülen yazlıklar bu renk değişiminde, yangın alevlerinden parlayan binalar gibi yararlanıyordu. İşte asıl İbrail, bu sahil idi.” (Ahmet Rasim, 1988: 122)

Falih Rıfki Atay, bugünkü Sırbistan sınırları içinde yer alan Şumadiya'dan söz eder:

“Şumadiya ormanlık yer demektir. Osmanlı Türk'ü için Söğüt ve İnegöl ne ise Sırbistan için Şumadya odur.”(Atay, 2018: 37)

Falih Rıfki Atay'ın bahsettiği bir diğer şehir Lübliyana'dır. Şehir bugün Slovenya'nın başkentidir. Atay'ın izlenimleri şöyledir:

“Lubliyan, eski Laybah, İslovenya'nın merkezidir. Ormanlar içinde neşeli ve mesut bir şehir! Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun ancak 40.000 nüfuslu bir kasabası iken, şimdi(1936) seksen binlik bir şehir olmuştur.” (Atay, 2018: 97)

Ardından yazar, Sloven tarihinden söz eder ve ardından, Lubliyan'daki gözlemlerini aktarmaya devam eder. Atay, Lübliyana ile ilgili gözlemlerini verirken aynı zamanda Türkiye ile de bir karşılaştırma yapar:

“Şehirde 30 bin kadar Alman var. Bunlar bilhassa endüstri ile uğraşmaktadırlar. Döne dolaşa çıktığımız bir dik tepeden şehri seyrediyoruz. Her taraf orman! Kendi kendime, medenî ve mesut Bolu'nun böyle olması lazım geldiğini düşünüyorum. Bunlar dahi ağaçlarla ve o ağaçların tahta ve kimya serveti ile geçinmektedirler. Bolu'da tahrip olunan- ah müteahhitler ve köy baltası!- orman, burada, Slovenya tabiatının eşsiz güzelliğini ve Slovenya

halkının saadetini yapıyor. (...) Biraz sonra aşağıda gördüğümüz dik ve sivri bir binanın üst katında çay içmeye gideceğiz. Balkanların tek gratsiyeli⁶ budur: On dört katlı bina! Eğer on sekiz defa daha yükseltirseniz, Amerikan gratsiyelini bulursunuz. En üst katın kahve taraçası Yugoslav ve Türk bayrakları ile donatılmıştı. Gazetecilerle hasbıhalde bulunuruz ve biraz sonra Lubliyananın panayırını geziyoruz. Taksim panayırını ne kadar hatırladık? Niçin bu sanatı tesis etmekte gecikiyoruz? İşte burası da alım satım yeri olarak yapılmıştır. Bizde yalnız panayır yapanların değil, bir ormancılık endüstrisi sergisi görmek isteyenlerin de buraya gelmelerini arzu ederdim. Ağacın nasıl kesildiğinden, kimya endüstrisi vasıtası ile ağaçtan neler istifade edilebileceğine kadar, bütün orman işletmesinin adım adım takip ediyoruz. Bolu mebusluğu ettiğim için bu panayırın değerinin ne olduğunu bilirim. Panayırda bizimle beraber dolaşanlardan biri bana sordu: Türkiye’de orman var mı?” (Atay, 2018: 98-99)

Atay’ın söz ettiği bir diğer Balkan şehri, Adriyatik Denizi’nde bir ada olan ve bugün Hırvatistan sınırları içinde yer alan Susak’tır. Atay tasvirini yaparken Susak ile Türkiye arasında benzerlik de kurmuştur:

“Susak’tayız. Kurbağalı Dere Köprüsü’nün Kadıköy’ü ikiye ayırmakta olduğunu tasavvur ediniz. Bunun bir tarafı olan İtalyan Fiyume’dir, öbür tarafı Yugoslav olan Susak’tır. Susak, Fiyume’nin eski bir mahallesi idi. Dannuncionun’un meşhur macerası, şehri ikiye bölmüştür. Ancak biri, İtalyan Fiumesi, hinterlantsız olduğu için, sonra da faaliyet Tiryeste’de toplandığı için, söniüp gitmiştir. Buna karşı Suşak nüfusu 7 binden 23 bine çıkmış ve Yugoslavya’nın başlıca limanı hâline gelerek zenginlik ve refahı bulmuştur. Belgrat’ın en yakın denizi Suşak’tadır. Onun için burada ayrıca, köşkler mahallesi de büyümüştür. (...) Slovenya ormanlarının kerestesi Suşak’a akıyor. Burada tayyare kaplamalarına kadar, her türlü kaplama işleyen bir fabrikayı dolaştık. (...) Susak’ta, dereye bakan sarp bir tepe üstünde Frankopanların şato harabesi var. Bunlar en eski Hırvat asilzadelerinden başlıca bir aile idiler. (...) Hangi tepeye çıkarsanız, her tarafta ümran ve inşaa görüyorsunuz. Maziye geçmek ve Yugoslav kültürüne, yani başındaki İtalyan medeniyeti yanında hak kazandırmak lazımdır. Binalar, abideler, bahçeler ve yeni köşkler, hepsi, yüksek bir zevk ve itina ile yapılmakta ve Yugoslav devrinin parlak eserini vücuda getirmektedirler. Susak’tan Arnavutluk’a kadar Yugoslavya Adriyatik’i kuşbakışı 650 kilometre ise de, sayısız girinti çıkıntılarında dolayı, bunun üç misli tutuyor. (...) Sahilde sık sık küçük köyler veya büyücek kasabalar birbirini kovalıyor.” (Atay, 2018: 101-102-103)

Yazar, eserin başından bu yana Balkanlarda edindiği izlenimleri aktarırken, Anadolu ya da İstanbul’u okuyuculara tasavvur ettirerek bir benzeşim kurdurtmaya

⁶ Almanca: Gökdelen

çalışır. Bunu, yukarıda eserden alıntıladığımız birçok yerde gördük. Adriyatik bölümünde de bu durum devam etmektedir:

“Anadolu’nun step dağlarını biraz daha dikleştirerek ve yamaçlarını Etlik veya Dikmen bağları ve seyrek ağaçları ile biraz şenleyerek mavi bir deniz kenarına yığınız ve sahilin karşısına daha basık, uzun adalar diziniz. İşte Suşak’tan beri böyle bir tabiatın içinden aşağı doğru iniyoruz.” (Atay, 2018: 103)

Atay’ın seyahat ettiği bir diğer şehir bugünkü Hırvatistan sınırları içindeki Split’tir:

“Sık sık köyler ve ara sıra mamur kasabalar var. (...) Spilit’e vardığımızda saat 7 idi. Burada Roma imparatorlarından birinin saray harabesi var. Asırlardan sonra, henüz, sütunlar ayaküstü durmaktadır. Bu kadronun içine, meşhur Hırvat heykeltıraşı Mestroviç, ilk defa kilisede Slav dili kullanılmak için mücadele eden Papaz Greguvar’ın muazzam bronz bir heykelini yapmıştır.(...) Şehrin eski sokakları ve kısımları, artistlerin kontrolü altında, olduğu gibi korunmakta, yeni mahalleler, ayrı yerlerde, şehrin tarihî kıymetine haneler vermemek üzere inşa olunmaktadır. Yugoslavlar, imarı bir nevi tahrip olmaktan kurtaran kültür olgunluğuna varmışlardır. Spilit’ten sonra gene aynı sarp dağlar, sık ve çıplaklık üstünde bir avuç yeşillikten fark olunan köyler, aynı manzara ve hava! Bura halkı denizden yaşamakta, birçokları Amerika’ya ve dünyanın başka yerlerine göç etmektedirler. Ancak turnakla işlenebilen bu yalçın toprakların terbiye ettiği irade, yeni dünyada âlimler, milyarderler yetiştirmeye muvaffak olmuştur.” (Atay, 2018: 103-104)

Yazar; Suşak ve Spilit hakkında izlenimlerini aktardıktan sonra, bugün Hırvatistan’da 49.000’lik bir nüfusa sahip olan Dubrovnik şehri hakkında bilgiler verir ve oradaki izlenimlerini aktarır:

“Dubrovnik, yani eski adıyla Ragüza’ya akşam geç vakit geldik. Eğer Alanya’yı görmüş olanlar varsa bu şehrin tabiatı hakkında kendilerine fikir edindirmek kolaydır. Denize doğru dimdik ve yüksek kayalar ve hepsinin üstünü dolaşan kale! (...) Osmanlılar Ragüza’yı zapt edemediler. Şehir, Moğol Muharebesi’nden sonra, muayyen bir haraç vererek Osmanlı Türklerinin himayesinde hürriyetini muhafaza etti.(...) İç sokaklarda hemen Orta Çağ havasına giriyorsunuz. Şehrin büyük kısmı 17’nci asırda bir zelzele ile harap olduktan sonra yeniden yapılmıştır. Kalenin bir dibindeki Fransiskenlerin manastırı ile, öbür ucundaki Döminikenlerin manastır ve kilisesi, sonra Rektör’ün sarayı başlıca abidelerdendir. Fakat dediğim gibi asıl abide şehrin kendisidir.⁷Dubrovnik son senelerde Dalmaçya turizminin en çok tekâsüf ettiği yer hâline geldi. Biz geldiğimiz akşam 3000 otel ve pansiyon odasından hiçbiri boş değildi.(...) Her adımı masallar ve tarihle dolu olan şehrin uzun ziyaret

⁷ Hırvatistan 'ın 1991'de [Yugoslavya](#)'dan ayrılışı sırasında çıkan iç savaşta, [Sırp](#) saldırıları nedeniyle [şehirdeki](#) tarihi eserler önemli ölçüde zarar gördü. [UNESCO](#)'nun başlattığı restorasyon çalışmaları ile de 2005 yılı itibarıyla şehir eski görünümünü büyük ölçüde kazandı.

hikâyelerine girişmeyeceğim. Fakat şu, bizim için merak edilmeye değer: Her sene haraçlarını almaya giden Türkler, bir gün, kendi himayelerinde olan bu şehirde kendilerine ait hiçbir alamet bulunmadığından şikâyet etmişler. Ragüzalılar kalelerinin az görünür bir köşesinde yuvarlak bir pencere üstüne, mezar taşı ucuna benzer, bir sırik alameti koymuşlar. Hâlâ olduğu gibi duruyor.” (Atay, 2018: 105-106)

Yazarın Balkan topraklarında bir sonraki durağı, eski Karadağ’ın eski başkenti olan Çetine’dir. Yazar, bu bölümde Karadağ ve Çetine ile ilgili gözlemlerini aktarır:

“Yeni Hersek, bayırlar üstüne ve denize doğru işlenen Adriyatik şehirlerinin en güzellerinden biridir. Artık burası ile Katoru Körfezi’ne giriyoruz. İzmit Körfezi’ni birkaç kere kıvrarak her burunda sizi ayrı bir gölde zannettiren manzaralar tasavvur ediniz ve kıyıların etrafını sert dağlarla çeviriniz: Yugoslavya Adriyatik’inin en meşhur parçasını canlandırabilirsiniz. Fakat onun lezzetlerini tatmak için mutlaka bir defa görmelisiniz. Sırası ile Boğaziçi’ni, İstanbul’u hatta Rio de Janerio’yu hatırladığım manzaralardan geçtim. Herseknovi’den bütün sahili kıvrılarak Katoro kasabasına gidiyoruz. (...) Memnu mıntıkada ecnebi yerli herkesi tekyit eden tek şey, binaların üstündeki şu ihtardır: Fotoğraf almayınız!(...)Katoro koyun dibindedir. Orta Çağ dekoru içinde sevimle ve şen bir kasaba! Kültür hakim olduktan sonra, sanat ve hayat, mazi ve yeni zaruretler ne güzel uyuyor. Surları yıkmaksızın insanları rahat yürütmek ve tarih ile hatıraları, insan için, zindanlaştırmamak mümkün oluyor.(...) Yalçın, yüksek ve esmer kayalar: daha ismini söylemeden Karadağ’dan bahsedeceğimi tasavvur edebilirsiniz. Dimdik, sarp, baş döndürücü kaya dağları! Fakat bu koydan yukarı çıkan yolun gösterdiği manzara ancak bir sıfatla anlatılabilir: Muhteşem!(...) Dağlar, Ankara’da gördüğümüz dağların büsbütün taşlısıdır. Ancak nerede bir damla toprak varsa, içinde ya bir lahana yahut bir mısır fidanı görüyorsunuz. En fakir köyler taşlandır ve üstü kiremittir. Karadağlılar dışarıda kazamaya mahkum adamlar olmakla beraber, vatan ve hürriyetlerinin âşığı idiler. Sıfırdan 1400 metreye çıktıktan sonra, bir yanardağ ağzına doğru iniyoruz: Çetine oradadır. Burası eskiden 2500 nüfuslu bir köydü. Karadağ Kralı Nikola, burada, bir kabile şeyhi gibi hüküm sürerdi. İlk defe onun, müze yapılan sarayına gidiyoruz. İki katlı bir ev! Kapıdan girince solda çalışma odası var. Burada muhtelif muharebelerde zapt olunan Osmanlı bayrak ve sancakları ile İşkodra kasabasında kesilen bir Osmanlı paşasının alçı başı gözünüze çarpacaktır. Kestikleri Osmanlı kafasını ipe geçirip asmak Karadağlıların âdeti idi.(...) Osmanlılar yalçın Karadağ’ı zapt edemediler. Fakat yeni bulunan bir vesika gösteriyor ki onları da Ragüza gibi, haraca bağlamışlardı. Gerçi haraç Karadağ’ın fakirleri ile mütenasipti: Senede bin bir orak kuru ot!(...) Ankara Palas’ta uyandıktan sonra pencereden etrafınıza bakınız: Benim bu sabah Çetine’de duyduğum hissin aynını duyacaksınız. Alabildiğine çıplak dağlar! Lakin şimdi bunların üstünde birtakım beyaz taş işaretleri görüyorsunuz. Bunlar dağların ağaçlanmış kısımlarını bildirir. Bu kısımlara insan girmek ve hayvan sokmak yasaktır. Yugoslavyalıları dahi Cumhuriyet Türkleri gibi, Çetine dağlarını ağaçlamaya cesaret etmektedirler. Yeşil yamaçlar, muvaffakiyetin müjdesi gibi gülümsüyor!” (Atay, 2018: 106-107-108-109)

Melih Cevdet Anday Bulgaristan’ın Burgaz şehrinden söz eder:

“Burgaz. Burgaz'da Belediye'yi ve bir de Yorgi Bayef'in resim sergisini ziyaret ettik. (...) Burgaz'dan sonra ta Balçık'a değin, artık bütün bu kıyı, dinlenme ve eğlence yerleri ile dolu büyük bir plajdır. Plaj kasabaları, bakırlı bahçeler ve parklar içindedir, yapılar modern, eğlence yerleri Batı ile yarışacak nitelikte. (...)Burgaz'da kaldığımız o gece, Burgaz'la Varna arasında yeni açılmış bir gece kulübüne davet edildik. İçerisi turistle dolu idi.” (Anday, 1965: 133-134)

Anday'ın bahsettiği bir diğer şehir Nessebar'dır ve yazar, Bulgaristan'daki Nessebar ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Bölgenin tarih bakımından en ilginç yeri Nessebr. Yalnız şunu hemen ekleyeyim, soruşturduğarımdan anladığıma göre, Bulgaristan'da arkeolojik kalıntılar pek zengin değildir. Gezdiğim müzelerdeki en eski kalıntı örnekleri, bilemediniz Helenistik bir iki küçük parça He kalıyordu. Bizim toprakların bu alandaki zenginliği, sanırım dünyanın hiçbir yeri ile ölçülemez. Nessebr'de ise bir iki Bizans kalıntısı vardı. Bunlardan biri onarılmıştı. Bazilikanın duvar süslemeleri, geçen yıl Amasra'da gördüğüm bir bazilikanın duvar süslemeleri ile aynı idi: Beş altı köşeli seramiklerden yapılmış yarım daireler. Bunlar, onarılmış olan kilisenin duvarlarında renkli camla da bezenmişti. Bulgarlar, bir yarımada olan ve eski yapıları bulunan Nessebr'i, kendi havası içinde yaşatmak için tedbir almışlar: Eski evleri onarıyorlar. Böylece denize bakan ahşap, kargir yapılar, kendi üsluplarında yaşatılmış ve görünüşü zenginleştirilmiştir.” (Anday, 1965: 134-135)

Yazar, Macaristan'daki Estergon şehrini ziyaret eder:

“Ben hemen Estergon Kalesi'ni aramaya başladım. Geçen yüzyılın ilk yarısında yapılmış olan büyük ve tatsız katedral bütün görüntüyü kapıyordu. Oysa burada ünlü kaleden başka, Roma, Orta Çağ Macar ve Türk kalıntıları vardı. On ikinci yüzyıldan kalma gotik üslubunda bir saray, Kral Bela'nın sarayı. Uzun yıllar toprak altında unutulmuş olan bu sarayın dar merdivenlerinden çıkıp bir kalenin ağzına geldik ve orada başka bir merdivenden akan gezicilerin hücumuna uğradığımız için sıkıştık kaldık. Boyuna geçiyorlar,geçiyorlar. (...) Sonra oradan kaleye, ünlü Estergon Kalesi'ne geçtik ve bütün şehri, Tuna ile birlikte yukardan gördük, evlerden sadece biri Türklerden kalma idi, ikinci kata dışarıdan çıkan bir merdiveni var. Öte yanda, şimdi Hristiyan müzesi olan kilisenin sarayı ve Tuna... Tuna üzerinde yıkılmış bir köprü... Savaşta yıkılmış olan bu köprüden karşıya, Çekoslovakya'ya geçiliyordu eskiden. Karşıda fabrika bacaları ile Çekoslovakya... Büyük katedrali de gezdik, bir papaz vaaz ediyordu, yüzlerce insan doldurmuştu kiliseyi. (Estergon dindarların merkezidir). Katedralin en ilginç yanı, içinde bir on beşinci yüzyıl Chapel'ini saklamasıdır. Yıkılan bir Orta Çağ katedralinden kalmış bu Chapel; kapısından baktık, o küçücük yerde tek başına oturmuş, gözlerini İsa'ya ya da Meryem'e dikmiş, kıpırdamadan bir kadın oturuyordu öyle... Sonra tepeden indik, önce Türk eserleri müzesini gezdik. İki üç odadan kurulu küçük bir müze bu. Adı: Török Emlekek. 'Emlekek' ne demektir diye sordum, kalıntı demekmiş. (...) Müzede birkaç kilim ve kapacak gibi bir kaç parça eşya vardı.” (Anday, 1965: 176-177)

Yazarın Macaristan'daki bir sonraki durağı Dunauyvaros'tur. Yazar, gözlemlerini şöyle aktarır:

“İlk durağımız Dunauyvaros. 1950'den önce basılmış olan Macaristan haritalarında böyle bir ada rastlanmaz. Çünkü Dunauyvaros, yeni kurulmuş bir sosyalist şehirdir. İlk beş yıllık planın en büyük demir-çelik endüstri merkezi. Büyük, modern yapılar, ağaçlı caddeler, yeşillikler, bahçeler, oyun yerleri arasında birbirlerini kesen temiz sokaklar, mağazalar, lokantalar, oteller, okular, sinemalar, müze, hastane... Her şeyi, her şeyi olan yepyeni bir işçi şehri burası. (...) Dunauyvaros Kültür Sarayı'nın sahnesinde temsiller vermek üzere ulusal tiyatro, komedy tiyatrosu taşra kumpanyaları birbiri ardına geliyorlar... Şehir, fabrika dumanlarından ve kokularından rahatsız olunmayacak bir yere yapılmıştır ve bütün apartmanlar bir merkezden ısıtılır, evlerde her zaman sıcak su bulunur. Yazın açık hava tiyatrosunda temsiller verilir, spor alanlarında ve parklarda eğlenilir. Bela Bartok'un adını taşıyan lokalde konserler vardır. Dunauyvaros, sporda memleket çapında ün yapmış, Macaristan'ın en iyi futbolcuları, tenisçileri, yüzücüleri (yüzme havuzu var şehrin), basketbolcuları oradan çıkmaktadır.” (Anday, 1965: 177-178-179)

Yavuz Bülent Bâkiler, bir şiir etkinliği için gittiği bugün Kuzey Makedonya sınırları içinde yer alan Struga şehrinden bahseder:

“Struga, Makedonya Cumhuriyeti'nde küçük, şirin bir şehir. Sokaklarında, orta halli insanlar gördüm. Sırp-Türkler-Arnavutlar, kendilerine has kıyafetlerle dolaşıyorlar. Başları örtülü, nu yüzlü Türk kadınları, bereli-takkeli erkeklerinin yanında veya birkaç adım arkasında yürüyorlar. Onları, bir eski caminin, bir küçük mescidin, bir kubbeli hamamın yanında-yöresinde gördükçe kendimi bir Anadolu şehrinde sanıyorum. Struga sokaklarında dolaşırken, kulağıma, zaman zaman Türkçe konuşmalar geliyor. Güzelim Rumeli şivesi, içimi ürpertilerle dolduruyor. Rumeli türküleri, ne güzel, ne ince, ne musiki yüklü bir dille konuşuyorlar. (...) Struga, kültür ve medeniyet değiştiriyor. Eski kerpiç evler, yerlerini beton yığınlarına bırakıyor. Şehirde büyük apartmanlar yükseliyor. Daracık sokakları yanında, geniş caddeler ve aydınlık meydanlar, şehre bir rahatlık kazandırıyor. Ve evlerin bahçelerinde, balkonlarında, pencerelerinde, şehrin caddelerinde, meydanlarında, avuç içi iriliğindeki rengârenk güller, çiçekler sanki insanları hep dost duygularla selamlamak için başlarını sallayıp duruyorlar. Şehrin ortasından geniş ve güzel bir ırmak geçiyor. İsmi: Kara Dirin. Kara Dirin; yeşilin, mavinin, beyazın ve morun çeşitli tonlarıyla yere boylu boyunca inmiş bir ebemkuşağına benziyor.” (Bâkiler, 2019: 23-24)

Sâmiha Ayverdi, Macaristan sınırları içinde yer alan Subotica'dan söz eder:

“Subotica, güzel, temiz, muntazam bir şehir. Ertesi gün Peşte'ye hareket etmek üzere Patria Oteli'ne yerleştik. Yüz seksen sene Türk vatani olan, Türk'e has âbideler, sanat eserleri ve bir yandan da mülkî, askerî, hukuki teşkilat ile,

buyruğumuzun ve medeniyetimizin damgasını yemiş Macar illeri.” (Ayverdi, 2018: 105)

Ayverdi'nin söz ettiği bir diğer şehir, bugün Karadağ sınırları içinde yer alan Budva'dır:

“Büyük bir şehir. Yeni bina, otel ve tesislerin yanı sıra, şehrin bir de çok eski, daracık sokağı olan bir kısmı vardı. Burası, eski hâli ile muhafaza edilmiş ve oradaki dükkânlar, sırf turistler için, Rumeli'nin telkari işlerini teşhir edip satmak üzere hazırlanmıştı.” (Ayverdi, 2018: 155)

Ayverdi, Bulgaristan'ın Belova şehrinden söz eder:

“Burada İlhan Ayverdi'nin anneannesinin iki çiftliği varmış. Dereli, tepeli koca kasaba, altmış sene evvel, baştan başa Türklerle meskûn iken, şimdi bu topraklarda sinmiş, ezilmiş bir avuç Müslüman, ya var ya yok.” (Ayverdi, 2018: 171)

Ayverdi'nin söz ettiği bir diğer şehir, bugünkü Bosna Hersek sınırları içinde yer alan Banja Luka'dır:

“Geçtiğimiz yollar orman, dere ve nehir... Her taraf yeşil... Sanki dünya, baştan başa bir yeşil kaftan gitmiş... Toprak mümbit, insanlar çalışmaya zorlanmış ve alıştırılmış.(...) Banyaluka, oldukça büyük bir şehir. Birden karşımıza güzel bir cami çıktı. Ağabeyim, 'Ferhat Paşa Camii...' dedi.(...) Bizi gören Boşnak Müslümanlar, birer birer geldiler. Çoğu Türkçe bilmiyordu. Hepsi de kerli ferli beyefendi tipinde kimselerdi. Ancak birisiyle anlaşmak mümkün oldu. Zira vaktiyle Üsküp'te okumuş ve kadılık yapmış aklı başında, efendi bir adamdı. İstanbul'a Salıgrad diyorlar. Yani padişahın bulunduğu şehir, taht şehri.” (Ayverdi, 2018: 195)

Ayverdi'nin bahsettiği bir diğer şehir, Bosna Hersek sınırları içinde yer alan Yayçe'dir:

“Etraf son derece sarp, dik ve kayalık... Yol da bu yüzden sert ve keskin virajlarla devam ederek Yayçe'ye kadar geldi.(...) Şehre hakim tepede, çok büyük ve çok eski bir kale var. Kim bilir, ne gibi bir ihtiyaç, ümit ve korunma duyguları ile yapılmış. Amma bugün, bir tarihi kalıntıdan ibaret... Hatta değil yaptıranı, devri dahi bilinmeyen bir kalıntı... (...) Yayçe'nin, kubbeli, güzel bir de câmii var. Esâsen bu muntıkada İslâm nüfusu kadar Müslüman rûhu da hâkim. Devamlı, bizden kalma isimler göze çarpıyor; Donya Vakuf, İskender Vakuf, Duhan: Tütüncü, Kava: Kahve, Akşamluk: Meyhâne, Berberin: Berber.”(Ayverdi, 2018: 198-199)

Yazarın Bosna-Hersek'te sonraki durağı Travnik'tir ve yazar, gözlemlerini şöyle aktarır:

“Nihayet Travnik'e geldik. Kubbeli, büyük Süleyman Paşa Câmii, ilk göze çarpan eser. Çeşmesi kurumuş... Bizimkiler de öyle değil mi? (...) Gene Travnik'te bir başka câmi ve türbeler manzûmesi... Bunlardan biri, Sadrâzam Muhsinzâde Abdullah Paşa'ya âid. (Ayverdi, 2018: 199-200)

Füruzan Manastır yakınlarındaki Pirlepe şehrinden söz eder. Pirlepe şehrinde, Osmanlı zamanından kalma bir saat kulesinin üstüne yerleştirilmiş haç yazarın dikkatini çeker. Yazar, duruma tepkisini şöyle belirtir:

“Pirlepe'nin 1858'de yapılmış Saat Kulesinin üstüne eklenmiş haça bakıyorum. Hangi sakat bir zihnin buluşu bu, bir Osmanlı Saat Kulesinin tepesine haç eklemek...” (Füruzan, 2001: 63)

Yazar, Pirlepe ile ilgili izlenimlerini aktarmaya devam eder ve burada yaşadığı ilginç bir olayı şöyle anlatır:

“Pirlepe'nin yerleşim noktaları geniş. Ferahlık veriyor kişiye dolaşırken. Bir camii resim galerisi yapmışlar, geziyoruz. Galerinin bekçisi bize nezaketle Makedonca bilgiler veriyor.

- İki yüzyıl önce Osmanlılardan iki kardeş yaptırmış bunu. Burada camilere tarihi olduğu için önem veririz, çünkü sanat eseridir bunlar efendim.

Camiden çıkıp kentin alanına doğru yürüyoruz. Pirlepeliler sanırım bir yortu kutlamasındalar. Çocuklar yöresel kıyafetlerle büyüklerinin elinden tutmuş belli bir yöne doğru gidiyorlar. Bir ikisiyle fotoğraf çektiyorum. Bir başka gruba yaklaştığımda, onları gezdiren yakınları, 'neredensiniz,' diye soruyor. Türkiye'den yanıtı alınca, baştan çok şaşırıyor, sonra küçükleri toparlayıp hızlanıyor. Böylece birlikte yeni bir fotoğrafın çekilmesini engelliyor. Türklerden altı yüzyıllık nefret fikrini eksiltmeden taşıyan biri bu demek ki... İlk kez böyle bir tepkiyle karşılaşıyorum. Eh, insanoğludur deyip devam ediyoruz yola.” (Füruzan, 2001: 63)

Ardından Manastır'a geçen yazar, Manastır ile ilgili ilk gözlemlerini şöyle anlatır:

“Yol yükselerek bağlanıyor Manastır'a doğru... Yatağı dar, ama derin bir su Çina, Manastır kentinin girişini ikiye ayırıyor. Bu derin açıklığı iki yakasından demir köprücükler birleştiriyor. Yüzyılın başında yapılmış iki üç katlı Avrupa kesimi evlerin sıvaları eskilikten, bakımsızlıktan kabuk kabuk sıyrılmış. Panjurların yarı aralık bırakılmış kanatları sanki kış soğuşunu artıran bir sesle art arda çarpıyor birbirine. Yoksullaşan bir kent burası, hemen görülüyor. Ama öylesine etkili bir güzellikte ki, unutulmuş, değerli bir mücevher kutusu gibi tozlanmış, ama pırlıtsı örtülmüş yalnızca. Manastır'ı bende artık unutulmaz yapacak olan da bu, biliyorum.” (Füruzan, 2001: 63-64)

Yazar, Atatürk'ün de mezun olduğu Manastır Askerî İdadisini gezmiş ve burası ile ilgili gözlemlerini şöyle paylaşmıştır:

“Onun okuduğu İdadi'nin önünde duruyorum. Apak, çok güzel bir yapı burası. Binanın ön yüzüne çakılı pirinç levhaya hem Türkçe, hem Makedonca kazılan açıklamada, ‘Çağdaş Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk buradan mezun olmuştur.’ yazıyor.” (Füruzan, 2001: 64)

Yazar, bu okuldaki izlenimlerinin ardından, Manastır'ın etrafındaki köyler hakkındaki gözlemlerini paylaşır. Bu köylerdeki izlenimlerine geçmeden önce Manastır'da çeşitli röportajlar yapar. Manastır'ın köyelerine geçtikten sonra da köylerle ilgili gözlemlerini kısa tutup yaptığı röportajları vermeye devam eder.

“İlk durağımız Konçi köyü... Topolvitsa yöresinde... Kocabaşlı köpekler çeviriyor bizi... Renklerle dolu giyimiyle, sağlıklı görüntüsüyle yanımızdan geçen bir kadına köyün okulunu soruyoruz. Gösteriyor. Okulda ders var. Genç güzel bir kadın öğretmen, bizi sevinçle karşılayıp sınıfa alıyor. Çocuklar isteğimiz üzerine 'Şardağından kalkan kazlar / Ak topuklu beyaz kızlar' türküsünü söylüyorlar.” (Füruzan, 2001: 69)

“Dedeli köyünün Yörüklerine doğru yol alıyoruz. Asfaltın iki yanında bakımlı üzüm bağları uzanıyor. Toprağın verimi güzelim renginden belli. Kıvrılarak bir tepeye ulaşıyoruz, yeşillik karların altından bile fıskırıyor. Öğretmen Tahir'in evini soruyoruz. Bir çeşme akıyor, gün batmakta, bir büyükbaş sürüsü çingiraklarını sallayarak köye doğru gidiyor.” (Füruzan, 2001: 75)

Yazar, Hırvatistan'da da savaşın yıkıcı izlerini gözlemler. Hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını belirtir ve Zadar özelinde şunları aktarır:

“Yugoslavya'nın Adriyatik kıyıları çekici bir güzellikte. Sırpların denize çıkmadan da bu savaştan vazgeçmeyecekleri de ortada. Silme betondan yazlık! Korkutucular yerine, buralara yeşilliklerin içine az katlı konutlar yapmışlar. Zadar'a doğru savaşın izleri beliriyor. Bombalanmış evler, işlevleri yitmiş fabrikalar ... Turistik zamanların barışçı izleri siliniyor. Yanımızdan savaşa giden yardım kamyonları, Kızılhaç hastane arabaları, Kızılhaç işaretli çok lastikli ağır, uzun araçlar, güçlü telsiz donanımlarıyla Birleşmiş Milletlerin zırhlı arabaları, mavi bayraklı kamyonlar dolusu asker geçiyor. Zadar'da artık sivil denebilecek bizim arabadan başka araba yok trafiğin içinde. Haritada gösterilen yol içinde hızla giderken, çevremizin boşaldığını görüyoruz. Geri vitese basıp ayrıldığımız noktaya geldiğimizde Hırvat asker ve polisleri bize şaşkınlıkla bakıyor. Spilt'e bağlanan karayolunun bir hafta önce Sırplar tarafından işgal edildiğini açıklıyorlar:

'Bizimkiler HVO(Bosna Hersek Ordusu), onlarla orda savaşıyorlar.'

- Peki biz Spilt'e nasıl gideceğiz?

- Feribotla.

Denizi derin virajlarla aşıp bulunduğumuz noktaya yükselerek gelen yol, yenilerde açılmış bir dönüşle derin bir yardan aşağı inip gözden

kayboluyor. Feribot iskelesi oradaymış. İskeleye bağlanan noktaya kadar da üç-dört km. uzunluğunda bir araç konvoyu var. Konvoyun ne bittiği, ne başladığı yer görünmüyor. Peki biz ne yapacağız? İneceğiz aşağıya, denizi geçerek Spilt'e gideceğiz. Yüzlerce kilometre yol, Zagreb'e geri dönmek için yapılmadı elbette. Epey bekledikten sonra iskeleye inen yokuşa sapıyoruz. Yol toprak ve çakıl. Yanımızdaki yüksek kasalı kamyonlar bu dar yolu tonlarca ağırlıklarıyla daha da bunaltıcı yapıyor.” (Füruzan, 2001: 92-93)

Gerekli izinleri alarak Bosna Hersek topraklarına giren yazar, savaşın izleri ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Sonunda Bosna-Hersek topraklarına giriyoruz. Yüreğimi ağır bir hüznün kaplıyor. Putrellerle, dikenli tellerle yan yana dizilmiş büyük bidonlarla, engellenmiş ilk sınıra geliyoruz. Kâğıtlar, bagaj, kontrol ediliyor. İlk engeli geçiyoruz. Savaş tüm ağırlığıyla, görüntüleriyle önümüzde. İkinci sınırdan yeniden bekleme. Küçük bir tepeciğe yaslanmış güzel bir Türk-Osmanlı evinin yarısını bomba kesip koparmış. Kâğıtları geri veriyorlar. (...) Bir alan var karşımızda. Büyük variller bu kez üst üste konmuş, dikenli teller, dik, çaprazlama sıralanmış kalın demir putrellerle geçiş için zorlayıcı, dönemeçli dar bir yol çizilmiş. Bu görüntünün ağırlığını artıran silah sesleri geliyor tepelerden doğru.” (Füruzan, 2001: 95)

Mostar'a uzanan yazar, burası ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Titograd'ın üstüne, Saraybosna'nın altına düşen bu kendinden ışıklı kent, Doğu ile Batı'nın, Hristiyanlıkla Müslümanlığın yan yana geldiği kenttir. Osmanlı ile Orta Avrupa uygarlıklarının birbirini itmeden, saygıyla yerleşip eserlerini oluşturduğu bir zaman var işte karşımda. Şiir dizeleri gibi köprülerinin altından Neretva Nehrinin geçtiği bu yere, aldığı yaraların derinliğinden ötürü, ara ara gözlerimi kaçırarak bakıyorum. Arkitekt dergisindeki verilen onarım bilgilerine bakarsak: Koski Mehmet Paşa Medresesi 1979, Saat Kulesi 1982, Karagözbey Camii 1987, Vuchijakoviç Camii 1988, Ceyvan-Çehaya Camii de 1987-92 arası restore edilmiş. Şimdi ben savaşın vebal elinin parçaladığı kanattığı bu yerdeyim. Bu durumda bile Mostar, güzelliğinden arta kalanlarla kendini tanıtır bana daha da ağır bir hüznün, ağlama isteği veriyor. İki sert inen yamacın arasındaki vadide akan suya yansıyan köprülerinden birini 1566'da hassa mimarı Hayrettin Ağa yapmış. Köprü günümüzde bile, mimarının ve teknolojinin başyapıtı olmaya devam ediyor. Köprüyü iki başından kavrayan kulelerden biri havan topu isabetiyle gövdesinden paralanmış. Kentin elektriği kesik. Kalın kablolarla geçici bir elektrik düzeni yapılmış. Tepelerden birkaç silah sesi kuru kuru yansıyor Mostar'a. (...)Osmanlıların yerleşimlerinde çevreyle uyum sağlama ustalıkları Mostar'da da görülüyor. Mostar evlerinin kireç taşından yapılma kiremitleri, onların doğayla olan ilintisini çoğaltıp bir inci pırıltısıyla yansımalarını sağlıyor. Dağlardan, Sırpların sürdürdükleri top atışlarını dağılan parçalardan geçerken insanlar korunmak için hassa mimarının köprüsü üstüne demir çubuklara astıkları ahşap bir korugan yapmışlar. Köprünün ortasında durdum. Barbarların çökerttiği, 1917' de Komadina Mustafa Ağa'nın yaptırdığı karşıma düşen yıkık köprünün üstünden akıyordu şimdi Neretva... Kentin ana caddelerinde HVO'nun askerleri silahla donanmış, değişik yörelere hızla gidip geliyorlardı. Duvarlara ölüm ilanları yapıştırılmıştı; çoğu da genç kadın, çocuk

ve erkeklerindi. Hristiyan ve Müslüman mahallelerinin bir yokuşun iki yanından yükselişini izledim. Bütün yapılar parçalanmış, kat aralarından fırlamış demir çapaklarıyla, barut yanığıyla kararmıştı. Evlerini terk etmemiş bir iki sivil, arkalarından koşan sahipsiz köpeklere bir an bakıp yürüyorlardı. (...)Savaşın ilk aylarında dünya haber ajanslarının yaydığı görüntülerde sık sık, narin bir minarenin tam ortasından aldığı bomba yarasının açtığı oyuk gösteriliyordu. O minarenin yükseldiği caminin yanından geçtim, Mostar'ın evlerine doğru yürüdüm. İnsana baktığında mutluluk veren o saygılı yapıların tümü bombalanmış, yakılmış, deşilmişti.” (Füruzan, 2001: 96-97-98)

1992-1996 yıllarında gerçekleşen Bosna Savaşı sırasında resmî rakamlara göre, 1500'den fazlası çocuk olmak üzere, 10000'in üzerinde insan hayatını kaybetti. Saraybosna'da büyük bir yıkım ve dramatik bir nüfus değişimi yaşandı. Yazarın, savaşın son yıllarında gerçekleştirdiği bu gezide gözlemledikleri, savaşın Saraybosna üzerindeki yıkıcı etkisini tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir. Yazar, bu manzara karşısındaki duygularını şöyle ifade eder:

“Ben Rumeli'de olanları anlatırken hangi sözcüğü bulmalıyım ki insanları irkiltip vicdanlarını ve akıllarını harekete geçirebileyim, evet evet hangi sözcüğü... Kana bunca alışmış bu dünyalıları kim kıpırdatabilir yerlerinden, kim kim? Bir kentin, insanların, amansız katilleri bunca intikam duygusunu 600 yıl nasıl kuşaktan kuşağa iletmiş olabilir?” (Füruzan, 2001: 98)

Yazarın yeni durağı Bulgaristan'ın Plevne şehridir. Plevne, Türkler için önemli yere sahip bir şehirdir. Çünkü türkölere, marşlara konu olan, 93 Harbi sırasında Gazi Osman Paşa

“Plevne Savunması”nı burada yapmıştır. Yazar, Plevne'de gerçekleştirdiği bir müze gezisindeki izlenimlerini aktarır: “Dışarıdan yalın, yüksek, penceresiz müze yapının içine giriyorsunuz. Daha çok bir gözlem kulesini andıran kubbeye yükselerek dönen merdivenlerle çıkılıyor. Daire çapı 300 metreye yaklaşan yarım küre kesitinde yapılmış bir kubbe bu. Bu dairenin odak noktasında duruyorum. Çepeçevre saran bir savaş alanının ortasında buluyorum kendimi. Görünmeyen ışık kaynaklarından sağlanan, tam ve eksiksiz doğal karşılığı bulunmuş bu ikinci aydınlığı içindeyim. Çeşitli tekniklerle değişik malzemelerin kullanılarak yapıldığı bir eser bu; gerçek ölçülerde siperler, yaralı askerler, subaylar, top tüfek, cephanelikler... kısaca o savaşta kullanılmış her şey... Bu Plevne Savaşı... Görülmedikçe ulaşılmış olduğu başarı çizgisi açıklanamayacak bir çalışma doluyor çevremi, Sovyet ressamı 20 yıla yakın bir emek vererek yaratmış bu olağanüstü yapıtı. Anıttaki en önemli çarpıcı yan, savaşın ölümcül, karanlık yüzünü yansıtmadaki tarafsızlığı. Sıradan bir insan bile çalışmanın bu özünü görür görmez savaşın olumsuzluğunu hemen kavrayabilir, öylesine ortada açık belirgin yaşananlar.” (Füruzan, 2001: 140)

Yazarın yeni durağı Bulgaristan'ın Loveç(Lofça) şehridir. Yazar, buradaki izlenimlerini şöyle aktarır:

“Mahalle sırtını kayalara dayamış, yani dik bir dağa... Geçmişin özgünlüğünden çok şey taşıyan bir Türk mahallesindeyiz şimdi. Yamaca yükselen evler yumuşak bir görünümle sarmalıyorlar birbirlerini. Çatılarını kireç taşıdan yapma gümüşsü kiremitler örtüyor. Tıpkı Bosna-Hersek'in kırılmakta örselenmekte olan incisi Mostar'daki gibi.(...) Birkaç pafta üzerine genişleyen mahalle, çıplak gümüşsü dağın üzerinden akan gümüşğında yalımlanıyor; yıldan yıla çiçek veren bir dev ağaç gibi dallarını genişleterek. Burası beş-altı yıl önce yenilenerek tümüyle turistik amaçlı kullanıma açılmış.(...) Lofça'nın, bugün yaşanan Türk semti ise dağın öteki yüzünde. (...) Birkaç terastan oluşan tepeye konmuş bahçeleri olan evler yapmışlar. Bunların hiçbir özelliği yok. Ancak gelişmiş gecekondü örnekleri denebilir rahatlıkla.” (Füruzan, 2001: 142-143)

Yazarın bir sonraki durağı Yunanistan'ın Gümülcüne şehridir ve yazar, Gümülcüne ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“(Komotini) Gümülcüne'de günümüze kadar uzanabilmiş eserlerden biri de Gazi Evranos Bey İmareti. İmaretin ön yüzüne sonradan bir Grek heykel başı oturtulmuş. Evranos Beyin Hıristiyanlıktan vazgeçip Müslüman olmasına karşı bir çıkış gibi bu. İmaretin Bizans eseri olduğunu direterek yazmaktalar şimdiki Yunanlılar. Hollandalı ünlü tarih profesörü Michael Kiel ise bunun bir erken Osmanlı eseri olduğunu, son dönem çalışmalarındaki araştırmalarıyla kesinleştiriyor. Ters bir T planı üzerinde yükselen Gazi Evranos imaretinin bu tipik özelliğinin, yayımladığı monografiyle de ilk örneklerinin İznik ve Bursa'da olduğunu gösteriyor. Eski cami ise 1607'de yapılmış. Yaptıranın adı bilinmiyor. Ne Edirne Salnamelerinde, ne de Seyyahımızın ünlü gezi notlarında camiyi yaptıranın adına rastlanamıyor. Caminin içindeki paha biçilmez çiniler Bulgar istilasında tahrip edilmiş. Bulgarlar bununla da yetinmeyerek Dördüncü Murat'ın torunu Mehmet Bey'in kurşun kubbeli türbesini sökerek Sofya'daki kralları Ferdinand'a götürmeye kalkışıyorlar.” (Füruzan, 2001: 156-157)

Yazarın naklettiği bu gözlemlerin ardından röportaj bölümü başlar.

Osmanlı Devleti uzun yıllar Balkanlara hükmetmiştir. Devlet, Balkan halkına karşı “Millet Politikası” uygulamış, bu politika sayesinde de uzun yıllar boyunca Balkanları yurt edinmiştir. Osmanlılar Balkanlara birçok kültürel miras kazandırmıştır. Ancak özellikle Balkan devletlerinde gerçekleşen yağmalar sırasında bu eserlerin birçoğu tahrip ya da yok edilmiştir. Elde kalan eserleri yazar, gezisinde gözlemleyip kitabına nakletmiştir.

Yazarın özellikle Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya'da yaptığı gezilerde, bu bölgelerdeki Türk izlerinin hâlâ varlığını koruyor olması kayda değerdir. Yazar bu ülkelerin çarşılarını, pazarlarını gezmiş; buradaki insanların

Türkler ile benzerliğini, kültürel ortaklığını gözler önüne sermiştir. Yazarın gezisini yaptığı yıllarda, Bulgaristan'da Türklere yönelik zulüm henüz bitmiştir. Artık Bulgaristan'da yeni bir dönem başlamıştır ve yazar, toplumun bu yeni döneme tepkisini, yeni dönemden memnuniyetini yansıtmıştır. Yunanistan ile yaşanan sorunlar, Yunan milletinin Türk milletine karşı olumsuz tutumu da yazarın değindiği konulardandır.

Batı Trakya'da bulunan Türkler, Osmanlı o topraklardan çekildiğinden beri çeşitli zulüm ve baskılara maruz kalmışlardır. Yazar, özellikle eserin röportaj bölümlerinde, Batı Trakya Türklerinin yaşadığı zorlukları aktarmaya çalışmıştır. Bu eserin gezi-röportaj türünde yazıldığını söylemiştik. Eserin röportaj bölümü aynı zamanda, Balkanların siyasi tarihini de yansıtır. Sadece Balkan Türklerinin değil, Balkanlarda yaşayan diğer milletlerin de Türklere ve Türkiye'ye bakışını yansıtır. Aynı zamanda yazar, Balkan devletlerinin kendi arasındaki mücadele ve anlaşmazlıklarına da yer vermiştir. (Yunanistan-Makedonya)

Yazarın Balkan gezisini yaptığı tarihlerde Balkanlar -özellikle Bosna Hersek- bir savaş bölgesiydi. Bu bölgede yaşanan acılar, çekilen çileler, tecavüzler, çocuk ölümleri, izleri yok edilmeye çalışılan bir tarih, boşaltılan şehirler, yakılıp yıkılan mimarî ve kültürel eserler... Bunların hepsi, Füzûzan'ın *Balkan Yolcusu* adlı eserinin Bosna Hersek'i anlattığı bölümünde gözler önüne serilmiştir. Yazarı gezisinde en çok etkileyen bölüm de burasıdır. Yazar, gördüğü manzara karşısında geçirdiği şoku, eserin çeşitli yerlerinde dile getirir.

Haluk Dursun, geçmiş olduğu Balkan topraklarında, tekkelere büyük önem vermiştir. Özellikle Balkan Türklerinin dinî inançlarını yaşamada tekkelerin ne gibi rolü olduğu üzerinde durmuştur. Bunu yaparken de çeşitli şehirlerden söz etmiştir:

“Bulgaristan Türklerinin, ister Sünnî ister Alevî, ziyaret edip dilek tuttukları, adakta buldukları birçok tekke ve türbeleri olmakla beraber üç önemli merkez dikkati çekmektedir. Bunlardan birincisi Deliorman'daki Demir Baba Tekkesi'dir. Diğeri güney Dobruca'daki Akyazılı Türbesi, üçüncüsü de Türkiye'ye daha yakın Koca Balkan Dağları'nın güneyinde, Haskova'da bulunan Otman Baba'dır.” (Dursun, 2019: 50-51)

Yazar, Demir Baba Tekkesi-Türbesi ile ilgili gözlemlerini şu şekilde paylaşır:

“Çevre halkı tarafından çok sevilip sayılan, velayetine ve kerametine inanılan bir kişi olan Demir Baba'nın türbesi Razgrad şehri sınırları dahilinde İspirih (Kemaller-Kemanlar) civarında bulunmaktadır. (...) Taş duvarlarla

çevrili bir ana avlu kapısından girilen tekkede hemen sol tarafta Demir Baba'nın pençeleriyle açtığı söylenen bir su kuyusu, sağ tarafta da ağaç direkleri üzerinde adakların kesildiği ve sohbetin yapıldığı bir tekke odası bulunmaktaydı. Zemin katı moloz taşla örülmüş, ahşap duvarlarla üst katlarına devam edilmiş, avluya ve türbeye bakan cephele, ahşap direkli bir sofası olan bu mekânda herhangi bir insan ve tasavvufî canlılık gözüküyordu. Esas türbe binası yüksek kesme taştan yapılmış külahlı bir yapıydı. Sekizgen bir prizma biçiminde olan ve kubbe örtülü esas türbeyle piramit çatılı bir giriş bölümünden meydana gelmekteydi. İçeride ışık olmayıp sadece dışarıdan, pencerelerden sızan ışıkla ilerlemek mümkündü. Deliorman'ın bu ücra köşesinde yarı loş bir tarihi mekânda yol alarak sandukaya ulaştık. Birçok türbede olduğu gibi çok uzun boylu bir sandukası bulunan, üzerinde herhangi yazı ve kitabesi olmayan bir mekândı. Pencerelerinin demirlerinden çatısındaki kiremitlerine kadar bez parçaları doluydu. Su kuyusuna bitişik duvarda, birbirinden elli santimlik bir mesafeyle ayrılmış iki delik bulunmaktaydı. Deliorman'daki inanca göre; bu deliklerin karşısına geçer, gözlerinizi kapatır, bir dilek tutup kollarınızı uzatarak yürüdüğünüzde parmaklarınız rast gelirse dileğiniz yerine gelecek demekmiş!" (Dursun, 2019: 52-53)

Yazarın belirttiğine göre Demir Baba Tekkesi'nde ağaçlara asılmış birçok çaput bulunmakta:

"Bütün yol boyunca ağaçlar, çalılar ve hatta taşlar bile adak çaputlarıyla doluydu. Şimdiye kadar gerek Anadolu'da gerek Rumeli'de pek çok türbe gördüğüm hâlde bu kadar çok bez bağlanan bir mekân daha hatırlamıyorum." (Dursun, 2019: 53)

Yazarın bir sonraki durağı, Deliorman Dağlarındaki Kızılbaş köyleridir ve yazar, bu köyler ile ilgili şunları söyler:

"Razgrad sancağında Midrevo, Sevar, Suşevo, Ostrovo ve Bisertsi isimli Bektaşî köylerini tespit ettik. (...) Yukarıda adı geçen köylerden Zevat yolundaki Sevar'da (Caferler) altı yüz hane bulunmakta; bunların iki yüz yirmi hanesi Sünni, diğerleri Kızılbaş-Alevi ve birkaçı da çingenedir. Köy ortadan bir gölle ikiye ayrılmakta, caminin yer aldığı tarafta Sünniler, diğer tarafta da Aleviler bulunmaktadır. Köyün şu anki muhtarı Alevi'dir. Köyden daha önce Türkiye'ye göç edenler Eskişehir civarında varlıklarını sürdürmektedirler. Köyde Alevilerin yaşadığı tarafa 'Kızılbaş Mahallesi', Sünnilerin olduğu bölüme de 'Türk Mahallesi' denmektedir. Her ikisi de öz be öz Türk oldukları halde Alevilere Türk denmemesinin sebebi herhâlde Türk Devleti'ne olan tarihi muhalefet ve devletin çoğunluğunu teşkil eden Sünni Türklerin karşısında kalmış olmalarında olsa gerektir. Yoksa sosyolojik, etnik anlamda tabir hatalı olup her iki taraf da Türk'tür." (Dursun, 2019: 54-55)

Yazara göre Deliorman'daki Kızılbaş kültürü, kapalı bir sosyal çevre içinde gizlilikle yürüyor.

Yazar, Koca Balkan Dağları'nda bulunan Kızılbaşları incelemek üzere Razgrat'tan (Torlak'tan) dağlara doğru yola çıkar ve gözlemlerini şöyle aktarır:

“Omurtag (Osman Pazar) yoluyla Kotel Boğazı'ndan geçerek Koca Balkanları aştık. Yol boyunca boğazlarda ve köy tepelerinde bulunan Bulgar çetecilerin –onlara göre milli kahraman- büyük taştan heykellerini gördük. Bu bölge –İslimye (Slimen) havalisi- Bulgar çetecilerin merkezi imiş. Dağların zirvesinde mezarlıktaki taşlardan çok eski bir tarihî geçmişe sahip olduğu anlaşılan köye geldik. Köy, Bulgaristan'ın diğer köyelerine göre son derece bakımsız ve fakir durumdaydı. Türkçe isminin Hamzalar olduğunu ve tamamıyla Sünnilerden oluştuğunu yaşlı bir teyzeden öğrendik.” (Dursun, 2019: 56)

Yazar, Alevîlerin yaşadığı bir köye gitmek için yola koyulur ve Küçükler köyüne ulaşır:

“Küçükler isimli bu Balkan köyü tütüncülükle geçiniyormuş. Bizimle konuşan Musa Can, buradan Hacı Bektaş'a Alevilerin gittiğini, Türkiye'den de bazı Alevilerin gelip bu civarı gezdiklerini söyledi.” (Dursun, 2019: 57)

Küçükler köyünden sonra bir başka Kızılbaş köyü olan Yablonova köyüne giden yazar, buradaki izlenimlerini şöyle aktarır:

“Burası daha önce geçtiğim Sünnî köyü olan Hamzalar'a göre son derece gelişmiş, zengin olduğu evlerinden ve düzeninden anlaşılan bir köydü. (...) Yablonova, Sliven Balkanı'nda, Kotel'e bağlı dört bin nüfuslu yüzde yüz Alevi bir köy. (...) Yablonova Alevileri, Bulgaristan'da meş'um isim değiştirme hadisesinde Bulgar Üçüncü Ordusu köyü muhasara edip saldırıya geçtiğinde hendekler kazıp silahlı bir mücadele yaparak şehitler vermişler. O civardaki bütün şehitler her yıl Demir Baba'daki bir törenle anılıp kurbanlar kesilerek yad ediliyormuş. Gerek Yablonva'da gerekse 1200 nüfusluk tamamen Alevi Mugiletz köyünde Babaîlik ve Bektaşilik hakim.” (Dursun, 2019: 57-58-59)

Yazarın bir sonraki durağı Akyazılı Sultan Tekke Türbesi'dir ve yazar burası ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Silistre-Dobriç üzerinden indiğimiz Karadeniz sahilindeki Balçık'ı geçip bugünkü ismi Obroşişte olan Tekkeköy'ün hemen girişinde sağ taraftaki tekke, büyük bir bahçe içerisinde harap olmuş bir bina görünümündedir. Köyde 15-20 hane Türk kalmış. Eskisi kadar olmasa da türbe hâlâ ziyaret ediliyormuş. II. Dünya Harbi'ne kadar Romanya'ya ait sahanın içinde kalan tekke, Bulgarlarca önce çatısına bir haç asılarak daha sonra da gereken ilgi gösterilmeyerek harap edilmiştir. Akyazılı Sultan; Kızıl Veli, Otman Baba, Hacı Bektaş-ı Veli, Seyit Gazi tekkeleri gibi Bektaşî-Kalenderî Tekkesi'dir. (...) Akyazılı Âsitanesi şimdiki haliyle başlıca iki yapıdan meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi türbe, diğeri ise harabe halinde olan kârgir tekke binasıdır. Türbe çok temiz işçilik ve muntazam kesme taşlardan inşa edilmiş heybetli bir

yapıdır. Türbe binası daha alçak bir giriş binasıyla esas türbe binasından, yani birbirine bitişik iki kısımdan ibarettir. Plan bakımından türbe 7 köşe olarak inşa edilmiştir. Türbe sade bir mimaride yapılmış, sadece kapılar tezyinatla zenginleştirilmiştir. Türbenin az ilerisinde ve uzun zamandır sadece duvarlardan ibaret, harabe durumunda olan bir tekke binası ise şu anda içler acısı bir vaziyettedir. Kapının tam karşısındaki köşede çok büyük bir ocak bulunmakta, bunun taşla işlenmiş bacası bir minare görüntüsündeki gibi göğe yükselmektedir. Bu bacanın bir minare kadar yüksek olmasının sebebi Bektaşî-Mevlevî tekkelerinde ateşe ve ocağa büyük önem verilmesindedir. Bina mimarisinde Bektaşîlerin kutsal sayılarından bir olan 7'nin hakim olduğu gözükür. (Dursun, 2019: 60-61)

Yazar, Eski Zağra'da da araştırmalar yapar ancak yazarın belirttiğine göre Eski Zağra'da Osmanlı döneminin mimari-kültürel izleri yol edilmiştir.

Yazarın Bulgaristan'daki son durağı Kırcaali yakınlarındaki Cebel kasabasıdır. Yazar, buradaki gözlemlerini şöyle aktarır:

“Kırcaali yakınlarında, Cebel kasabasında meydanda tam bir panayır, bayram yeri havası var. Tarih 19 Mayıs 1999. Etrafta Bulgar bayraklarının asılı olduğu fark ediliyor. Kürsiye din adamı kıyafetiyle genç bir hoca efendi çıkıyor ve Kur'ân-ı Kerim okumaya başlıyor. Kur'ân-ı Kerim sesi etraftaki bağlara doğru yayılıp, oradan ta Rodop Dağları'na kadar yankılanıyor. İnsanlar onuncu yıl kutlaması yapıyorlar. Neyin onuncu yılı mı? Bulgar zulmüne karşı direnişin onuncu yılı.” (Dursun, 2019: 64-65)

Dursun, Yunanistan sınırları içerisindeki İskeçe şehrinden söz eder:

“İskeçe'de saat kulesini şöyle bir görüp, cami önündeki Osmanlı çınarına şöyle bir göz atıp, hemen dağlara tırmanmaya başladık. Önce meşhur Hamidiye Köprüsü'nü gördük. Bir kısmı yıkılmış, ayakta durmaya çalışan, fanatik Yunanlılar tarafından ay yıldızları kazınmış Hamidiye Köprüsü'nün... Ve sonra Dereboyları'nda ilerleyip soğuk sularından içe içe Rodop Dağları'na tırmanış...Onlar ne güzel köy isimleri: Kozluca, Elmalı, Ilıca, Şahin, Ketenlik, Yassıören, Gökçepınar ve sonu ovayla biten Volkanova, Memkova, Şinikovo, Mustafcova...Yol boyunca tarlalar İskeçe'nin meşhur tütününden manzaralar sergiliyorlar. Dağ, taş, ekilebilir her yer tütün.” (Dursun, 2019: 76)

Yazarın Yunanistan'daki bir sonraki durağı Demircik köyü'dür. Yazar, Demircik'teki köylülerin, baskılara rağmen kültürlerini koruduklarını belirtir:

“(...) Yunanistan'da, Rodoplar'da ezan-ı Muhammedî'nin okunması çok güzel. Hele bir akşam vakti gittiğimiz cami önünde başlarında sarıklar, fesler, üzerlerinde cübbeler ile Müslümanları görünce insan bir hoş oluyor.” (Dursun, 2019: 77)

Yazarın Yunanistan'daki bir sonraki durağı Yanya'dır ve yazar, Yanya'da Osmanlı'dan hiçbir iz kalmadığını belirterek Yanya ile ilgili gözlemlerini paylaşır:

“Yanya kale kapısı Osmanlı tuğralı, Osmanlıca kitabeli. Her bakımdan tam bir tarihî kale içi. Alaturka kiremitli eski evler son derece bakımlı. Fransız usulü panjurlar biraz levanten havası verse de farz et ki Antalya Kaleiçi'ndesin. (...) Tam manasıyla Arnavut kaldırımlı dar sokaklardan geçerek çınarlı meydanlarda Osmanlı eserlerini görüyoruz. 1606 tarihli Arslan Paşa Camii şimdi belediye müzesi olmuş. İmaretin taş örtülü çatısı ve duvarları son derece düzgün taş işçiliği örneklerinden. Arnavut kaldırımının hem zemin döşemesi hem basamakları çok düzgün. Duvar diplerinde çiçek açmış ebegümece acem boruları üzerine sarılmış. Birakin Avrupa'da bir yabancı ülkede olmayı, insan neredeyse Anadolu'da bir kasabada hissedecek kendini. Tam karşıdaki yüksek dağlar burayı çepeçevre sarmış.(...) Osmanlı'nın eski 1870 yapımı askeri hastanesi Bizans Müzesi olmuş. 1611'de yapılan Fethiye Camii 1795'te Ali Paşa tarafından restore edilmiş.”(Dursun, 2019: 88-89)

Yazarın bir sonraki durağı Rodos'tur. Yazar, Rodos'ta fazla sayıda cami olduğunu ancak bu camilerin minarelerinin olmadığını belirtir. Bunun ardından yazar, Rodos'taki Murat Reis Türbesi'ni ziyaret eder ve türbe ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Limana yakın külliyyede bulunan türbesi yüzyıllardan beri Rodos'un en önemli ziyaretgâhıdır. Külliyyede türbeden başka bir cami, tekke, bir çeşme ve sürgün edilen Kırım hanlarının medfun bulunduğu bir hazire yer almaktadır. (...)Murat Reis Külliyesi'ndeki caminin, Rodos'un diğer camilerinde olduğu gibi minaresi yıkılmış ve kapısına kilit vurulmuştu. Türbe ise ziyarete açıktı. Çünkü yüzyıllardan beri türbeye sadece Müslümanlar değil, yerli Rumlar ve turistler de ziyarete geliyordu. Sandukanın üzerinde asılı duran Türk bayrağını Yunan hükümeti indirtmiş, ziyaretçilerin duygularını yazmaları için türbenin içine bir defter bırakılmış.” (Dursun, 2019: 95-96)

Yazarın Yunanistan'dan sonraki durağı Makedonya'dır. Yazar, ilk olarak Debre yakınlarındaki köylerle ilgili izlenimlerini aktarır:

“Novak 180 haneli, 1000 civarında nüfusa sahip Anadolu menşeli bir köy. Köyün yeni yapılmış bir camisi ve sağlık ocağı mevcut. (...) O civardaki Yörük köylerinin eski merkezi Kocacık ise bugün otuz haneye kadar düşmüş. Camisi ve okulu açık. Çok yüksek bir kalesi ve kalenin dibinde çok geniş bir mezarlığı var ki, bu eskiden buranın epey büyük bir yerleşim yeri olduğunu ispatlıyor. Kale, mezarlık, köy ve özellikle ortadaki büyük meşe ağacı pitoresk bir manzara arz ediyor. Etrafta Dolgaş (18 hane), Brestonik (20 hane) gibi köyler mevcut. İcla köyünün camisinin yıkılmasına rağmen Elassa (30 hane) köyünün camisi henüz duruyor.” (Dursun, 2019: 105)

Yazarın Balkan topraklarında Makedonya'dan sonraki durağı Kosova'dır. Yazar, ilk olarak Prizren ile ilgili gözlemlerini aktarır:

“Prizren, gerek Anadolu’da gerek Türkiye dışında şimdiye kadar gördüğüm şehir ve kasabalar içinde eski Osmanlı kent görüntüsünü en çok aksettiren yerdir. Daha girişteki cami minareleri, şehrin merkezinden geçip onu ikiye ayıran Birtıça Nehri, üzerindeki taş köprüleri, şirin görünümlü, bahçeli, kiremitli evleri ve Arnavut kaldırım sokaklarıyla görülesi bir mekândır. Ayrıca bu dış görünüşü, yani fizikî profili dışında sokaklarında, evlerinde, çarşılarında en çok Türkçe konuşulan yer olması da diğer bir özelliğidir. (...) Kesin olarak 31 Ekim 1912 yılında Osmanlıların elinden çıkan Prizren, o günden bugüne kadar bizden uzak kalmasına rağmen ‘bizden’ olan havasını, üslubunu, çehresini kaybetmemiştir. Prizren’de Osmanlı döneminde inşa edilen camilerden yirmi tanesi bugün mevcuttur. Dokuz tanesi ise yok olmuştur. Osmanlı döneminden sonra da dört yeni cami yapılmıştır. Yani bugün yirmiden fazla Prizren camisinde ibadet edilmektedir. Ancak burada çok içler acısı bir durum söz konusudur ki o da camilerden on sekizinde Arnavutça, dördünde Sırp-Boşnakça vaaz yapılırken, bir tanesinde bile Türkçe vaaz yapılmamasıdır. (...)Prizren camileri içinde en çok ilgiyi çeken, en çok tanınanı Sinan Paşa Camii’dir. Camiinin üç kubbeli revak kısmının yıkık hâli kendisine yaralı bir görüntü kazandırır. Sinan Paşa Camii Prizren’in ‘Şadırvan’ denilen merkezinde yer alıp zeminden iki-üç metre yükseklikte ve alt kısımlarının kesme taştan yapılmış olmasıyla selâtin camileri havasındaki bir eser özelliğini devam ettirmektedir. Barok dekorasyonlu, ince minareli bu camide, 1996 yılındaki ziyaretim sırasında beş vakit yerine sadece öğle, ikindi ve akşam namazlarının kılındığını; Sırpça, Boşnakça vaaz yapıldığını görmüştüm. Son yıllardaysa Sinan Paşa Camii, Türk Demokratik Birliği’nin 1990’lardan itibaren Ramazan aylarında Türkiye’den getirdiği din adamları sayesinde Türkler tarafından doldurulan ve çok rağbet gören bir ibadet yeri hâline gelmiştir. Prizren’de Sinan Paşa Camii’nden başka halkın Bayraklı Camii adını verdiği, 1573-74 yılında inşa edilen Gazi Mehmet Paşa Camii meşhurdur. Prizren’in tanınmış ‘Tabakhane’ semtinde yer alan bir diğer cami de 1512-13 tarihli ‘Sûzi Çelebi Camii’dir. Sûzi Çelebi, Mihaloğlu Gazi Ali Bey’in kahramanlıklarını kaleme aldığı Gazavatnameleri ile tanınmış bir Türk yazarıdır. Sûzi Çelebi Camii ahşap çatısı ve direkli son cemaat yeriyle, sırtını dayadığı dağların eteğinde şirin bir görüntü arz etmektedir. Ayrıca Kâtip Sinan Camii (1893), Saraçhane semtindeki Kukli Mehmed Bey Camii (1534), Gazi Mehmet Paşa Hamamı’nın hemen arkasındaki 1831-32 tarihli Emin Paşa Camii de bölgede Osmanlı’dan günümüze kalan eserler arasındadır. Prizren yakınlarındaki Paştrik Dağı’nın bir tepesinde de Sarı Saltuk Türbesi vardır. Bu türbeye halk, günümüzde de yoğun olarak rağbet göstermektedir. Evliya olduğuna inanılan Sarı Saltuk Baba’ya çeşitli dertlere derman olması için adak adanır. (...) Diğer taraftan Kosova’daki önemli bir Osmanlı eseri de Priştina yakınlarından bulunan Sultan Murad’ın türbesidir. (...) Türbe, I ve II. Dünya Savaşlarında işgal kuvvetleri tarafından maalesef yağma edilmiştir. Kosova türbesinin hemen yanı başındaki sahrada Gazi Mestan veya Bayraktar adı verilen başka bir türbe daha yer alır. Kosova’da tarikatların en yoğun olarak görülebileceği şehirler Prizren ve Yakova’dır. Bu iki merkezde, bir tasavvuf tarihçisi ve araştırmacısı için ne kadar malzeme var.” (Dursun, 2019: 133-134-135)

Yazar, Kosova’daki tekkeler hakkında gözlemlerini aktarmaya devam eder. Rifaî, Kadirî ve Sadi Tekkesi’nden söz eden yazar, Yakova’da da dört Kadirî, bir Nakşibendî, bir Şazelî, bir Rifaî, beş Sadi ve bir Bektaşî tekkesi olmak üzere on üç tekke bulunduğunu belirtir.

Yazarın Prizren yakınlarındaki bir köy, dikkatini çeker. Mamuşa adındaki bu köy ile ilgili yazar, şunları söyler:

“Mamuşa köyüne adını veren Mahmud Paşa, merkez caminin avlusunda bir saat kulesi yaptırmıştır. 1825 yılında yapılan bu kule birçok defa onarım görmüş ve kulenin yarım ton ağırlığındaki çanı Sırp tarafından çalınmıştır. Ancak ne mutlu ki Mamuşa saat kulesindeki Türkçe kitabe yerini hâlâ korumaktadır.(...) Etrafındaki komşu köylerin hepsinin Arnavut, birinin de Sırp köyü olması ve Mamuşa'nın bu çember içinde kalması, azınlık dayanışması ve psikolojisi ile hiç asimilasyona uğramadan, kültürel kimliğini ve hususiyetini korumasını sağlamıştır. Yüzyıllar önce Orta Anadolu'dan buraya gelen Mamuşa halkının atasözleri, deyimleri, bilmeceler, türküler, marifetler (maniler) ve masalları Anadolu'daki Tokat ve Ürgüp yörelerindeki aynı özellikleri göstermektedir.(...)1912 yılında Osmanlı idaresinin sona ermesiyle Türkiye'ye göçler başlamış; özellikle 1957'de iki bin beş yüz nüfusluk iki yüz hane Bursa ve Salihli'ye göç etmiştir ki bunlardan bugün Salihli'de yüz hane kadar yaşamaktadır.(...) Evet, Yugoslavya'nın Sırbistan'a ait Kosova bölgesinin Prizren şehir merkezine yirmi kilometrelik mesafede tek başına bütün özellikleriyle bir Anadolu köyü bulunmaktadır. (Dursun, 2019: 145-146)

Yazar, Prizren şehrine ayrı bir sevgi duyar ve bu şehri bir Osmanlı şehri olarak niteler:

“Prizren'e girince, Bistriça suyu kenarındaki minareleri görünce, hele şehrin ortasındaki taş köprülerin üstüne çıkınca, 'Tamam' dedim, 'Burası benim şehrim, burası benim Prizren'im.' (...) İşte bu benim kültürümün, işte bu benim medeniyetimin şehri, bu bir Osmanlı şehri! (...) Türk askeri Prizren'de, Türk askeri Mamuşa'da. Yorumculara göre, hiçbir yabancı askere gösterilmeyen ilgi bizim birliğe gösteriliyormuş, herkes şaşkınmış.”(Dursun, 2019: 147-148-149)

Yazarın Kosova'dan sonraki durağı Arnavutluk'tur. Yazar, Arnavutluk'ta ilk olarak Elbasan şehri ile ilgili gözlemlerini paylaşır:

“Elbasan'da 15. yüzyıldan kalma Osmanlı kalesi, on yedinci yüzyıldan kalma iki cami ve 16.yüzyıldan bir çifte hamam olması lazım. Ama hepsi harap. Araplar eski Osmanlı eserlerini tamir etmek yerine yeni cami yaptırmışlar. İsmi de Arap Camii olmuş. Türkiye'nin devlet olarak henüz faaliyeti gözüküyor.”(Dursun, 2019: 160)

Yazarın Arnavutluk'taki bir sonraki durağı Berat'tır ve yazar, Berat ile ilgili gözlemlerini şöyle aktarır:

“Berat yahut Osmanlı deyişiyle Osmanlı Belgrat'ı şahane. Tam bir Osmanlı şehri, tam benim şehrim. Osum Nehri üzerinde Kurt Ahmet Paşa Köprüsü'nden geçip, kıyısından kaleye doğru tırmanıyoruz. Safranbolu'da

gibiyiz. Kale yamacındaki evler bizim Anadolu evlerinden farksız. Ve son derece iyi korunmuş. 16.yüzyıldan kalma Kurşunlu Camii'ni, Bayezid Han Camii'ni, Bekâr Camii'ni, İbrahim Paşa Camii'ni görüp Halvetî Tekkesi'ne gidiyoruz. Sütunlu, revaklı taş işlemleriyle göze çarpan mükellef bir dergâh. Şu anda faal değil. Kale üzerinde bir Osmanlı konağını restoran-kafeterya olarak işletiyorlar. Arnavutluk'ta sanki 19.yüzyıldan kalma bir Osmanlı şehrindeyiz. Evler tarihî, tipleri tarihî...”(Dursun, 2019: 160)

Yazar, Arnavutluk'ta Berat'tan sonra Akçahisar (Kruje) şehriyle ilgili gözlemlerini aktarır:

“Tiran'ın kuzeyindeki bu yer Arnavutluk milliyetçiliğinin ve Bektaşiliğin önemli bir merkezidir. (...)Bakımlı güzel Osmanlı evleri, konakları hâlâ yerli yerinde duruyor. Evler arasındaki sokaklar ne kadar ismiyle müsemma. Hepsi 'Arnavut kaldırımı.’”(Dursun, 2019: 160)

Yazar Arnavutluk'ta İşkodra, Peskopi, Kukës ve Mat şehirlerini de gezmiştir ve bu şehirlerin tarihlerinden söz etmiştir.

Yazarın Arnavutluk'tan sonraki durağı Romanya'dır. Yazar, Romanya'da özellikle Sarı Saltuk'un mekânı olan Babadağ üzerinde durmuştur:

“Bütün Türk dünyası coğrafyasında görülmeye değer yerler listesi çıkarılırsa bu Babadağ mutlaka başlarda yer alır. Türk kültür tarihiyle ilgilenen, kültür turizminden hoşlanan birisinin Babadağ'ı görmesi şarttır. Evliya Çelebi, 'Sarı Saltuk buralarda yatmakta olduğundan Babadağ demişler.'der.” (Dursun, 2019: 168)

Yazar, ziyaretini gerçekleştirdiği sırada Sarı Saltuk Türbesi'nin ve Gazi Ali Bey Külliyesi'nin restore edildiğini söyler ve oralarda inceleme yapamadığını belirtir.

Yazar, Romanya'nın ardından Macaristan'a geçer. Burada Magykanizsa, Zigetvar, Pecs, Eger şehirlerinden söz eder:

“Ah Kaniye... Şimdi ismiyle Magykanizsa, Macaristan'ın güneybatısında Hırvatistan sınırında sessiz sedasız duruyor, için için ağlıyor. Coğrafya olarak bize belki çok uzak; ama tarih olarak ta gönlümüzün içinde, derinliğinde sakladığımız yerde sınırsız durmuyor mu?(...)Macaristan'da bizim tarihimiz açısından önem taşıyan Kanuni'nin sefer şehri Zigetvar, güneyde Pecs şehrinin yakınlarında bulunur. Pecs (meşhur tarihçi Peçevi'nin şehri) şu anda Macaristan'da yıkılmayan tek caminin bulunduğu şehirdir. Ama caminin minaresi yıkılmıştır. Macaristan'da ayakta kalan tek minare Eğri

(Eger) şehrinde dir. Ama onun da camisi yıkılmıştır. Budin’de ise tek bir cami kalmamıştır. Halbuki 17.asrın sonlarında Budin’de(Budapeşte) 81, Eğri’de 47, Pecs’te ise 17 cami vardı.” (Dursun, 2019: 179-180)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İNCELENİLEN ESERLERDEKİ KÜLTÜREL VARLIKLAR

1.MİMARİ YAPILAR

Balkan coğrafyası, mimari açıdan zengin bir coğrafyadır. Gerek Osmanlı Öncesi Dönem gerek Osmanlı Dönemi gerekse Osmanlı Sonrası Dönem'den kalma birçok yapı, yazarların eserlerine yansımıştır.

İncelediğimiz eserlerde, Balkanlarda sözü edilen bazı kültürel mekânlar ve bunların buldukları ülkeler şu şekildedir:

- Berat Kalesi – Arnavutluk
- Elbasan Kalesi – Arnavutluk
- Arap Camii – Arnavutluk
- Kurt Ahmet Paşa Köprüsü – Arnavutluk
- Kurşunlu Camii – Arnavutluk
- Bayezid Han Camii – Arnavutluk
- Bekâr Camii – Arnavutluk
- İbrahim Paşa Camii – Arnavutluk
- Halveti Tekkesi - Arnavutluk
- Ferhat Paşa Camii – Bosna Hersek
- Süleyman Paşa Camii – Bosna Hersek
- Ferhat Paşa Camii – Bosna Hersek
- Süleyman Paşa Camii – Bosna Hersek
- Mostar Köprüsü – Bosna Hersek
- Aelsandr Nevsk Kilisesi – Bulgaristan
- Demir Baba Tekkesi / Türbesi – Bulgaristan

Sultan Murat Hüdavendigâr Türbesi – Kosova
Miloş Abidesi – Kosova
Sinan Paşa Camii – Kosova
Harabati Baba Tekkesi – Kuzey Makedonya
Alaca Camii – Kuzey Makedonya
Fatih Köprüsü – Kuzey Makedonya
Davut Paşa Hamamı – Kuzey Makedonya
Kurşunlu Han – Kuzey Makedonya
Kapan Han – Kuzey Makedonya
Şengül Hamamı – Kuzey Makedonya
Murat Paşa Camii – Kuzey Makedonya
Dükkâncık Camii – Kuzey Makedonya
Mustafa Paşa Camii- Kuzey Makedonya
Yahya Paşa Camii – Kuzey Makedonya
Sultan II. Murat Camii – Kuzey Makedonya
Hayati Baba / Halveti Tekkesi – Kuzey Makedonya
İsa Bey Camii – Kuzey Makedonya
Zincir Köprü - Macaristan
Vişegrad Kalesi – Macaristan
Elizabeth Köprüsü – Macaristan
Buda Kalesi – Macaristan
Frankopan Şatosu – Macaristan
Ulusal Galeri – Macaristan
Petöfi Müzesi – Macaristan
Solomon Kalesi – Macaristan
Estergon Kalesi – Macaristan
Budin Kalesi – Macaristan
Kisselev Şosesi – Romanya

Çeşmeci Parkı – Romanya
Sarı Saltuk Türbesi – Romanya
Gazi Ali Bey Külliyesi – Romanya
Mecidiye Camii – Romanya
Aziziye Camii – Romanya
Mahmut Yazıcı Camii – Romanya
Belgrat Kalesi – Sırbistan
Theseus Tapınağı – Yunanistan
Akropolis Tapınağı – Yunanistan
Parthenon Tapınağı – Yunanistan
Yanya Kalesi – Yunanistan
Murat Reis Türbesi – Yunanistan

İncelediğimiz eserlerde Budapeşte'deki Zincir Köprü'den Ahmet İhsan Tokgöz söz etmiştir. Tokgöz köprüyü “medar-ı ziynet” olarak nitelemiştir.

Cenap Şahabettin; Aelsandr Nevski Kilisesi'nden(Sofya), Kisselav Şosesi'nden(Bükreş) ve Gül Baba Türbesi'nden(Budapeşte) söz etmiştir.

İsmail Habib Sevük; Budapeşte'de Elizabet Köprüsü, Gallert Hamamı, Kral Sarayı ve Gül Baba Türbesi'ni ziyaret etmiştir. Cenap Şahabettin Gül Baba Türbesi'ni Osmanlı'nın Budapeşte'deki en önemli anısı olarak niteler ve Gül Baba'nın şerefle savaş kazanmış biri olduğunu belirtir. Sevük ise Türbe'ye Macarların yaptığı restorasyondan bahseder. İsmail Habib Sevük ayrıca Atina'daki Akropol Kalıntılarından da söz eder.

Falih Rifkî Atay, Belgrat Kalesi'nden söz eder. Atay, Kale'nin tarihî dokusunun Sırplar tarafından tahrip edildiğini belirtir. Belgrat Kalesi'nden söz eden bir diğer yazar Sâmiha Ayverdi'dir. Ayverdi Kale'yi gezerken ürperdiğini belirtir. Bu ürperinin sebebi olarak da Belgrat'ın Osmanlı tarihinde müstesna bir yeri olması ve artık Kaleye ve şehre başkalarının hükmediyor olmasını gösterir.

Melih Cevdet Anday Budapeşte'de Ulusal Müze, Güzel Sanatlar Müzesi, Petöfi Müzesi, Ulusal Galeri, Kültür Sarayı ve Sanatçılar Sitesini gezer. Anday,

Macarların sanata ve sanatçıya verdiği değere dikkat çeker. Anday'ın söz ettiği bir diğer mimari yapı da Estergon Kalesi'dir.

Haldun Taner Atina'da Pantheon Tapınağı, Atina Akademisi ve Theseus Tapınağından bahseder. Yazarın Budapeşte'de söz ettiği yapılar ise Elizabet Köprüsü ve Mathias Katedrali'dir.

Yavuz Bülent Bâkiler, seyahat ettiği şehirlerde özellikle camiler ve diğer Osmanlı eserleri hakkında bilgi verir. Bâkiler Kalkandelen'de bir türbe, bir cami; Üsküp'te sekiz cami, üç hamam, bir tekke ziyaret etmiştir. Bâkiler'in eserinde geçen mimari yapılar şunlardır: Harabati Baba Tekkesi, Alaca Camii(Kalkandelen); Fatih Köprüsü, Davut Paşa Hamamı, Şengül Hamamı, Çifte Hamam, Üsküp Kalesi, Demirciler Çarşısı, Kazancılar Çarşısı, Bit Pazarı, Kurşunlu Han, Sulu Han, Kapan Han, Murat Paşa Camii, Dükkâncık Cami, Mustafa Paşa Camii, İsa Bey Camii, Yahya Paşa Camii, İshak Bey Camii, Üsküp Alaca Camii, Sultan II. Murat Camii, Rufâi Tekkesi.

Bâkiler ayrıca Kosova'da Murat Hüdavendigâr Türbesi ve Miloş Abidesi'nden söz etmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin ise söz ettiği mimari yapılar şunlardır: Belgrat Kalesi(Belgrat), Şahabettin Camii(Niş), Süleyman Paşa Camii(Travnik), Fatih Camii, Ali Paşa Camii, Hünkâr Köprüsü(Saray Bosna)

Füruzan; Üsküp seyahatinde Türk Çarşısı olarak da anılan mekânları gezmiş, tıpkı Yavuz Bülent Bâkiler'de olduğu gibi kendini bir Türk şehrinde hissetmiştir. Füruzan'ın söz ettiği Üsküp'teki mimari yapılar şunlardır: Taş Köprü, Kurşunlu Han, Mustafa Paşa Camii, İsa Bey Camii.

Füruzan, savaş yıllarında seyahat ettiği Mostar'da da üç camiden söz eder. Yazarın aktardığı Mosdar'daki yapılar şunlardır: Koski Mehmet Paşa Medresesi, Saat Kulesi, Mostar Köprüsü, Karagözbey Camii, Vuchijakoviç Camii, Çeycan Çehaya Camii, Mostar Köprüsü.

Ayrıca Füruzan Kalkandelen'deki Harabati Tekkesi'nden ve Alaca Camii'nden, Pirlepe'deki Saat Kulesi'nden, Manastır'daki Manastır Askeri

İdaresinden, Filibe'deki Alyoşa Heykeli ve Hüdavendigâr Camii'nden, Atatürk'ün Selanik'teki evinden, Kavala'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa Heykeli ve Konağı'ndan, Gümülcine'deki Gazi Evranos Bey İmaretî ve Eski Cami'den de söz eder.

Haluk Dursun Balkan topraklarında birçok Alevî köyü gezmiş, Bektaşî tekkeleri aramıştır. Yazar bunların Balkan Türklüğünü sürdüren unsurlar olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Dursun, incelediğimiz eserler içerisinde mimari yapılara en çok yer veren yazardır. Bunda yazarın ihtisas alanını tarih olmasının da etkisi vardır. Dursun, mimari yapılardan bahsederken bu yapıların tarihi serüveni hakkında da bilgiler verir. Haluk Dursun'un Balkan topraklarında söz ettiği yapılar şunlardır: Tombul Camii(Şumnu), Demir Baba Tekkesi/Türbesi(Razgard), Akyazılı Sultan Tekkesi/Türbesi[Obroşiste(Dobruca Bölgesi)], Hamidiye Köprüsü(İskoçe), Kavalalı Mehmet Ali Paşa Konağı, Tarihî Osmanlı İmaretî(Kavala), Yanya Kalesi, Arslan Paşa Camii, Fethiye Camii(Yanya), Murat Reis Türbesi/Külliyesi(Rodos), İshak Paşa Camii, Mustafa Paşa Camii, Yanya Paşa Camii, İsa Bey Camii, Kapan Han(Üsküp), Hayati Baba Halvetî Tekkesi(Ohri), Alaca Camii, Harabati Baba Tekkesi(Kalkandelen), Sinan Paşa Camii, Gazi Mehmet Paşa Camii, Sûzi Çelebi Camii, Kâtip Sinan Camii, Kukli Mehmet Bey Camii, Gazi Mehmet Paşa Hamamı, Sarı Saltuk Türbesi, Mahmut Paşa Merkez Camii, Saat Kulesi(Prizren), Sultan Murat Türbesi, Gazi Mestan Türbesi(Priştina), Elbasan Kalesi, Arap Camii(Elbasan), Kurt Ahmet Paşa Köprüsü, Kurşunlu Camii, Bayezid Han Camii, Bekâr Camii, İbrahim Paşa Camii, Halvetî Tekkesi(Berat), Sarı Saltuk Türbesi, Gazi Ali Bey Külliyesi(Babadağ) Mecidiye Camii(Mecidiye), Aziziye Camii(Tulca), Mahmut Yazıcı Camii(İshakça), Estergon Kalesi(Estergon), Solomon Kalesi(Vişegard)

2.YEMEK KÜLTÜRÜ

Balkanlar tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığı için, bölgenin zengin bir mutfak kültürü vardır. Bölgede yaklaşık 600 yıl hüküm süren Osmanlı'nın izlerini Balkan mutfağında da görmek mümkündür.

Ahmet Rasim, Sofya’da yumurta ve kebab pişiren gazinoların bulunduğunu, “patah” gibi sadece Bulgar yemekleri yapan lokantalar olduğunu belirtir. (Ahmet Rasim, 1988: 43)

Melih Cevdet Anday, 1960’lı yılların Macar mutfağını yansıtırken; Macar mutfağının çok zengin olduğunu, bu mutfakta yemek seçmenin zorluğunu belirtir. Aynı zamanda Anday, Macaristan’da bol miktarda hazır yemek bulunduğunu da belirtir. (Anday, 1965: 124)

Macaristan gezisini 1990’lara gerçekleştiren Haluk Dursun ise Macarlara özgü bir et yemeği olan “gulaş”tan söz etmiştir. (Dursun, 2019: 217)

3.MÜZİK KÜLTÜRÜ

Balkan topraklarındaki çok seslilik ve renklilik, bölgenin müziğine de yansır. Bölgede hem Türk nüfusunun bulunmasından hem de Türk şarkıcıların Balkanlarda olumlu bir üne sahip olmasından dolayı bölgenin birçok yerinde Türk müziği de duymak mümkün.

Haluk Dursun Macaristan’da Tuna kıyısındaki restoranların bazılarında Çıgan müziği eşliğinde yemek yendiğini belirtir. (Dursun, 2019: 217) Dursun aynı zamanda Balkanlardaki tekkelerde disko şarkıları çalındığından söz eder. (Dursun, 2019: 118-119)

Füruzan, özellikle Makedonya’da duyduğu Türk şarkıcıların şarkılarının çalınmasını eserinde işlemiştir. Yazar; Grup Vitamin, Sibel Can, Emrah gibi şarkıcıların şarkılarını Makedonya çarşılarında ve pazarlarında duyduğunu belirtmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YAZARLARIN BALKANLARA BAKIŞ AÇILARI

1. Yazarların Bakış Açıları

Balkanlar, Türk seyyahlarının gezi yazılarına en çok konu olan coğrafi yerlerden biridir. Bunun sebepleri arasından bu coğrafyanın birçok medeniyete ev sahipliği yapması, her milletten ve her dinden kültürel izler taşması ve yarımadanın yaklaşık 600 yıl Osmanlı egemenliğinde kalmasını sayabiliriz.

İncelediğimiz eserlerin çoğunda, yazarların Balkan topraklarında kendilerini Anadolu'da ya da İstanbul'da hissettiklerini, birçok Balkan şehrini Türk şehirlerine benzettiklerini gözlemledik. 600 yıla yakın Türk hâkimiyetinde kalan bu topraklarda hâlâ görülen Türk izleri karşısında yazarlarımız kayıtsız kalamamış, duygularını eserlere nakletmişlerdir. Balkanların Türkler için önemini Yahya Kemal şöyle özetler:

“Bir Türk gönlünde nehir varsa Tuna'dır, dağ varsa Balkan'dır. Vâkıâ Tuna'nın kıyılarından ve Balkan'ın eteklerinden ayrılmalı kırk üç sene oluyor. Lakin bilmem uzun asırlar bile o sularla o karlı tepeleri gönlümüzden silebilecek mi? Zanneder misiniz ki bu hasret yalnız Rumeli'nin çocuklarının yüreğindedir? Rumeli toprağına ömründe ayak basmamış bir Diyarbekirli Türk de aynı hasretle bu türkiyü söylemiyor mu?” (Beyatlı, 1986: 146)

Ahmet İhsan Tokgöz; Tuna etrafında Osmanlı'dan sonra Sırbistan, Bulgaristan, Romanya gibi ülkelerin zuhur ettiğini, bir zamanlar Osmanlı ülkesinin sınırlarını oluşturan bu coğrafyadan geçen her Osmanlı'nın hüznü duyduğunu belirtir.(Tokgöz, 2007: 523) Tokgöz ayrıca, bu toprakların artık “yabancı topraklar” olmasından müteessir olduğunu anlatır. (Tokgöz, 2007: 529)

Ahmet İhsan Tokgöz'ün Balkan seyahatine yakın bir tarihte bu coğrafyayı gezen Cenap Şahabettin de bu toprakların artık Türk yurdu olmamasının verdiği hissiyatı aktarır:

“Oh, vatanın göğsünden koparılıp yabancı diyarlara atılan ve ancak adı Türk kalan bu yerler... Oralardan ilgilenmeden ve üzülmeyen geçmek, bizim

için mümkün değildir: Şurası özlem duyan bir kız kardeş gibi sizi kucaklıyor; ötesi terk edilmiş bir anne gibi gücenmişlik ve sitemle gözlerinize bakıyor; sonra siz, hepsine güçsüz ve sessiz bir bakıştan başka bir vefa gösteremiyorsunuz. Bu, o kadar acı ki...”(Cenap Şahabettin, 2012: 41)

Tokgöz, Tuna Nehri için de şunları söyler:

“Tarih-i mevcudiyetimizin pek mühim ve feci vakayiine sahne olmuş olan Tuna'nın yâd edildiği zaman kalplerimizin titrememesi kabil değildir. Tuna denilince ben son derece heyecana giriftar olurum; çocukluk hatıralarım tazelenir.” (Tokgöz, 2007: 503)

Balkan toprakları ile Türkiye arasında birçok açıdan benzerlik ilgisi kuran bir diğer yazar da İsmail Habib Sevük'tür. Yazar, özellikle Rusçuk ve Belgrat seyahatlerinde bu benzerliğin üzerinde durur. Sevük'ün Tuna Nehri ile ilgili duyguları ise şöyledir:

“Tuna, Avrupa'nın şahdamarı olan Tuna, bu yalnız hayat değil, yedi düvele hayat da veriyor.” (Sevük, 1987: 31)

“Asıl büyük vatanında suyu kuruyan Türk asıl büyük suyunu Tuna'da buldu. Tuna yalnız Türk değil, Türk'ün kutsiyetidir. Bugün bile, Balkanların ötesinden arasına gelen muhacir kabilelerine bakın: Her ailenin en çok esirgeyip üzerine titrediği en kıymetli hazine ya bir desti veya bir mataradır. İçinde Tuna suyu olduğu için. Onu bütün ömrünce saklayacak. Tuna Türk'ün öz zemzemi. O koca nehir yalnız toprağın koynunda değil, içimizin derinliğinde akıyor; din gibi. Tuna kıyılarında hâlâ Türk var ve o hâlâ Türkçeyi dinliyor. Lâkin biz artık Tuna'dan ayrıldık ve onu yad ellere bıraktık, öyle mi? Hayat yalnız nefes almak değil, hayat yaşanılanla vardır; geçti sandığımızla diriyiz. Nehirden yalnız su akmaz, asıl tarih akar. Tuna'dan Türk'ü alınız, Tuna kupkurudur.” (Sevük, 1987: 35)

Falih Rıfkı Atay, Türkiye Cumhuriyeti-Yugoslavya ilişkilerinin nasıl olması gerektiği özelinde Balkanlara bakışını şu sözlerle anlatır:

“Nihayet Yugoslavya, Balkan Yarımadası'nın kalesidir. Nasıl Osmanlı İmparatorluğu Yugoslav Yunasında yıkılmaya başlamışsa Balkan milletlerinin hürriyeti de Yugoslavya'nın devam istikrar taline bağlıdır. Öyle memleketler vardır ki coğrafya icabı onlara ait meseleler, bazen bölgelere, bazen kıtlara ait olur. Yugoslavya'nın kendini müdafaa edebilmek kudreti, yalnız ona değil, Balkan milletlerinin hepsine ait bir menfaattir. Biz Türkler Yugoslavlara yaklaşmanın ve anlaşmanın faydalarını herkesten daha iyi takdir etmeliyiz. (...) Osmanlı İmparatorluğu Tuna boyunun emniyetine ne kadar bel bağlamışsa yeni Türkiye Cumhuriyeti bugün aynı emniyeti korumakta onlarla her türlü müzaheretleri ile bağlı kalmalıdır. (...) Kemalist Türkiye, Yugoslavya'nın istikrar mücadelesini derin bir alaka ile takip etti ve yine onun için yeni rejimin muvaffakiyetlerini sevinçle karşıladı”. (Atay, 2018: 74)

Yazar, Belgrat'ta geçirdiği misafirlikteki memnuniyetini, Yugoslavya'daki milletlerin kültür birliği ve bütünlüğünü, Türkiye'nin Yugoslavya'ya bakışını şu sözlerle anlatmaktadır:

“Bu dost millete misafir olmak zevkini anlatabilmek için, en eski ve en çok tekrar olunan bir ifadeyi kullanacağım: Düinden beri kendimizi öz memleketimizde hissediyoruz. Dahası var: Belgrat'ın 6 Eylül sokakları adeta bizim 29 Teşrin(Ekim) neşemizle dolu idi. Halkın sevincini o kadar benimsiyoruz. Geçit resmî meydanında, Yugoslavya'nın hayat iradesini temsil eden orduya bakıyorum: O da bizimki gibi, istilaya karşı hürriyet savaşından doğmuştur. O da bizimki gibi, içerde vatan bütünlüğü ve millet birliği, dışarıda barış davasını ideal edinmiştir. İki milli müdafaanın da fazileti kimseden bir şey istememek ve kudreti, hiç kimseye bir şey vermemek düsturlarında hülasa olabilir. (...) Yugoslavya'da bir ırk ve kültür birliğinin bütün imkânları, bazı mezhep ve hatta din farklarına rağmen hemen göze çarpıyor. (...) Biz hakikatten Yugoslavya'nın kuvvetini ve birliğini istiyoruz. Balkanların Avrupa serhaddi odur. Eğer Türkiye'nin sükûnunda ve emniyetinde Balkanların ehemmiyeti varsa Yugoslavya'nın sükûn ve emniyetini, bizim başlıca isteklerimiz arasında yer tutmak lazım gelir.” (Atay, 2018: 79-80)

Atay'ın Tuna Nehri'ne bakışı ise şöyledir:

“Osmanlı İmparatorluğunun derinliğine, genişliğine azametini tasavvur ediniz. Eğer bir gün Osmanlı Türklüğünün destanını yazmak isteyen bir şaire bu coğrafyanın içinden bir isim vermek isterseniz, Tuna'dan gayrisini seçebilir misiniz? Tuna Osmanlı Türklüğünün bağrından akar.” (Atay, 2018: 9)

Melih Cevdet Anday ise Balkanlar değerlendirmesini Balkanlı yazarlar üzerinden yapar:

“Balkanlı yazarlar halkçılık, insanseverlik, barışseverlik ilkelerinde birleşiktirler. Yine bu konferans bize öğretmiştir ki, Balkan yazarları ve sanatçıları Balkan uluslarının kurtuluşları, yükselmeleri, ilerlemeleri için önderlik etmişler, faşizmin yok etmeye kalktığı insan değerlerini bütün çabalarıyla ve hatta çoğu zaman hayatlarını bile vererek korumayı ve daha da zenginleştirmeyi başarmışlardır.” (Anday, 1965: 120)

Tuna'ya kutsiyet atfeden bir diğer yazarımız da Haldun Taner'dir. Haldun Taner, eserinde Tuna ile ilgili şu şiirini paylaşır:

“Tuna

Ah içimde coştı eski fırtına

Bir vakitler o diyardan geçtiydi atımız

Dillere dstandı saltanatımız

Hey gidi günler hey, hep rüya oldu

Kahpe İstanbul'da çilemiz doldu.”

Yavuz Bülent Bâkiler, özellikle Makedonya topraklarını Türkiye'ye benzetir. Yazar Üsküp'te yaşayan büyük bir Anadolu gördüğünü söyler ve Balkan köylerini gezerken kapıldığı hissiyatı şöyle anlatır:

“Daha sonra, Arnavutların oturduğunu öğrendiğim bu Müslüman köyler, bizim Anadolu köyelerine ne kadar benziyorlardı. Sessiz, sakin ve sade... Zaman zaman, içimi ürpertilerle dolduran köpek ulumaları ve kurbağa sesleri, beni Sivas'taki çocukluk günlerime çekip götürüyordu.” (Bâkiler, 2019: 13)

Bâkiler, eserinin Kosova bölümünde ise Sultan Murat Hüdavendigâr Türbesi'nden söz ederken, Balkan Türklerinin kutsiyet atfettikleri türbeye Yugoslavların hiç dokunmayışını belirtir.

Bâkiler'in Tuna Nehri'ne bakışı ise diğer yazarlardan farklıdır. Yazar, Tuna Nehri üzerinde yaşadığı hayal kırıklığını şöyle anlatır: “

Hasretini yıllarca duyduğum, hayaller kurarak, kendimi zaman zaman bir incecik dal gibi sularına bıraktığım, içimi sularıyla, hücre hücre yıkadığım nehir! Ama Belgrat'ta, Tuna'nın üzerinden geçtiğimde, gözlerime inanamamıştım. Acı bir gerçek, bütün çocukluk ve gençlik dünyamı altüst etmişti. Çünkü Tuna, pis, bulanık, boğuk ve asık bir yüzle, adeta öğüre öğüre akıyordu. 'Bu Tuna olamaz!' demiştim. 'Bu Tuna olamaz!'" (Bâkiler, 2019: 24)

Sâmiha Ayverdi; Niş özelinde Balkan coğrafyasına bakışını, şehrin Osmanlı hâkimiyetinden çikalı henüz yüz yıl dolmadan tarihî dokusunu yitirmiş olmasının verdiği hayal kırıklığı ile belirtir. Balkan coğrafyasında eskisi kadar Türk olmaması, bu coğrafyadan Türkiye'ye bir muhacir selinin yaşanmış olması yazarı üzen hususlardır. Yazar, Türkiye'ye Bulgaristan'a göre daha uzak olan muhacirlerin çok daha önceden Türkiye'ye göçtüğü Macaristan için de benzer değerlendirmeleri yapar:

“Yüz seksen sene Türk vatanı olan, Türk'e has âbideler, sanat eserleri ve bir yandan da mülkî, askerî, hukuki teşkilat ile buyruğumuzun ve medeniyetimizin damgasını yemiş Macar illeri.” (Ayverdi, 2018: 105)

Sâmiha Ayverdi'nin *Yer Yüzünde Birkaç Adım* adlı eserinin geneline baktığımız zaman, yazarın Balkan coğrafyasında gezerken duyduğu mahzunluk sık sık göze çarpmaktadır:

“Şu Balkanlarda seyahate, hiç mi hiç dayanamıyorum. Ya bütün bu, kanımız canımız bahâsına fethettiğimiz topraklar bizim olsun, yâhut da ben buralardan geçmeyeyim.” (Ayverdi, 2018: 103)

Ayverdi'nin hayıflandığı bir diğer husus da artık Balkan topraklarının birçok kısmında Türkçenin konuşulmamasıdır. Yazar eski Yugoslavya'daki bir şehirden geçerken bu konuda şu ifadeleri kullanır:

“Artık kimse Türkçe bilmiyor. Bir zamanlar Çin'den Orta Avrupa'ya kadar Türkçe konuşarak gitmek mümkündü. Bugün ise altı yüz sene Türk patronajı altında yaşamış bir memleketin fertleri dahi bize yabancı...” (Ayverdi, 2018: 173)

Ayverdi'nin, seyahatini yaptığı yıllarda birçok Balkan ülkesine egemen olan yönetim biçimi komünizmdir. Ayverdi bu konu hakkında da Bulgaristan özelinde Türkiye ile bir mukayese yapar:

“Bulgaristan baskı ve sefalet içinde. Hiçbir evin penceresinde perde yok. Hep gazete kâğıdı gerilmiş. Dedikleri gibi, kumaş bulsalar sırtlarına giyecekler. Aç, çıplak ve gamlı, asık yüzlü, neşesiz bir kalabalık, bir lokma ekmek için, sevk edildikleri yere gitmeye mecburlar. Amma açlık ve yokluktan da beter olan, hürriyetsizlik. Türkiye, bolluk ve refah memleketi değilse de, hür. (...) Komünist dünyada her şey eksik. Fakat hiç olmayan: Hürriyet.” (Ayverdi, 2018: 100)

Füruzan, Balkan topraklarını *“çağlar boyu geçmişimizi oluşturan bir tarih birikimi”* olarak niteler ve gezisini, Balkanlara karşı çocukluğundan beri duyduğu merakı gidermek için gerçekleştirir. Bosna Savaşı yıllarında gezdiği Balkanlar için *“Bizim Rumeli”* der ve buradaki özellikle Türk eserlerinin yeteri kadar korunmadığını belirtir.

Haluk Dursun, incelediğimiz gezi yazısı türündeki eserler içerisinde, Balkan topraklarındaki tekke ve tarikatlara en çok yer ayıran yazardır. Yazar, Balkan Türklerinin öz benliklerini korumasında bu tekke ve tarikatların payı olduğunu ancak son yıllarda tekke ve tarikatların Balkanlarda önemini yitirdiğini belirtir.

Şehir-Mekân ilişkisine de sıklıkla değinen yazar, birçok Balkan şehri için *“benim şehrim”* der. İncelediğimiz diğer Seyahatnâmelerde olduğu gibi Haluk Dursun da Balkan toprakları ile Türkiye arasında hep bir benzerlik kurmuştur. Yazar,

Balkanlarda kendisini zaman zaman Süleymaniye Camii'nde, zaman zaman Bursa'da hissettiğini belirtir.

SONUÇ

Seyahatnâmeler, Türk edebiyatı tarihinde önemli yeri ve geçmişi olan bir türdür. Örneğin, *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* bugün birçok alana kaynaklık etmektedir. Türk edebiyatçıları seyahatnâme yahut gezi yazısı türünde çok sayıda eser vermişlerdir. Biz de bu çalışmamızda, yirminci yüzyıl boyunca Türk edebiyatçılarının gezi yazılarında Balkanları inceleyerek bir değerlendirme yapmak ve Türk yazarlarının Balkanlara bakışını tespit etmek istedik. Çünkü Balkanlar, neredeyse altı asır boyunca Türk kültürüyle yoğrulmuş ve Türklerce vatan bilinmiş bir coğrafyadır. Bu yüzden bu topraklardan kopuş, hiç de kolay olmamış ve Balkan şehirleri yazarlarımızın sürekli gündeminde bulunmuştur.

İncelediğimiz eserlerde yazarların gezdiği Balkan şehirleri şunlardır: Ahmet İhsan Tokgöz Budapeşte(Macaristan), Orşova, Adakale, Krabiye(Romanya), Simtov ve Rusçuk(Bulgaristan) şehirlerini gezmiştir. Cenap Şahabettin Sofya(Bulgaristan), Bükreş(Romanya) ve Budapeşte(Macaristan)yi gezmiştir. Ahmet Rasim Sofya, Varna (Bulgaristan); Dobruca, İbrail, Bükreş(Romanya)i gezmiştir. İsmail Habib Sevük Varna, Rusçuk, Somovit, Vidin (Bulgaristan); Bükreş, Adakale (Romanya); Semendire, Belgrat (Sırbistan); Mohaç, Budapeşte, Budin (Macaristan) ve Atina (Yunanistan) şehirlerini gezmiştir. Falih Rıfkı Atay Topolo(Oplenaç), Şumadiya, Belgrat, Niş (Sırbistan); Zagrep, Suşak, Split, Dubrovnik (Hırvatistan); Lubliyana (Slovenya), Çetine (Karadağ), Saray Bosna (Bosna Hersek)yı gezmiştir. Melih Cevdet Anday Budapeşte, Szetende, Visegard, Estergon, Dunaujvaros(Macaristan)u gezmiştir. Haldun Taner Atina(Yunanistan), Budapeşte(Macaristan) ve Bükreş(Romanya)i gezmiştir. Yavuz Bülent Bakiler Sturuga, Kalkandelen, Üsküp(Kuzey Makedonya) ve Priştine(Kosova)yı gezmiştir. Samiha Ayverdi Niş, Filibe, Subotica, Belova(Bulgaristan); Banyaluka, Yayçe, Travnik, Saray Bosna(Bosna Hersek); Belgrat(Sırbistan), Budva(Karadağ), Mitroviça(Kosova) ve Üsküp (Kuzey Makedonya)ü gezmiştir. Füzuan Üsküp, Pirlepe, Manastır, Kalkandelen (Kuzey Makedonya); Zadar, Zagrep, Adriyatik kıyıları (Hırvatistan);

Filibe, Rusçuk, Silistre, Plevne, Lofça (Bulgaristan); Selanik, Kavala, Gümölcine (Yunanistan) ve Mostar (Bosna Hersek)ı gezmiştir. Haluk Dursun Şumnu, Deliorman, Dobruca, Haskova, Razgard, Kotel, Kırcaali(Bulgaristan); Selanik, İskeçe, Kavala, Yanya, Rodos (Yunanistan); Debre, Üsküp, Ohri, Kalkandelen (Kuzey Makedonya); Prizren, Priştine, Yakova (Kosova); Elbasan, Berat, Kruje (Arnavutluk); Babadağ, Mecidiye (Romanya); Magykanizsa, Pecs, Budin, Vişegard, Szentendre, (Macaristan)yi gezmiştir.

Çalışmamızda özellikle farklı alan ve türlerde kendini gösteren yazarları seçmeye çalıştık. Yazarların dünya görüşlerindeki farklılıkların ya da ortak özelliklerin eserlere nasıl yansıdığını sunmaya çalıştık. Örneğin; Samiha Ayverdi ve Yavuz Bülent Bakiler benzer anlayışla, muhafazakâr bir bakışla eserlerini oluşturmuşlardır. Melih Cevdet Anday ise Balkan coğrafyasındaki izlenimlerini, sosyalist bir bakışla vermiştir. Füzûzan, savaş yıllarındaki Bosna ve diğer Balkan şehirlerini hümanist bir anlayışla yansıtmıştır. Ahmet Rasim, I. Dünya Savaşı yıllarındaki Romanya ve Bulgaristan'ın durumunu yansıtmıştır. Falih Rıfkı Atay, “*Tuna Kıyıları*” adlı eserinde diplomatik mesajlar vermiştir. İsmail Habib Sevük, özellikle Balkan topraklarının Türkiye ile benzerliğini ortaya koymaya çalışmıştır. Haluk Dursun daha çok Balkanlardaki tekke ve dergâhlar üzerinde durmuştur.

İncelediğimiz eserlerden hareketle, Balkan topraklarında hâlâ Türk varlığının sürdüğünü söyleyebiliriz. Birçok Balkan ülkesinde bugün, ülkenin ana dilinden sonra konuşulan dil, Türkçedir. Osmanlı öncesinden kalan eserler gibi Osmanlı eserleri de bugün Balkan coğrafyasında kendini göstermektedir. Tıpkı Anadolu’da olduğu gibi, Balkanlar’da da hem antik eserler hem Türk mimarisi olması, birçok Balkan şehrinin bir Anadolu şehri gibi görünmesini sağlamıştır. Bu yüzden de incelediğimiz eserlerde yazarlar, Rumeli’yi gezerken kendilerini Anadolu şehirlerinde ya da İstanbul’da hissetmişler ve bu topraklarda yabancılık çekmemişlerdir.

Çalışmamızda incelediğimiz eserlerin yazarları, Balkan topraklarını farklı bakış açılarıyla gözlemlemişlerdir. Biz de çalışmamızda bu farklılıkları göstermeye çalıştık. Ancak farklı dünya görüşlerine sahip olan yazarlar dahi Balkanlarla ilgili olarak birçok ortak noktada buluşmuşlar ve bu coğrafyanın yakın bir tarihte Türk toprağı olmaktan çıkmasının ıstırabını duymuşlardır. Bu durum, incelediğimiz ilk

eser olan ve yazarın 1891’de gerçekleştirdiği seyahatlerden oluşan, Ahmet İhsan Tokgöz’ün *Avrupa’da Ne Gördüm - Tuna’da Bir Hafta* adlı eserinde de 1999’da seyahatini gerçekleştiren Haluk Dursun’un *Nil’den Tuna’ya Osmanlı* adlı eserinde de görülmektedir. Sosyalist bir bakışla eserini kaleme alan Melih Cevdet Anday’da da muhafazakâr bir bakışla gözlemlerini yansıtan Samiha Ayverdi’de de aynı durum görülür.

İncelediğimiz eserler içerisinde Cenap Şahabettin’in *Avrupa Mektupları*” adlı eseri, sanatkârane üslubun izlerinin en belirgin olduğu eserdir. Ahmet İhsan Tokgöz’ün *Avrupa’da Ne Gördüm - Tuna’da Bir Hafta* adlı eserinde ise ağır bir dil kullanılmıştır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında yazılan, Ahmet Rasim’in *Romanya Mektupları*, İsmail Habib Sevük’ün *Tuna’dan Batı’ya*, Haldun Taner’in *Düşem Yollara Yollara*, Melih Cevdet Anday’ın *Sovyet Rusya- Azerbaycan-Özbekistan-Bulgaristan-Macaristan* adlı eserlerinde ise sade bir dil kullanılmıştır. Samiha Ayverdi ve Yavuz Bülent Bakiler, edebî bir dil ile, benzer üsluplar kullanırken Füzûzan’ın *Balkan Yolcusu* adlı eseri, sohbet havasındadır. Haluk Dursun’un *Nil’den Tuna’ya Osmanlı* eserinde de sade bir üslup kullanılmıştır.

İncelediğimiz eserlerden de anlaşılmaktadır ki tarihin en eski dönemlerinden günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan ve çok renkli bir etnik ve kültürel yapıya sahip Balkanlar; coğrafi konumu ve sahip olduğu özellikleri sayesinde bundan sonra da hem Türk hem dünya edebiyatçılarının gündeminde olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

AFYONCU, Erhan (2020), *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi.

AKTEPE, M. Münir (2002), “TDV İslam Ansiklopedisi Kosova Maddesi”, 26. Cilt, s. 216-219, Ankara.

ANDAY, Melih Cevdet (1965), *Sovyet Rusya-Azerbaycan-Özbekistan-Bulgaristan-Macaristan*, İstanbul, Gerçek Yayınları.

ATAY, Falih Rıfki (2008), *Tuna Kıyıları*, İstanbul, Pozitif Yayıncılık.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı (1982), *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri iv. Kitap*, İstanbul, İstanbul Fetih Yayınları.

AYVERDİ, Samiha (2018), *Yeryüzünde Birkaç Adım*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.

BAKİLER, Yavuz Bülent (2009), *Üsküp’ten Kosova’ya*, İstanbul, Yakın Plan Yayınları.

BAYMAK, Osman (2017), *Evliye Çelebi Seyahatnamesi’nde Balkanlar*, İstanbul, Bay Yayınları.

BEYATLI, Yahya Kemal (1986), *Çocukluğum, Gençliğim, Siyâsi ve Edebî Hatıralarım*, İstanbul, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları

BİLGE, Mustafa (1991) , “TDV İslam Ansiklopedisi Arnavutluk Maddesi”, 3.Cilt, s. 383-390, İstanbul.

Cenap Şahabeddin (2012), *Avrupa Mektupları*, İstanbul, Bordo Siyah Yayınları,

COŞKUN, Menderes (2009), “TDV İslam Ansiklopedisi Seyahatname Maddesi”, 37. Cilt, s.15, İstanbul.

DAVİD, Gaza (2003), “TDV İslam Ansiklopedisi Macaristan Maddesi”, 27. Cilt, s. 286-295, Ankara.

DJURDYEV, Branislav (1992), “TDV İslam Ansiklopedisi Macaristan Maddesi”, 6. Cilt, s. 297-305, İstanbul.

DOSTOVIÇ Nihad (2019), “TDV İslam Ansiklopedisi Slovenya Maddesi”, Gözden Geçirilmiş 3. Basım Ek-2, s. 511-513, Ankara.

DURSUN, Haluk (2019), “*Nil’den Tuna’ya Osmanlı*” İstanbul, Kapı Yayınları.

ERKOÇ, İhsan Hayrettin (2016), “Attila’nın 447 Yılı Balkan Seferi”, Uluslararası Balkan Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Cilt 1, Çanakkale.

FÜRÜZAN (2001), “*Balkan Yolcusu*”, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

GÜNAY, Umay (2015), *Türklerin Tarihi*, İstanbul, Akçağ Yayınları.

HACISALİHOĞLU, Mehmet (2003), “TDV İslam Ansiklopedisi Makedonya Maddesi”, 27.Cilt, s. 437-444, Ankara.

HACISALİHOĞLU, Mehmet (2009) “TDV İslam Ansiklopedisi Sırbistan Maddesi”, 37. Cilt, s. 121-126, İstanbul.

HACISALİHOĞLU, Mehmet (2013), “TDV İslam Ansiklopedisi Yunanistan Maddesi”, 43. Cilt, s. 586-595, İstanbul.

İDRİS, Enes & UYSAL, Enver (2009), “Üsküp’te Müslümanlar: Dini ve Etnik Kimlik Bağlamında Sosyolojik Bir İnceleme”, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 18, Sayı: 1, s.594.

İLGÜREL, Mücteba (1993), “TDV İslam Ansiklopedisi Evliya Çelebi Maddesi”, 8.cilt, s. 186-188, İstanbul.

İNALCIK, Halil (2020), *Osmanlı Hakimiyetinde Ortadoğu ve Balkanlar*, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları.

KAHRAMAN, Seyit Ali & DAĞLI, Yücel (2006), *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde İstanbul*, I. Kitap I. Cilt, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.

KARPAT, Kemal (1992), “TDV İslam Ansiklopedisi”, 5. Cilt, İstanbul.

KUYUCUKLU, Nazif (1992), “TDV İslam Ansiklopedisi Bulgaristan Maddesi”, 6. Cilt, s. 403-408, İstanbul.

MADEN, Sedat (2008) “Türk Edebiyatında Seyahatnameler ve Gezi Yazıları”, A.Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 37. Sayı, Erzurum.

MOACANİN, Nenad (1998), “TDV İslam Ansiklopedisi Hırvatistan Maddesi”, 17. Cilt, s. 397-400, İstanbul.

MOACANİN, Nedad (2001), “TDV İslam Ansiklopedisi Karadağ Maddesi”, 24. Cilt, s. 384-385, İstanbul.

SEVÜK, İsmail Habib (1987), *Tuna'dan Batı'ya*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

ŞENEL, Ünal (2010), “Samiha Ayverdi'nin Balkan Seyahatleri”, Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu –II, s. 366-377, Manisa.

ŞENEL, Ünal (2016), “Samiha Ayverdi, Yavuz Bülent Bakiler ve Haluk Dursun'un Gezi Yazılarında Balkanlardaki Türbe ve Dergâhlar,” Bakü'den Balkanlara Halvetilik Sempozyumu –II, s.109, İzmir.

TANER, Haldun (1979), *Düşem Yollara Yollara*, İstanbul, Tekin Yayınevi.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan (2007), *Avrupa'da Ne Gördüm – Tuna'da Bir Hafta*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

YILMAZ, Yakup & SERTKAYA, Ayhan (2016), “Evliya Çelebi'ye Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Balkan ve Balkan Halkları Algısı”.

YAZICI, Hüseyin (2009), “TDV İslam Ansiklopedisi Seyahatname Maddesi”, 37. Cilt, İstanbul.